

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

W 47
Arbeidsmarktparticipatie in Nederland:
plaatsbepaling in internationaal perspectief

C.W.A.M. van Paridon

's-Gravenhage, januari 1990

Exemplaren van deze uitgave zijn te bestellen bij het
Distributiecentrum Overheidspublikaties, Postbus 20014,
2500 EA 's-Gravenhage, door overmaking van f 10,-- op
giro 751 dan wel schriftelijk of telefonisch (070-3789880)
onder vermelding van titel en ISBN-nummer en het aantal
gewenste exemplaren.

ISBN 90 346 2143 x
Publikatie van de Wetenschappelijke Raad voor het
Regeringsbeleid (WRR), Postbus 20004, 2500 EA 's-Gravenhage
(tel. 070-3564600)

	INHOUDSOPGAVE	iii
	TABELLEN	iv
	GRAFIEKEN	v
1.	INLEIDING	1
2.	HET STATISTISCH BASISMATERIAAL	3
3.	ARBEIDSMARKTPARTICIPATIE IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF	11
3.1.	<u>De arbeidsmarktparticipatie globaal beschouwd</u>	11
3.2.	<u>Arbeidsmarktparticipatie naar geslacht</u>	15
3.3.	<u>Arbeidsmarktparticipatie en deeltijdarbeid</u>	21
3.4.	<u>Arbeidsmarktparticipatie en productiviteit</u>	28
3.5.	<u>Arbeidsmarktparticipatie naar leeftijd</u>	31
3.6.	<u>Arbeidsmarktparticipatie in de OECD: een afronding</u>	36
4.	ARBEIDSMARKTPARTICIPATIE IN NEDERLAND IN DE NABIJE TOEKOMST	39
4.1.	<u>Inleiding</u>	39
4.2.	<u>De bevolkingsontwikkeling in Nederland, 1990-2050</u>	39
4.3.	<u>Arbeidsmarktparticipatie in Nederland, 1990-2025</u>	41
4.4.	<u>Afronding</u>	49
5.	NON-PARTICIPATIE IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF	51
5.1.	<u>Inleiding</u>	51
5.2.	<u>Een Europese vergelijking voor 1987</u>	53
5.3.	<u>(Non-)participatie in Nederland, 1983-1987</u>	63
5.4.	<u>Afronding</u>	70
6.	CONCLUSIES	73
	NOTEN	77
	BIJLAGE	83

TABELLEN

1.	Omvang werkloosheid volgens verschillende definities	3
2.	Netto arbeidsmarktparticipatie in personen, 1960-1987	13
3.	Netto arbeidsmarktparticipatie mannen, in personen, 1960-1987	17
4.	Netto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, in personen, 1960-1987	19
5.	Omvang van de deeltijdarbeid (DTA) en netto arbeidsmarktparticipatie, in personen (AMP), in 1987, voor totaal, mannen en vrouwen	23
6.	P/A ratio voor de EG-lidstaten in 1987	25
7.	Bruto-arbeidsmarktparticipatie in 1990 en 2000, volgens CPB, OECD en UN/ILO	46

GRAFIEKEN

1.	Omvang werkgelegenheid werknemers volgens AKT/EBB, SWP/KSWP en OECD	5
2.	Omvang totale werkgelegenheid in personen (OECD, SZW en EBB) en arbeidsjaren (nationale Rekeningen)	7
3.	Arbeidsmarktparticipatie in Nederland voor de bevolking tussen 15 en 64 jaar	9
4.	Netto arbeidsmarktparticipatie in personen	12
5.	Bevolking tussen 15 en 64 jaar als percentage van totale bevolking	14
6.	Bruto arbeidsmarktparticipatie in personen	15
7.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, naar geslacht	16
8.	Netto arbeidsmarktparticipatie van mannen, in personen	18
9.	Netto arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, in personen	18
10.	Samenhang tussen participatie van mannen en vrouwen, 1987	20
11.	Netto participatie en deeltijdarbeid voor 19 OECD-lidstaten, 1980	24
12.	Netto participatie en deeltijdarbeid voor 19 OECD-lidstaten, 1987	24
13.	Netto participatie in 1987, in personen en in arbeidsjaren	26
14.	Netto participatie in de EG, afwijking tov EG-gemiddelde, 1987	27
15.	BNP per hoofd, in 1987, uitgedrukt in Purchasing Power Parities	28
16.	BNP per werkende, in 1987, uitgedrukt in Purchasing Power Parities	29
17.	BNP per arbeidsjaar, 1987, uitgedrukt in Purchasing Power Parities	30
18.	Netto arbeidsmarktparticipatie mannen, naar leeftijd, in Nederland	32
19.	Netto arbeidsmarktparticipatie mannen, naar leeftijd, in 1972	33
20.	Netto arbeidsmarktparticipatie mannen, naar leeftijd, in 1988	33
21.	Netto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, naar leeftijd, in Nederland	34
22.	Netto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, naar leeftijd, in 1972	35
23.	Netto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, naar leeftijd, in 1988	35
24.	Bevolkingsontwikkeling in Nederland	40
25.	Ontwikkeling bevolking 15-64 jaar	40
26.	Bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, naar geslacht	42
27.	Bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, naar geslacht	42
28.	Bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, naar leeftijd	43
29.	Bruto arbeidsmarktparticipatie, 1950-2025	44
30.	Bruto arbeidsmarktparticipatie van mannen, 1950-2025	45
31.	Bruto arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, 1950-2025	45
32.	Bruto arbeidsmarktparticipatie, totaal, Nederland, naar leeftijd	47
33.	Bruto arbeidsmarktparticipatie, mannen, Nederland, naar leeftijd	48
34.	Bruto arbeidsmarktparticipatie, vrouwen, Nederland, naar leeftijd	48
35.	Mate van (non-)participatie, 1987, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	54

36.	Mate van (non-)participatie, 1987, mannen, 14-64 jaar	54
37.	Mate van (non-)participatie, 1987, vrouwen, 14-64 jaar	55
38.	Mate van (non-)participatie, 1987, mannen en vrouwen, 14-24 jaar	56
39.	Mate van (non-)participatie, 1987, mannen en vrouwen, 25-49 jaar	57
40.	Mate van (non-)participatie, 1987, mannen en vrouwen, 50-64 jaar	57
41.	Werkgelegenheid naar sector in 1987, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	58
42.	Positie werkenden in 1987, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	59
43.	Status positie werkenden, 1987, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	59
44.	Werkloosheidsstatus in 1987, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	60
45.	Inactiviteit naar positie in 1987, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	61
46.	Opleidingsactiviteiten in 1987, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	62
47.	(Non-)participatie in Nederland, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	63
48.	(Non-)participatie in Nederland, mannen en vrouwen, 14-24 jaar	64
49.	(Non-)participatie in Nederland, mannen en vrouwen, 25-49 jaar	64
50.	(Non-)participatie in Nederland, mannen en vrouwen, 50-64 jaar	65
51.	Sectorale werkgelegenheid Nederland, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	66
52.	Positie werkenden in Nederland, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	66
53.	Status positie werkenden, Nederland, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	67
54.	Werkloosheidsstatus in Nederland, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	67
55.	Inactiviteit naar positie in Nederland, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	68
56.	Opleidingsactiviteiten in Nederland, mannen en vrouwen, 14-64 jaar	69
A.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Scandinavië, totaal, in personen	83
B.	Netto arbeidsmarktparticipatie in West-Europa, totaal, in personen	83
C.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Zuid-Europa, totaal, in personen	84
D.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Angelsaks. landen, totaal, in pers.	84
E.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Scandinavië, mannen, in personen	85
F.	Netto arbeidsmarktparticipatie in West-Europa, mannen, in personen	85
G.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Zuid-Europa, mannen, in personen	86
H.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Angelsaks. lnd., mannen, in pers.	86
I.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Scandinavië, vrouwen, in personen	87
J.	Netto arbeidsmarktparticipatie in West-Europa, vrouwen, in personen	87
K.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Zuid-Europa, vrouwen, in personen	88
L.	Netto arbeidsmarktparticipatie in Angelsaks. lnd., vrouwen, in pers.	88
M.	Netto participatie en deeltijdarbeid 19 OECD-lidstaten, mannen, 1987	89
N.	Netto participatie en deeltijdarbeid 19 OECD-lidstaten, vrouwen, 1987	89
O.	Netto participatie mannen in EG, afwijking tov EG-gemiddelde, 1987	90
P.	Netto participatie vrouwen in EG, afwijking tov EG-gemiddelde, 1987	90

1. INLEIDING

De omgang met formele arbeid in Nederland kan een zekere tweeslachtigheid niet ontzegd worden. Vaak wordt ons voorgehouden dat arbeid adelt en dat men geacht wordt te werken in het zweet des aanschijns, maar anderzijds wordt ook verkondigd dat men niet bij brood alleen kan bestaan. Werkloosheid is een ernstige zaak, voor het individu en de samenleving, maar huisvrouwen met kinderen dienen zich daarentegen niet op de arbeidsmarkt te begeven. Wat de één moet, wordt voor de ander eigenlijk ongewenst geacht.

Dat dit tot verschillen in arbeidsmarktparticipatie tussen mannen en vrouwen heeft geleid, is vrij algemeen bekend. Dat geldt ook voor de constatering dat de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in Nederland tamelijk laag is. De vraag reist hoe het feitelijk arbeidsmarktparticipatiegedrag in Nederland zich in de loop van de tijd ontwikkeld heeft, en hoe het zich verhoudt tot dat van andere geïndustrialiseerde landen. Daarmee is de doelstelling van dit werkdocument aangegeven. De intentie van dit werkstuk is om op basis van internationaal vergelijkbare gegevens een beeld te schetsen van ontwikkeling en niveau van participatie en non-participatie op de formele arbeidsmarkt. Daarbij wordt gestreefd naar een presentatie waarin met relevante verschillen, naar geslacht en leeftijd, rekening gehouden wordt.

De opbouw van dit werkdocument is als volgt. In hoofdstuk 2 zal wordt stil gestaan bij het statistisch basismateriaal, zoals dat in de nationale en internationale statistieken gebruikt is. Daarbij gaat het met name om de vergelijkbaarheid, over de tijd, tussen landen, en tussen verschillende statistieken. De hierbij verzamelde achtergrondinformatie is van belang bij de volgende hoofdstukken die respectievelijk een internationale vergelijking (hoofdstuk 3) en een nadere toespitsing op Nederland (hoofdstuk 4) behelzen. In deze laatste hoofdstuk wordt ook uitgebreider stilgestaan bij te verwachten ontwikkelingen in Nederland met betrekking tot de arbeidsmarktparticipatie. Hoofdstuk 5 gaat nader in op de non-participatie. Hoofdstuk 6 tenslotte bevat de voornaamste conclusies.

2. HET STATISTISCH BASISMATERIAAL

De afgelopen jaren is in Nederland nogal wat commotie ontstaan over de precieze omvang van de werkloosheid. Tot 1989 werd uitgegaan van het werklozenbestand, als geregistreerd bij de verschillende gewestelijke arbeidsbureaus. Deze gegevens werden door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid gepubliceerd. Onderzoek in de periode 1985-1987 bracht aan het licht dat er sprake was van een opmerkelijke bestandsvervuiling, van wel 40%, met name veroorzaakt doordat mensen die een betrekking gevonden hadden zich nog niet hadden laten uitschrijven bij het arbeidsbureau.

Dit resulteerde in de constructie van een nieuw werkloosheidscijfer, nu op basis van uitkomsten van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS. Resultaten uit deze steekproef zijn vanaf 1987 beschikbaar, terwijl vanaf 1989 deze gegevens als het officiële werkloosheidscijfer beschouwd worden. Daarnaast is nog een derde werkloosheidscijfer in omloop gekomen, via het CPB. Onder de aanduiding "werkzoekenden" zonder baan" is in het Centraal Economisch Plan 1989 een werkloosheidscijfer gepresenteerd, ook gebaseerd op gegevens uit de EBB, waarbij diegenen als werkloos worden beschouwd die een actief zoekgedrag hebben vertoond (= de afgelopen 4 weken naar een baan gesolliciteerd hebben) en beschikbaar zijn (= binnen 2 weken een betrekking kunnen aanvaarden). Daar ook het werkloosheidscijfer volgens de oude registratiewijze nog verzameld wordt, zijn er zo momenteel drie cijfers beschikbaar. Hoe sterk die cijfers uiteen kunnen lopen, blijkt uit tabel 1. Uitgedrukt als een percentage van de beroepsbevolking, ligt het GAB-cijfer met 14% ongeveer 5% procentpunten boven de 9% van het CBS-cijfer. Een niet onaanzienlijk verschil.

Tabel 1. Omvang werkloosheid volgens verschillende definities.

	1987	1988
	(* 1000 personen)	
Geregistreeerde werkloosheid (GAB-registratie)	685	682
Geregistreeerde werkloosheid (CBS-cijfer)	450	435
Werkzoekenden zonder baan (CPB-cijfer)	622	610

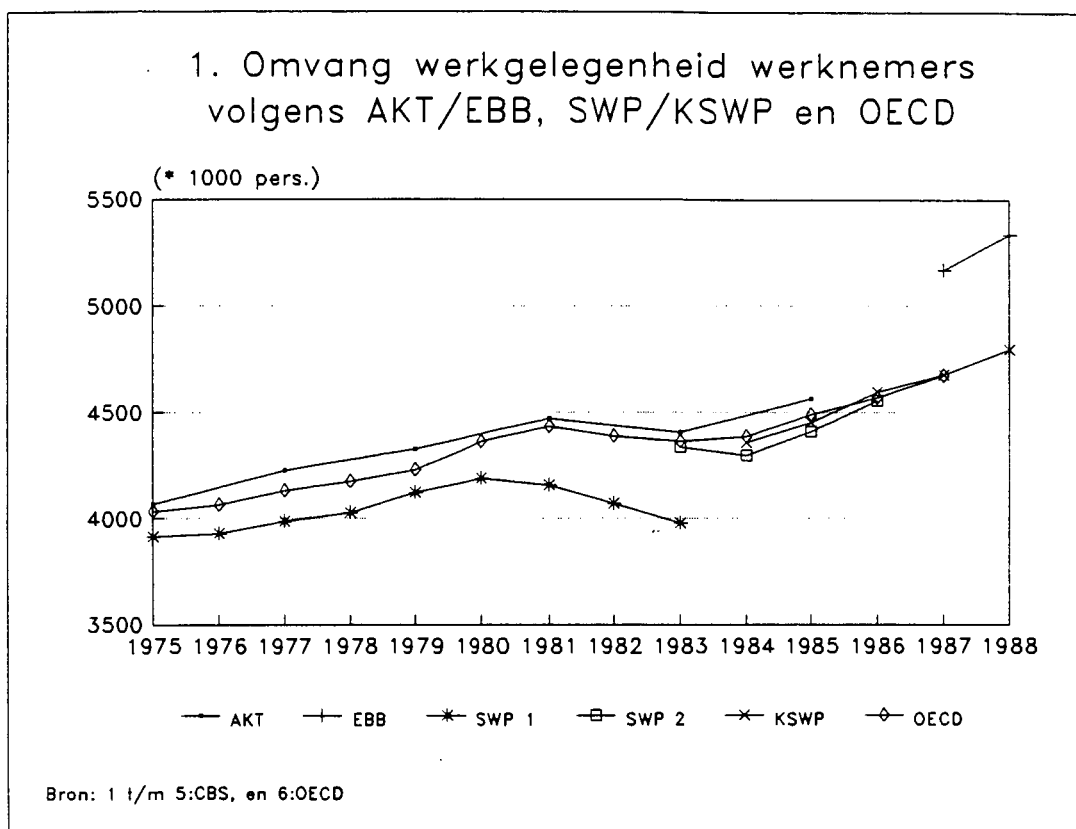
Bron: CEP 1989, p. 96

Het is in dit licht gezien opmerkelijk hoe weinig aandacht besteed is aan het feit dat de introductie van de EBB ook tot onzekerheid heeft geleid over de omvang van de werkgelegenheid. Om hierover meer duidelijkheid te krijgen, volgt eerst een kort exposé over deze methodes.

Het is mogelijk om de omvang van de werkgelegenheid te meten via enquêtes bij bedrijven en instellingen en via enquêtes bij personen en huishoudens. Het CBS hanteert beide benaderingen. De eerstgenoemde benadering is gehanteerd bij de Statistiek Werkzame Personen (SWP), met gegevens vanaf 1970¹. Omdat deze statistiek twee maal per jaar afgenomen wordt, en er behoefte bestond aan kwartaalcijfers, wordt vanaf maart 1984 de Kwartaalstatistiek Werkzame Personen (KSWP) afgenomen. De informatie uit deze en andere enquêtes, zoals de Algemene Industrie Statistiek (AIS) en de Loonsomenquête (LS), wordt samengebracht in de Statistiek Structuur Arbeidsplaatsen (SSA), die op basis van de SWP nadere informatie geeft over leeftijd, dienstverband, arbeidsduur etc. De informatie uit deze statistieken, in onderlinge samenhang bezien, levert een beeld op van de werkgelegenheid van personen in loondienst, met andere woorden van werknemers; zelfstandigen en meewerkende gezinsleden vallen hier buiten. Daarvoor moet een beroep gedaan worden op statistieken die de arbeidsmarkt vanuit de andere kant benaderen. De enquêtes bij bedrijven en instellingen verschaffen in beginsel volledig overzicht van de bezette arbeidsplaatsen, maar niet van de werkende beroepsbevolking wegens het ontbreken van informatie met betrekking tot cumulatie van functies. Ook hiervoor is het gewenst om naar de andere kant te kijken.

Gegevens over de werkgelegenheid, verkregen door middel van enquêtes bij personen en huishoudens, zijn terug te vinden in de Volkstelling, de Arbeidskrachtentelling (AKT) en, recentelijk, de Enquête Beroepsbevolking (EBB). De meest recente volkstelling in Nederland dateert van 1971. Recenter materiaal is daarom alleen afkomstig van de andere twee vermelde statistieken. De AKT is gestart in 1973, is om de twee jaar gehouden, en loopt tot 1985². De EBB kan beschouwd worden als de opvolger van de AKT. Beiden geven informatie over de structuur van de beroepsbevolking. De

EBB bevat daarnaast ook informatie over korte en middellange termijn ontwikkelingen, en over stromen in arbeidsmarktposities. De eerste statistieken zijn van 1987. De enquête wordt maandelijks afgenomen, mede in verband met de werkloosheidscijfers. Voortaan komen op basis van de EBB jaarlijks gegevens over de Nederlandse arbeidsmarkt beschikbaar.

Men zou mogen verwachten dat de resultaten van beide benaderingen, via SWP/KSWP en AKT/EBB wat betreft de omvang van de werkgelegenheid voor loontrekkenden, met elkaar overeenkomen. Dat blijkt echter niet het geval te zijn. Grafiek 1 laat de ontwikkeling voor beide statistieken zien voor de periode 1975-1987. De voornaamste oorzaak voor de verschillen vóór 1983 zijn terug te voeren op het niet-meetellen bij de SWP van banen korter dan 15 uur. Tot dan toe werden deze banen beschouwd als bijbaan en daarom niet meegerekend bij de totale werkgelegenheid (in grafiek SWP 1). In de beginjaren '70 was de omvang van deze werkgelegenheid nog tamelijk beperkt, maar sindsdien is er sprake geweest van een sterke groei. Vanaf 1983 zijn deze banen

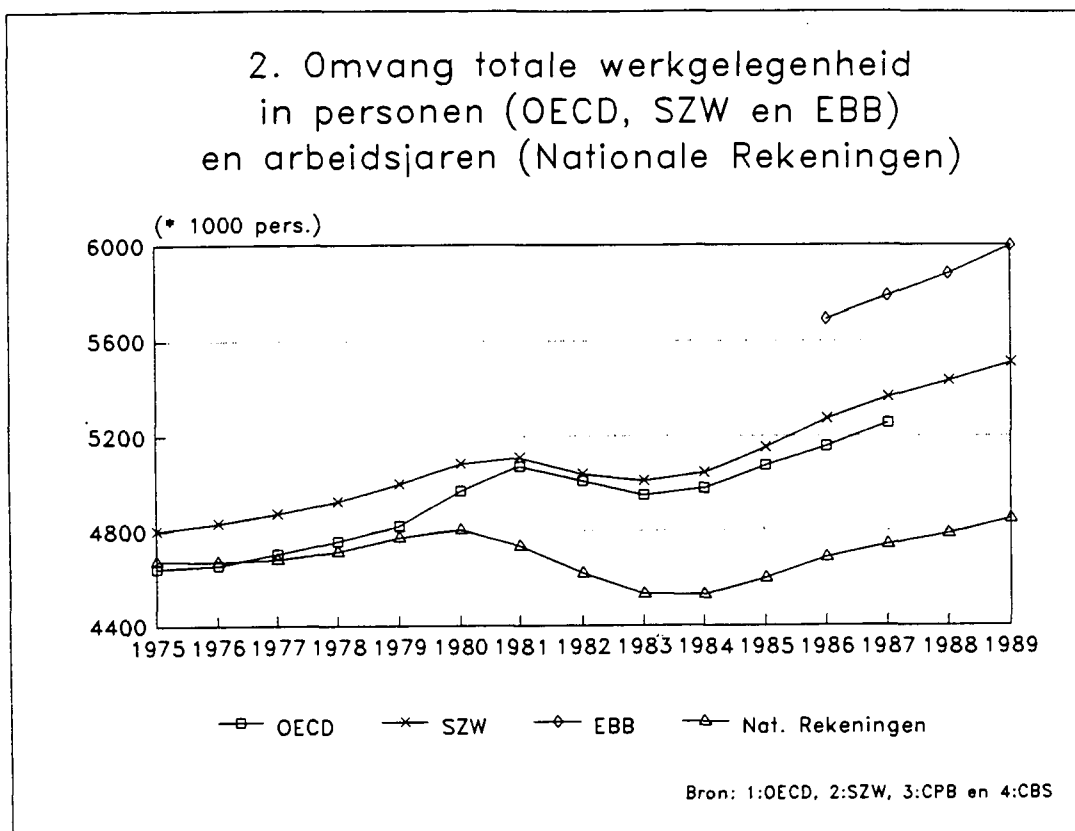
daarom wel meegerekend, wat in 1983 bij de SWP een opwaartse correctie op de werkgelegenheid betekende van 360.000 banen³. Deze verandering zorgde ervoor dat de uitkomsten van SWP (in de grafiek SWP 2) en AKT weer dichterbij elkaar kwamen te liggen.

Met de overgang van AKT naar EBB lijkt de overeenkomst tussen beide benaderingen weer ver te zoeken. Terwijl de werkgelegenheid voor werknemers, uitgedrukt in personen, in 1985 nog uitkwam op 4.563 mln. mensen, was dat in 1987 opgelopen tot 5.164 mln. Deze stijging is volgens het CBS vooral te verklaren uit een andere vraagstelling die tot een forse groei van het aantal banen korter dan 20 uur heeft geleid⁴. De groei van het aantal banen langer dan 20 uur kwam goed overeen met die van andere statistieken, zoals de KSWP.

De gegevens, die het CBS aldus verzameld heeft, worden vervolgens weer door andere organisaties gebruikt, in binnen- en buitenland. In Nederland betreft dit met name het Centraal Planbureau. In het buitenland gaat het vooral om de OECD en EUROSTAT. Wat betreft data over arbeidsmarktontwikkelingen, publiceert de OECD een aantal statistieken, waaronder de (Quarterly) Labour Force Statistics, met gegevens van de verschillende lidstaten. Ook in de Economic Outlook, de Historical Statistics en de Employment Outlook zijn gegevens hieromtrent terug te vinden. EUROSTAT publiceert ook gegevens over arbeidsmarktontwikkelingen, in de serie over Bevolking en Sociale Voorwaarden. Voor deze studie richt de aandacht zich vooral op de Labour Force Sample Survey, met gegevens over (non-)arbeidsmarktparticipatie.

Grafiek 2 bevat de uitkomsten voor de totale werkgelegenheid. Weergegeven zijn allereerst reeksen, uitgedrukt in personen, van de OECD, het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (bijgewerkte AKT-cijfers, gepubliceerd in de Miljoenennota), en van het CPB (bewerkte EBB-cijfers). De breuk tussen de AKT-cijfers (OECD en SZW) en de EBB-cijfers komt ook in deze grafiek duidelijk naar voren. Daarnaast worden gegevens gepresenteerd, afkomstig uit de Nationale Rekeningen, waarin alle banen zijn omgerekend naar voltijdse betrekkingen. Grafiek 2 laat zien dat de werkgelegenheid in personen in de loop der tijd is toegenomen,

maar dat de werkgelegenheid in arbeidsjaren nu nog op hetzelfde niveau ligt als rond 1975. De oorzaak voor dit uiteenlopen is de al eerder gememoreerde sterke groei van het aantal deeltijdbanen. Hierop wordt later teruggekomen.

Met de publicatie van de Rapportage Arbeidsmarkt 1989 heeft het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid de overstap naar de EBB-cijfers gemaakt. Daarmee is de werkgelegenheid voor 1988 uitgekomen op 5.95 mln. personen, ruim 0.5 mln. hoger dan volgens de Rapportage Arbeidsmarkt 1988⁵. Naar verwachting zal nu ook de OECD de gegevens in opwaartse richting aanpassen. Het valt te betreuren dat deze overgang zonder veel discussie heeft plaatsgevonden. Er zijn aanwijzingen dat de toename in werkgelegenheid niet helemaal reëel is⁶. Juist voor een studie als de onderhavige die zich richt op de mate van arbeidsmarktparticipatie is het van groot belang hier om meer zicht op te krijgen. Het maakt tenslotte nogal wat uit of de participatiegraad uitkomt op 52% of op 58%. Verderop wordt op deze materie teruggekomen.

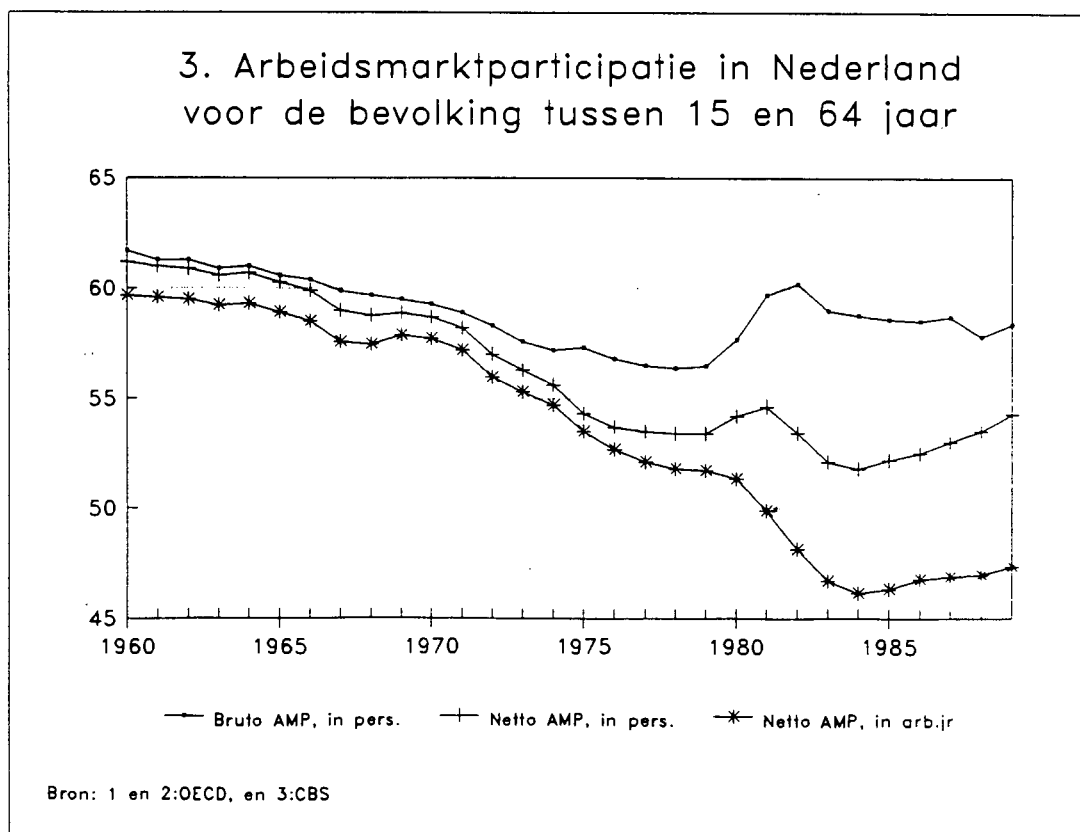
Voordat de gegevens over arbeidsmarktparticipatie gepresenteerd worden, is het zinvol om precies aan te geven wat met de verschillende omschrijvingen van participatie bedoeld wordt.

Het is gebruikelijk om te veronderstellen dat de potentiële beroepsbevolking gevormd wordt door diegenen die tussen de 14/15 en 65 jaar oud zijn. Voor jongere mensen geldt de leerplicht, voor oudere mensen de al dan niet verplichte pensionering. Deze benadering wordt ook door organisaties als de OECD toegepast, om daarmee een grotere onderlinge vergelijkbaarheid tussen landen te bewerkstelligen. Dit levert echter wel twee problemen op. In de periode 1960-1987, de periode waarover de meeste data bekend zijn, is de leerplichtige leeftijd toegenomen, terwijl tegelijkertijd steeds meer oudere mensen onder een pensioenregeling zijn komen te vallen. Met andere woorden, vroeger was de potentiële beroepsbevolking groter. Op de tweede plaats kunnen ook nu nog verschillen tussen landen op deze twee punten worden waargenomen. Ook dat geeft een zekere vertekening van de resultaten.

De feitelijke beroepsbevolking is kleiner dan de potentiële, omdat een aantal mensen om verschillende redenen niet willen of kunnen participeren op de arbeidsmarkt. Als redenen hiervoor kan men denken aan verzorging (huisvrouw/huisman), studie, ziekte, arbeidsongeschiktheid, etc. De feitelijke beroepsbevolking bestaat uit mensen met een betaalde betrekking en uit diegenen die officieel als werkloos geregistreerd staan. Men kan hierbij de bruto participatie, in personen, berekenen: de beroepsbevolking gedeeld door de omvang van de relevante bevolkingsgroep.

De registratie van werklozen nu kan tussen landen nogal uiteenlopen, terwijl ook binnen één land soms wijzigingen optreden (wel of niet banen < 20 uur, wel of niet mensen ouder dan 57.5 jaar, etc.). De volgende stap is dan om de werklozen niet mee te tellen, maar alleen rekening te houden met diegenen die een betrekking hebben. De netto participatie, in personen, is gelijk aan de omvang van deze werkgelegenheid, gedeeld door de omvang van de relevante bevolkingsgroep. Een verder onderscheid kan hierbij gemaakt worden naar leeftijd, geslacht, huwelijkse staat, etc.

In de laatste stap wordt rekening gehouden met de omvang van deeltijdarbeid. Deze kan per land, maar ook over de tijd sterk variëren. Door de werkgelegenheid om te rekenen in arbeidsjaren, en deze te delen door de relevante bevolkingsgroep, ontstaat de netto participatie, in arbeidsjaren. Omdat over de bereidheid tot deeltijdarbeid weinig gegevens beschikbaar zijn, is het niet mogelijk om ook een bruto participatie, in arbeidsjaren, te berekenen. Over het algemeen zullen de gegevens, die in het navolgende stuk gepresenteerd worden, betrekking hebben op de netto participatie, in personen. Deze keuze is mede gebaseerd op de veronderstelling dat diegenen die in deeltijd werken dit uit vrije wil doen. Ook al zal dat niet voor iedereen gelden, het is niet mogelijk om de onvrijwillige werkloosheid hieruit te destilleren. Dat ook gegevens over de netto participatie, in arbeidsjaren, gepresenteerd worden, heeft te maken met de soms niet onaanzienlijke verschillen in deeltijdarbeid tussen landen en/of de ontwikkeling over de tijd.

Om de verschillen tussen de verschillende benaderingen te illustreren, geeft grafiek 3 de drie hiervoor aangegeven participatiemaatstaven weer voor Nederland voor de periode 1960-1987. Duidelijk komt naar voren dat de drie maatstaven niet onaanzienlijk uiteenlopen in hun ontwikkeling. In alle gevallen is er sprake van een daling van de participatie. Door de sterk toegenomen werkloosheid na 1980, ligt de netto participatie, in personen, ongeveer 6 procentpunten beneden die van de bruto participatie, in personen. De tegelijk optredende toename van deeltijd-banen zorgt ervoor dat de netto participatie, in arbeidsjaren, daar weer 6 procentpunten onder ligt. Al met al zijn dat verschillen die niet uit het oog verloren mogen worden.

De participatie in Nederland blijkt in de periode 1960-1987 een sterke daling te vertonen, van ruim 61% naar ongeveer 53%⁷. Vooral rond 1970-1975 is de daling opvallend. Rond 1980 lijkt een trendbreuk op te treden, maar de ernstige recessie van 1981 maakt daar meteen weer een eind aan. Pas na 1984 is weer een opwaartse beweging waarneembaar. De netto participatie, in arbeidsjaren, daalt nog sterker, terwijl het herstel in de laatste jaren bij deze maatstaf tamelijk gering te noemen is.

Het moment is aangebroken om de ontwikkeling van de arbeidsmarkt-participatie in internationaal perspectief nader onder de loupe te nemen, om na te gaan hoe de ontwikkeling in Nederland zich hieromtrent verhoudt tot die in andere landen. Ook het onderscheid naar geslacht en leeftijd zal dan in de beschouwing betrokken worden.

3. ARBEIDSMARKTPARTICIPATIE IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

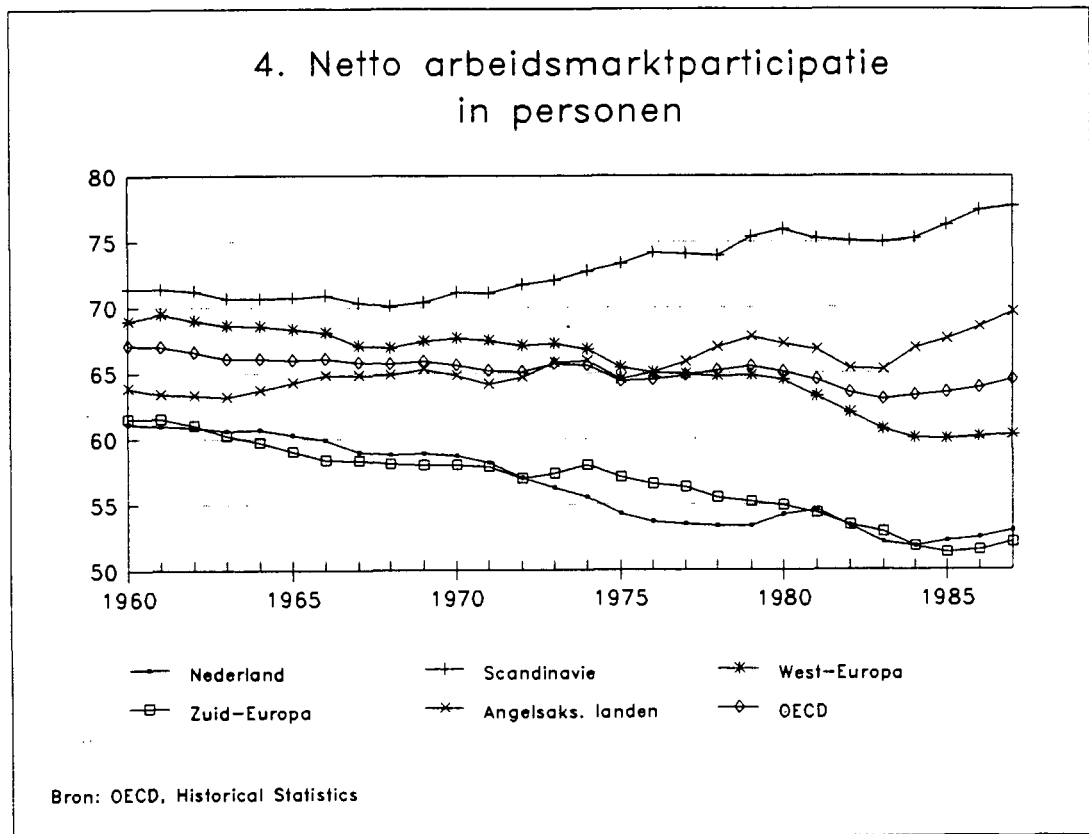
3.1. De arbeidsmarktparticipatie globaal beschouwd

In deze paragraaf zal aan de hand van gegevens van de OECD, gepubliceerd in de Historical Statistics en de Labour Force Statistics, een globaal beeld worden geschetst van de arbeidsmarktparticipatie in de OECD⁸. De gegevens hebben betrekking op de periode 1960-1987. Weliswaar zijn er in de Labour Force Statistics ook gegevens gepubliceerd over jaren vóór 1960, maar deze gegevens zijn fragmentarisch - voor een beperkt aantal landen en op verschillende tijdstippen aanvangend - en soms minder betrouwbaar. Ook zijn de veranderingen in arbeidsmarktparticipatie in de jaren '50 voor die landen, waarvoor wel gegevens beschikbaar zijn, vrij beperkt, vergeleken met latere jaren.

Op de betrouwbaarheid van de hier gepresenteerde gegevens valt wel wat af te dingen. Vooralsnog zijn deze gegevens niet strikt met elkaar vergelijkbaar. Onduidelijk is bijvoorbeeld op welke wijze de data verzameld zijn (via werkgevers of werknemers) en welke vraagstelling in arbeidsmarktsurveys is toegepast (al dan niet met toevoeging van de bijzin "zelfs al is het maar voor één of enkele uren" bijvoorbeeld). Gegeven de in hoofdstuk 2 geschetste dataproblematiek voor Nederland, is dit niet onbelangrijk⁹. Daarnaast zijn sommige gegevens door de OECD zelf geschat of berekend, omdat nationale data ontbraken. Soms is er sprake van opvallende breuken in reeksen¹⁰. Er zijn echter geen betere bronnen beschikbaar, zeker niet voor een uitgebreide internationale vergelijking over een wat langere periode.

Grafiek 4 laat de arbeidsmarktparticipatie zien voor Nederland en 5 onderscheiden regio's, te weten Scandinavië, West-Europa, Zuid-Europa en de Angelsaksische landen¹¹. De participatie per regio is een gewogen gemiddelde van de betrokken landen. De regio's zijn geografisch of op basis van taal geordend, en vertonen ook een vrij coherent participatiepatroon¹². De recessie van 1974, maar vooral de economische crisis rond 1981 laten zich duidelijk aflezen in de grafiek. De arbeidsmarktparticipatie voor de OECD blijft over de beschouwde periode vrij constant, rond

65%. Dit is de resultante van twee tegenstrijdige bewegingen, namelijk een toename van de participatie in Scandinavië en de Angelsaksische landen en een daling van de participatie voor West-Europa en Zuid-Europa. Ook Nederland laat een overeenkomstige daling zien. Uiteindelijk ligt de participatie in 1987 zo'n 10 procentpunten lager dan in 1960. In alle gevallen neemt de participatie de laatste jaren weer licht toe. In de bijlage wordt grafisch de ontwikkeling van de netto participatie voor de afzonderlijke landen van iedere regio weergegeven, voor het totaal en voor mannen en vrouwen afzonderlijk.

Tabel 2 bevat voor alle OECD-lidstaten de participatiecijfers in 1960, 1970, 1980 en 1987. Behalve dat er soms opvallende niveauverschillen bestaan, zijn de veranderingen in de tijd zo mogelijk nog gedifferentieerder. Terwijl de meeste landen op het Europees continent een dalende netto participatie vertonen, neemt de participatie in Scandinavië en de Verenigde Staten en Canada juist sterk toe. Uitschieters zijn IJsland en Zweden aan de bovenkant, en Spanje, Turkije en Ierland aan de andere kant. De ontwikkeling in Nederland komt overeen met die van de ons

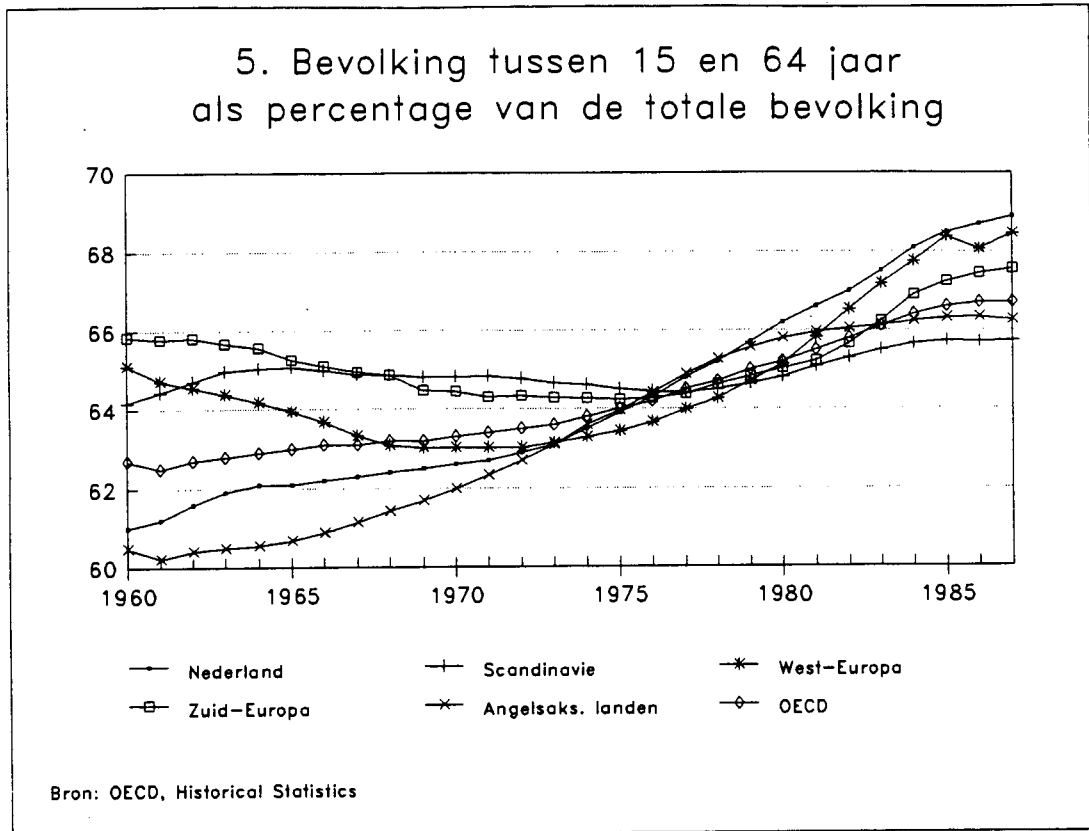
omringende landen, al is de daling hier sterker en het niveau lager. Ook de ontwikkeling van de participatie in Nederland in de periode 1980-1987 steekt nog steeds ongunstig af tegenover die in veel andere landen.

Tabel 2. Netto arbeidsmarktparticipatie in personen, 1960-1987.

Land	1960	1970	1980	1987	Verandering	
					'60-'87	'80-'87
Verenigde Staten	62.7	63.6	66.9	70.6	7.9	3.7
Japan	74.5	71.2	70.3	70.4	-4.1	0.1
Bondsrep. Duitsl.	69.6	69.1	64.5	60.6	-9.0	-3.9
Frankrijk	69.4	66.1	63.8	58.8	-10.6	-5.0
Groot-Brittannië	71.1	70.8	70.2	67.7	-3.4	-2.5
Italië	62.9	56.8	56.6	53.7	-9.2	-2.9
Canada	58.8	60.9	66.4	69.1	10.3	2.7
Oostenrijk	68.9	66.4	67.3	62.9	-6.0	-4.4
België	58.8	61.7	59.3	56.6	-2.2	-2.7
Denemarken	69.8	74.4	75.1	77.1	7.3	2.0
Finland	76.9	70.7	72.9	73.3	-3.3	0.4
Griekenland	61.8	55.4	54.3	54.3	-7.5	0.0
IJsland	67.8	68.1	74.1	81.8	14.0	7.7
Ierland	63.5	61.9	57.8	50.7	-12.8	-7.1
Luxemburg	61.8	63.2	63.9	65.3	3.5	1.4
Nederland	61.2	58.7	54.2	53.0	-8.2	-1.2
Noorwegen	63.5	63.6	74.0	78.6	15.1	4.6
Portugal	58.3	62.8	65.0	63.0	4.7	-2.0
Spanje	60.1	60.1	50.5	46.1	-14.0	-4.4
Zweden	73.1	73.2	79.4	80.0	6.9	0.6
Zwitserland	75.5	76.8	74.4	71.9	-3.6	-2.5
Turkije	80.1	68.3	60.1	52.1	-28.0	-8.0
Australië	65.4	68.9	66.0	66.0	0.6	0.0
Nieuw-Zeeland	62.9	64.8	64.2	63.0	0.1	-1.2
Scandinavië	71.4	71.1	76.0	77.7	4.6	1.7
West-Europa	69.0	67.7	64.5	60.3	-8.7	-4.2
Zuid-Europa	61.5	58.0	54.9	52.1	-9.4	-2.8
Angelsaks. landen	63.9	64.8	67.3	69.6	5.7	2.3
OECD	67.1	65.6	65.1	64.5	-2.6	-0.6

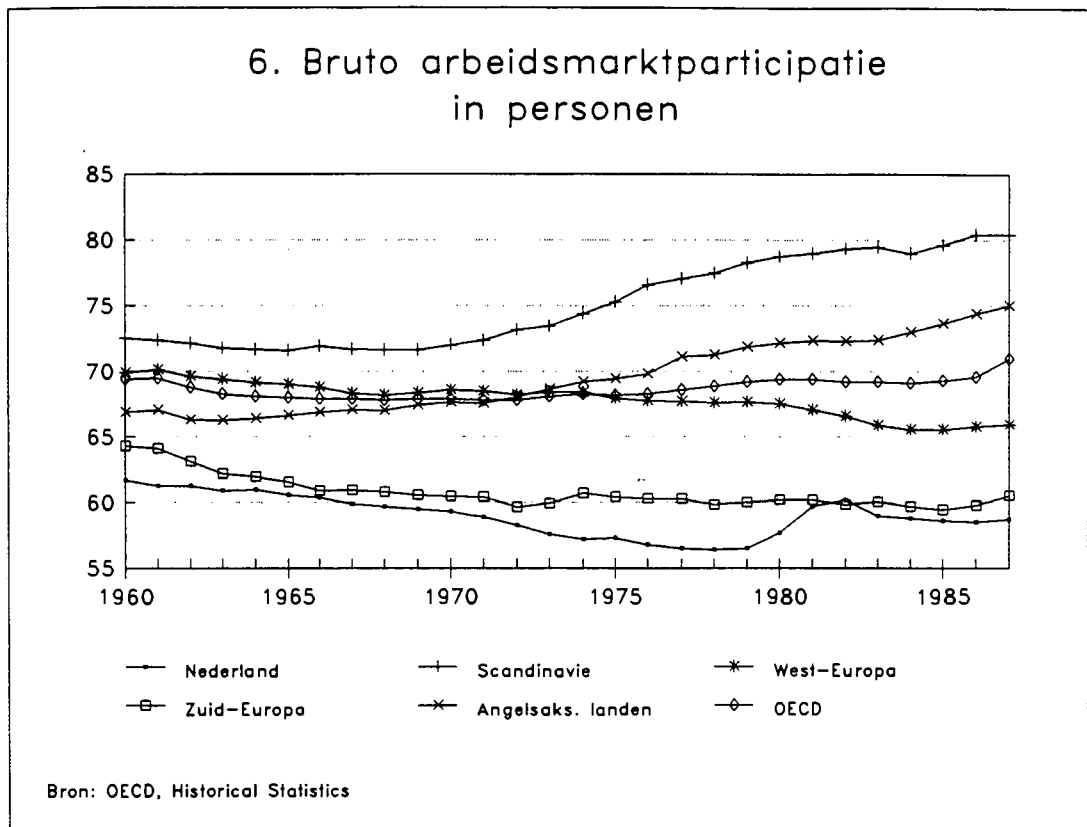
Bron: OECD, Historical Statistics 1960-1987.

Een oorzaak voor deze verschillen zou wellicht te vinden zijn in de omvang van de bevolking van 15 tot 65 jaar ten opzichte van de totale bevolking. Als dat aandeel relatief hoog is, zou op grond daarvan wellicht een minder groot beroep op deze bevolkingsgroep kunnen worden gedaan. Grafiek 5 laat zien dat de verschillen niet al te groot zijn.

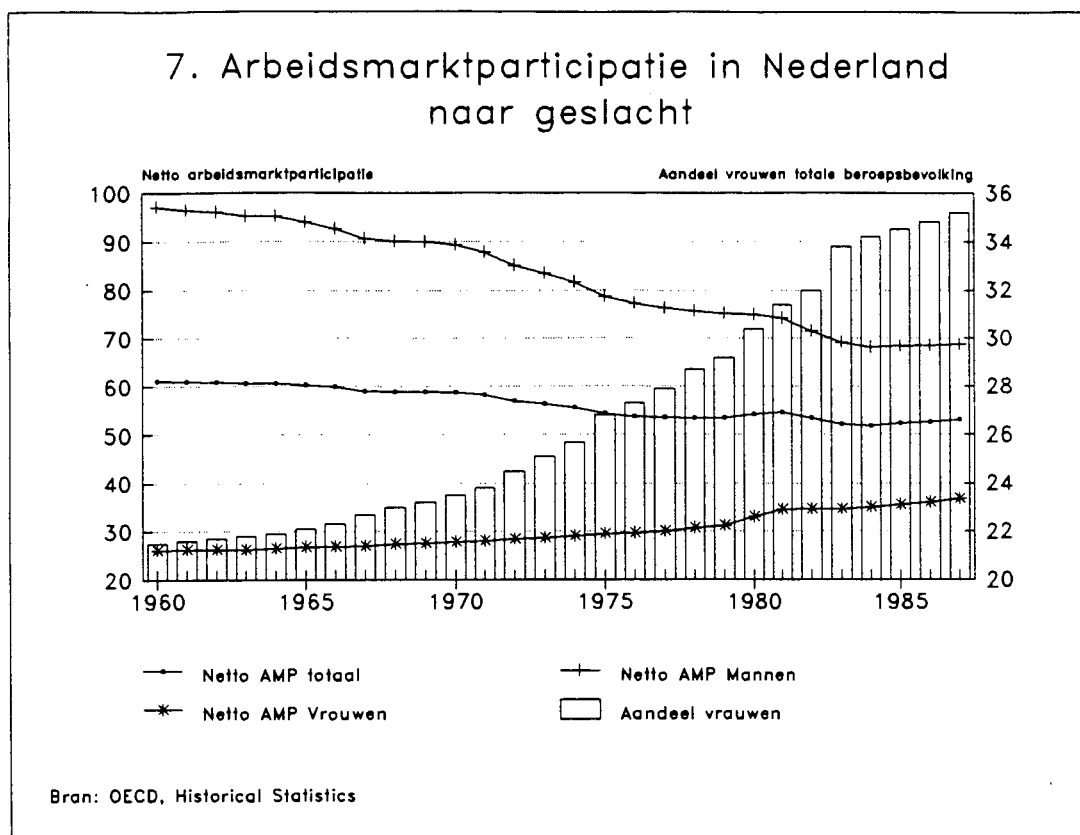
Een tweede oorzaak voor het verschil in netto participatie tussen landen kan gelegen zijn in verschillen in arbeidsmarktparticipatie van jongeren (<15 jaar) en/of ouderen (>64 jaar). Dit heeft te maken met het gegeven dat de netto participatie gelijk is aan het aantal werkenden gedeeld door de leeftijdsgroep tussen 15 en 64. Gegevens in deel III van de Labour Force Statistics bieden de mogelijkheid om althans de invloed van oudere werkenden op het netto participatiecijfer te neutraliseren. In 1970 zorgde uitsluiting van deze groep voor een gemiddelde daling van de netto participatie met 2.9 procentpunt. Voor Noorwegen (-8.1%), Ierland (-4.8%), Finland (-3.7%) en Portugal (-3.5%) waren de consequenties het sterkst. De netto participatie voor Nederland daalde met 1 procentpunt. Voor 1988 zijn de gevolgen geringer, gemiddeld 1.8 procentpunt. Noorwegen (-8.5%), Japan (-3.6%), Portugal (-2.4%) en Ierland (-2.1%) laten een grotere afwijking zien. Nederland komt nu 0.4 procentpunt lager uit. De conclusie moet luiden dat correctie voor de groep werkenden ouder dan 65 jaar weliswaar enige betekenis heeft, maar dat dit slechts in zeer beperkte mate de forse achterstand van Nederland kan verklaren.

De uitzonderlijke positie van Nederland ten aanzien van de netto participatie kan tenslotte ook niet verklaard worden uit het wellicht onevenredig hoog aantal werklozen. Als gekeken wordt naar de bruto participatie, in personen, in grafiek 6, dan blijkt Nederland dezelfde ongunstige positie in te nemen, al is de achterstand hier geringer. De onderscheiden regio's vertonen hier ook een zelfde patroon als bij de netto participatie, al zijn de veranderingen hier wat minder groot.

3.2. Arbeidsmarktparticipatie naar geslacht

Eén van de meest opmerkelijke ontwikkelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt in recentere jaren is de stijgende arbeidsmarktparticipatie van vrouwen. De vraag komt op hoe deze participatie zich de afgelopen tijd heeft ontwikkeld, en hoe deze ontwikkeling zich verhoudt tot die in andere landen. Met in het achterhoofd de zeer sterke daling van de totale arbeidsmarktparticipatie, gelden bovenstaande vragen mutatis mutandis ook voor de mannen.

Grafiek 7 bevat de arbeidsmarktparticipatie voor Nederland, voor het totaal en voor mannen en vrouwen afzonderlijk, over de periode 1960-1987. De grafiek leert dat de daling van 62% naar 53% voor het totaal de resultante is van een zeer sterke daling van de arbeidsmarktparticipatie bij de mannen, van 97% naar 69%, en een veel minder sterke toename bij de vrouwen, van 26% naar 36%. Het aandeel van vrouwen in de totale Nederlandse beroepsbevolking - zie de rechterkant van grafiek 7 - steeg in diezelfde periode van 22 naar 35%, waarbij de stijging in de laatste jaren wat af lijkt te vlakken.

In hoeverre wijken de ontwikkelingen in de arbeidsmarktparticipatie van mannen en vrouwen nu af van die in andere landen? Grafiek 8 en tabel 3 bevatten de gegevens over de arbeidsmarktparticipatie voor mannen. De overheersende trend is duidelijk: in alle landen gaat de arbeidsmarktparticipatie van mannen omlaag. De mate waarin dat het geval is blijkt echter nogal uiteen te lopen, van een relatief beperkte daling in de Verenigde Staten, Japan, Canada, Luxemburg en Noorwegen, naar een sterke daling voor de

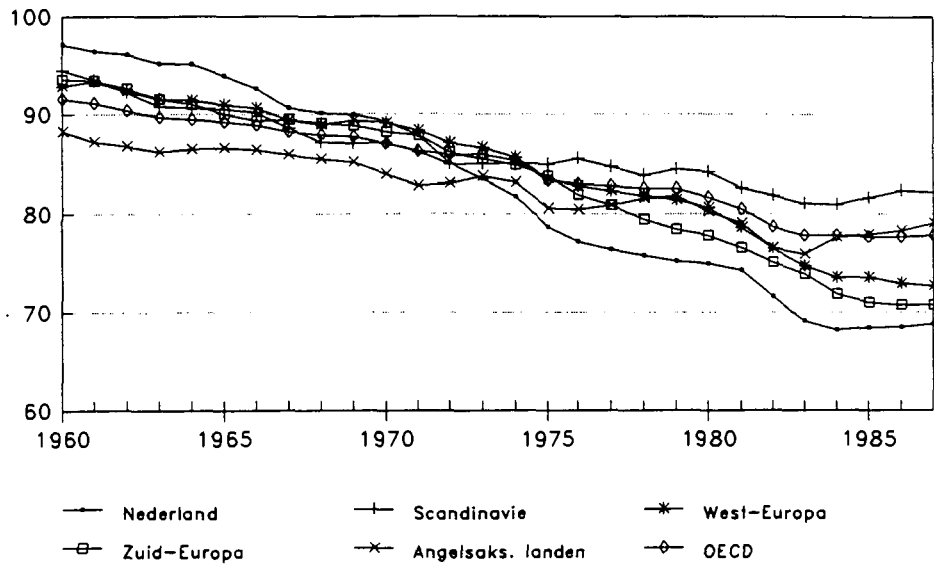
meeste landen op het Europees continent. De Verenigde Staten is ook het enige land waarin de participatie in de laatste jaren zelfs enigszins gestegen is. Terwijl Nederland in 1960 nog een hoge arbeidsmarktparticipatie vertoonde, 5.5% boven het OECD-niveau, behoort de participatie in 1987 tot de laagste, 9% ónder het OECD-gemiddelde. Alleen Spanje en Ierland zitten hier nog onder.

Tabel 3. Netto arbeidsmarktparticipatie van mannen, in personen, 1960-1987

Land	1960	1970	1980	1987	Verandering	
					'60-'87	'80-'87
Verenigde Staten	85.8	81.8	78.9	79.5	-6.3	0.6
Japan	90.7	88.3	87.2	84.9	-5.9	-2.4
Bondsrep. Duitsl.	93.4	92.0	81.5	73.9	-19.4	-7.6
Frankrijk	93.7	85.6	78.3	69.3	-24.4	-8.9
Groot-Brittannië	97.7	91.7	84.5	77.5	-20.2	-7.0
Italië	90.8	83.6	78.9	72.7	-18.1	-6.2
Canada	85.1	81.0	80.4	79.0	-6.1	-1.5
Oostenrijk	90.3	85.5	82.5	74.4	-15.9	-8.2
België	82.4	84.4	76.8	69.5	-12.9	-7.3
Denemarken	97.4	91.1	83.5	83.0	-14.4	-0.5
Finland	89.8	81.1	79.0	76.8	-13.1	-2.2
Griekenland	87.1	81.9	77.8	71.9	-15.2	-5.9
IJsland	97.1	91.9	92.0	91.0	-6.1	-1.0
Ierland	92.7	89.9	81.1	67.9	-24.7	-13.2
Luxemburg	91.3	92.9	88.7	87.2	-4.1	-1.5
Nederland	97.1	89.3	75.0	68.8	-28.3	-6.2
Noorwegen	90.9	88.3	86.9	86.4	-4.5	-0.5
Portugal	104.4	102.7	88.2	80.7	-23.7	-7.5
Spanje	96.9	93.6	73.5	64.9	-32.0	-8.6
Zweden	97.2	87.6	86.3	82.3	-14.9	-4.0
Zwitserland	100.4	101.2	94.5	89.3	-11.1	-5.2
Turkije	102.3	97.6	92.6	84.6	-17.7	-8.0
Australië	96.4	92.1	83.3	78.6	-17.8	-4.7
Nieuw-Zeeland	93.6	91.8	84.8	82.3	-11.3	-2.5
Scandinavië	94.5	87.1	84.3	82.1	-12.4	-2.2
West-Europa	92.9	89.2	80.6	72.7	-20.2	-7.9
Zuid-Europa	93.6	88.3	77.8	70.8	-22.8	-7.0
Angelsaks. landen	88.3	84.0	80.2	79.0	-9.3	-1.2
OECD	91.6	87.1	81.7	77.8	-13.8	-3.9

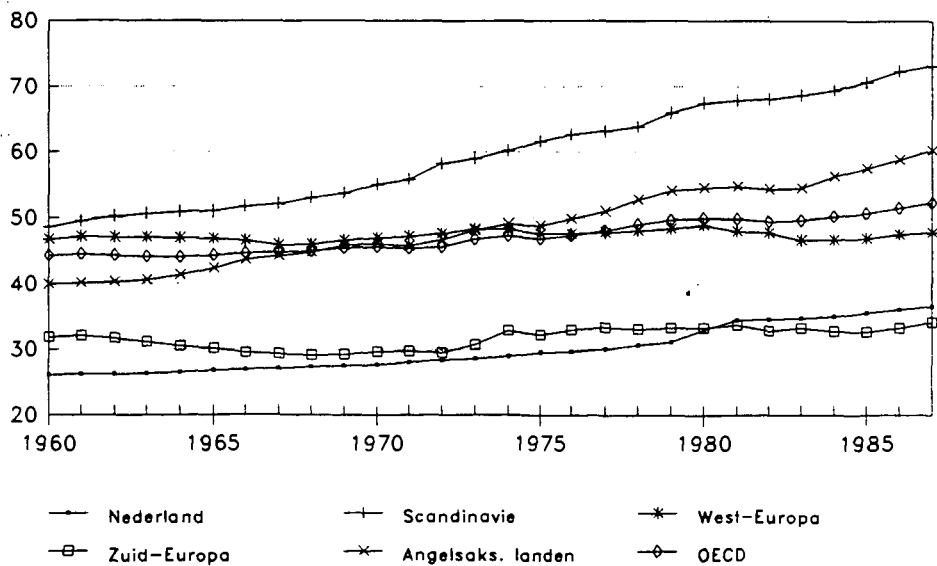
Bron: OECD, Historical Statistics 1960-1987.

8. Netto arbeidsmarktparticipatie van mannen, in personen

Bron: OECD, Historical Statistics

9. Netto arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, in personen

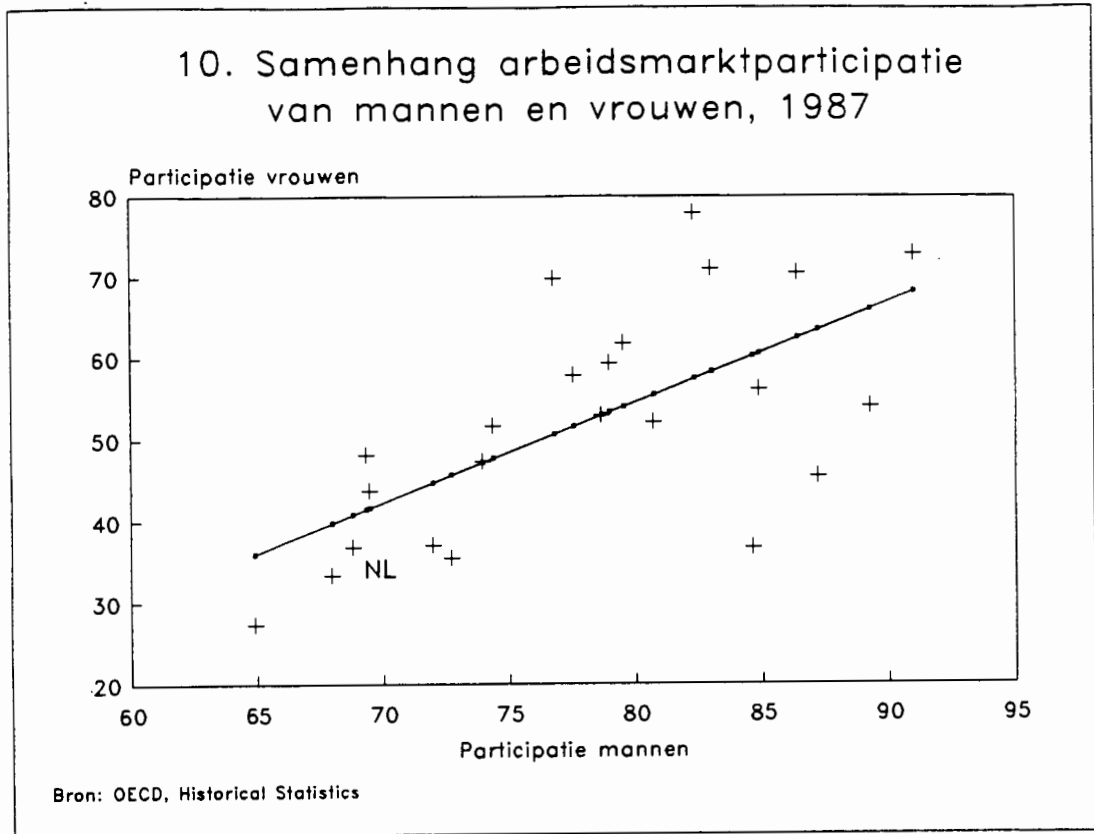
Bron: OECD, Historical Statistics

Tabel 4. Netto arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, in personen, 1960-1987.

Land	1960	1970	1980	1987	Verandering	
					'60-'87	'80-'87
Verenigde Staten	40.1	46.0	55.3	61.8	21.7	6.5
Japan	59.1	54.8	53.8	56.2	-2.9	2.4
Bondsrep. Duitsl.	48.8	47.8	48.7	47.2	-1.5	-1.5
Frankrijk	45.5	46.4	49.3	48.1	2.6	-1.2
Groot-Brittannië	45.6	50.2	55.9	57.8	12.2	2.0
Italië	36.7	30.4	34.5	35.4	-1.3	0.9
Canada	31.7	40.7	52.4	59.3	27.6	6.9
Oostenrijk	50.4	48.9	53.0	51.6	1.3	-1.4
België	35.5	39.2	41.8	43.7	8.2	1.8
Denemarken	42.9	57.6	66.5	71.0	28.1	4.5
Finland	64.9	60.7	66.9	69.8	4.9	2.9
Griekenland	38.2	30.2	31.6	37.0	-1.2	5.3
IJsland	37.9	45.3	55.9	72.9	35.0	17.0
Ierland	33.6	33.2	33.8	33.3	-0.3	-0.5
Luxemburg	32.6	33.8	39.9	45.4	12.8	5.5
Nederland	26.1	27.7	33.0	36.7	10.6	3.7
Noorwegen	36.1	38.6	60.9	70.5	34.4	9.6
Portugal	19.9	30.8	49.4	52.2	32.3	2.8
Spanje	25.6	28.0	27.9	27.3	1.7	-0.6
Zweden	48.8	58.4	72.3	77.9	29.0	5.6
Zwitserland	51.0	52.3	54.0	54.1	3.1	0.1
Turkije	73.5	57.4	47.2	36.7	-36.8	-10.5
Australië	33.0	44.8	48.0	52.9	19.9	4.9
Nieuw-Zeeland	31.3	37.5	43.3	60.5	29.2	17.2
Scandinavië	48.6	55.0	67.5	73.1	24.5	5.6
West-Europa	46.8	46.9	48.9	47.9	1.1	-1.0
Zuid-Europa	31.9	29.6	33.3	34.3	2.4	1.0
Angelsaks. landen	39.9	46.1	54.5	60.3	20.4	5.8
OECD	44.3	45.6	49.9	52.3	8.0	2.4

Bron: OECD, Historical Statistics 1960-1987.

Valt de opvallende daling van de arbeidsmarktparticipatie van mannen in Nederland wellicht te verklaren uit een in internationaal perspectief even opmerkelijke stijging van de arbeidsmarktparticipatie bij vrouwen? Grafiek 9 en tabel 4 geven hierover uitsluitsel. Ook hier blijken de Verenigde Staten en Canada, naast Groot-Brittannië en de Scandinavische landen, een opvallende stijging te vertonen, terwijl veel landen op het Europees continent slechts marginale veranderingen te zien geven. Nederland loopt in de pas met de OECD. Daarmee is Nederland er in geslaagd om haar positie - alleen Spanje en Portugal hadden in 1960 een nog lagere participatie - enigszins op te schuiven in de richting van die van de andere landen op het Europees continent.

Men zou zich kunnen afvragen of er een bepaald verband bestaat tussen de netto participatie van mannen en van vrouwen. Dat verband zou positief kunnen zijn - in samenhang wellicht met de noodzaak een redelijk inkomen te verwerven via inschakeling van zoveel mogelijk mensen of met de cultureel bepaalde houding ten opzichte van arbeid - of negatief, wanneer kostwinnerschap of taakverdeling een belangrijke plaats innemen of wanneer het verdiende inkomen als voldoende beschouwd wordt. Een analyse van de gegevens van de OECD-lidstaten voor vier steekjaren, 1960, 1970, 1980 en 1987, leert dat voor 1960 en 1970 elk aantoonbaar verband ontbreekt, maar dat voor 1980 en in veel sterkere mate voor 1987 er sprake is van een significant positief verband¹³. Grafiek 10 laat de samenhang voor 1987 zien. De lage participatie van mannen en vrouwen komt ook in deze grafiek weer duidelijk naar voren.

De conclusie van deze hoofdstuk moet luiden dat de netto arbeidsmarktparticipatie in personen van de mannen in Nederland een opmerkelijk sterke daling laat zien, veel sterker dan het

gemiddelde patroon, terwijl bij de vrouwen Nederland weliswaar een toename laat zien, een toename ook die ten opzichte van veel lidstaten van de Europese Gemeenschap opvalt, maar dat die toename gemiddeld genomen ook in de OECD gerealiseerd wordt, en dat er een aantal landen zijn (Noord-Amerika, Scandinavië) met een nog grotere toename. Het resultaat van al deze ontwikkelingen is dat bij de vrouwen de achterstand van Nederland op veel andere landen geringer is geworden, hoewel er nog steeds een lage arbeidsmarktparticipatie bestaat, maar dat er momenteel bij de mannen sprake is van een opmerkelijk lage participatie.

Tot dusver werden alleen gegevens gepresenteerd over de netto participatie in personen. Een mogelijke oorzaak voor het verschil in arbeidsmarktparticipatie tussen de verschillende landen zou gelegen kunnen zijn in verschillen in de mate waarin mensen al dan niet in deeltijdarbeid werken. Het is denkbaar dat een bepaalde hoeveelheid activiteiten in het ene land wordt verricht door 50 mensen die 40 uur werken, terwijl in het andere land, op grond van wetgeving, gewoonte, sociale dwang etc., dit werk door 100 mensen wordt verricht die 20 uur werken. Het is daarom van belang om niet alleen naar het aantal personen te kijken, maar ook naar de omvang van de betrekking, gemeten in gewerkte uren, die zij vervullen, met andere woorden naar de netto participatie, uitgedrukt in arbeidsjaren.

3.3. Arbeidsmarktparticipatie en deeltijdarbeid

Tot nu toe is de omvang van de werkgelegenheid steeds uitgedrukt in personen. Het gaat bij participatie tenslotte om de mate waarin mensen daadwerkelijk participeren op de arbeidsmarkt. De voorafgaande analyse heeft laten zien dat er tussen landen behoorlijke verschillen bestaan in de mate van arbeidsmarktparticipatie. Een aspect waar tot nu toe geen rekening mee is gehouden is de omvang van de afzonderlijke banen zelf.

Om te bepalen in welke mate in een land gebruik wordt gemaakt van deeltijdarbeid, wordt de omvang van de werkgelegenheid niet alleen in personen maar ook in arbeidsjaren uitgedrukt. De verhouding tussen deze twee grootheden staat bekend als de P/A

ratio. Als iedereen voltijdse betrekkingen heeft, is de P/A-ratio gelijk aan 1. Werkt iedereen 20 uur, terwijl een voltijdse betrekking 40 uur telt, dan is de P/A ratio gelijk aan 2.

Grafiek 3 vertoonde voor Nederland, naast de ontwikkeling van de bruto en de netto participatie, beide uitgedrukt in personen, ook de netto participatie, uitgedrukt in arbeidsjaren. Daarbij was de werkgelegenheid omgerekend in arbeidsjaren, en vervolgens gedeeld door de overeenkomstige bevolkingsgroep. Uit grafiek 3 viel af te leiden dat na 1980 een sterke stijging was opgetreden in het aantal mensen dat een deeltijd betrekking had. Terwijl het aantal personen dat participeerde op de arbeidsmarkt redelijk constant bleef sinds 1977, daalde de netto participatie, in arbeidsjaren, met \pm 5 procentpunten.

De vraag rijst in hoeverre mogelijke verschillen tussen landen in de omvang van de deeltijdarbeid een rol spelen bij de eerder waargenomen verschillen in arbeidsmarktparticipatie, met andere woorden dat de eerder geconstateerde verschillen in netto participatie, in personen, verminderen als gekeken wordt naar de netto participatie, in arbeidsjaren. Het lijkt niet onlogisch te veronderstellen dat de arbeidsmarktparticipatie in een land positief samenhangt met de mate van deeltijdarbeid. Als reden kan men denken aan de noodzaak om thuis kinderen en/of het huishouden te verzorgen. Kortom, hoe hoger de netto participatie, in personen, hoe hoger ook de mate van deeltijdarbeid.

Over deeltijdarbeid worden door de OECD geen regelmatig verschijnende statistieken gepubliceerd. Tabel 5 bevat gegevens uit de OECD Economic Observer voor 1987¹⁴. In deze tabel is voor 19 landen het aandeel van de deeltijd-werkgelegenheid in de totale werkgelegenheid weergegeven alsmede de netto participatie, uitgesplitst naar geslacht, afkomstig uit de Historical Statistics. Hoewel de definitie van deeltijdarbeid niet gestandaardiseerd is, en dus per land verschilt, komt deeltijdarbeid globaal gesproken neer op een arbeidstijd per week, korter of gelijk aan 35 uur. De landen zijn geordend in oplopende volgorde, naar de omvang van de deeltijdarbeid voor de totale werkgelegenheid.

Tabel 5. Omvang deeltijdarbeid (DTA) en netto arbeidsmarktparticipatie, in personen (AMP), in 1987, voor totaal, mannen en vrouwen

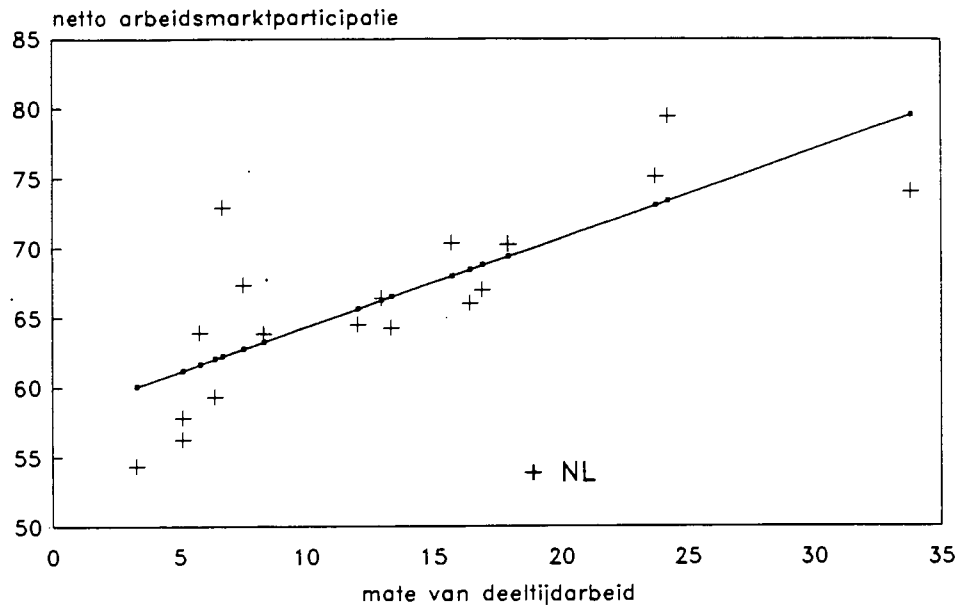
	Totaal		Mannen		Vrouwen	
	DTA	AMP	DTA	AMP	DTA	AMP
Griekenland	5.5	54.3	2.7	71.9	10.8	37.0
Italië	5.6	53.8	3.2	72.7	10.4	35.4
Ierland	7.1	50.7	3.1	67.9	15.4	33.3
Luxemburg	7.1	65.3	2.0	87.2	16.7	45.4
Finland	8.0	73.3	4.8	76.8	11.4	69.8
Oostenrijk	8.6	62.9	1.7	74.4	19.0	51.6
België	9.9	56.6	1.9	69.5	24.2	43.7
Frankrijk	11.8	58.8	3.6	69.3	23.1	48.1
Bondsrep. Duitsland	12.7	60.6	2.0	73.9	29.5	47.2
Canada	15.5	69.1	7.6	79.0	26.3	59.3
Japan	16.6	70.4	7.3	84.9	30.5	56.2
Nieuw-Zeeland	17.1	71.5	6.8	82.3	30.0	60.5
Verenigde Staten	17.3	70.6	10.2	79.5	26.1	61.8
Australië	20.0	66.0	7.4	78.6	39.2	52.9
Groot-Brittannië	21.9	67.7	5.3	77.5	26.1	57.8
Denemarken	24.2	77.1	9.3	83.0	42.2	71.0
Nederland	24.9	53.0	9.2	68.8	54.8	36.7
Zweden	25.1	80.2	6.7	82.3	45.1	77.9
Noorwegen	34.9	78.6	18.1	86.4	56.3	70.5

Bron: OECD, Economic Observer, no. 158, may 1989, Paris (DTA) en OECD, Historical Statistics 1960-1987, Paris (AMP)

Tabel 5 leert dat de omvang van de deeltijdarbeid in Nederland voor het totaal alleen door Noorwegen en Zweden overtroffen wordt. Bij de mannen scoren naast Noorwegen alleen de Verenigde Staten en Denemarken hoger¹⁵. Bij de vrouwen wordt Nederland alleen door Noorwegen overtroffen. Tegenover het hoge percentage deeltijdbetrekkingen, staat voor Nederland echter in alle gevallen een zeer lage netto participatie, in personen.

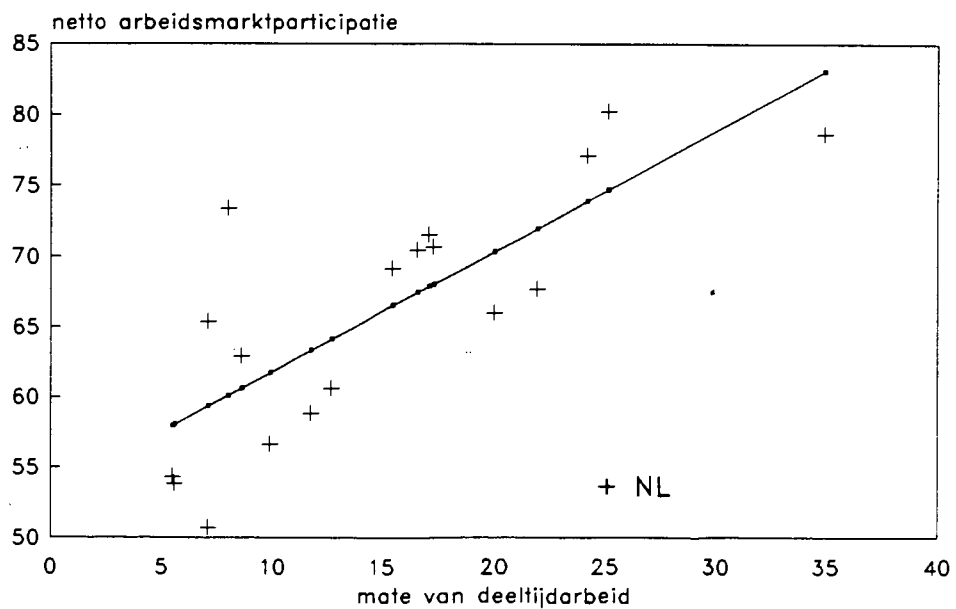
Daarmee blijkt Nederland een opvallende uitschieter te zijn. De veronderstelde relatie blijkt namelijk niet onrealistisch te zijn. Hoe hoger de mate van deeltijdarbeid, hoe hoger ook de netto participatie, in personen. De grafieken 11 en 12 voor respectievelijk 1980 en 1987 laten die relatie duidelijk uitkomen. De trendlijn is gedurende deze periode ook steiler geworden. Beide grafieken laten ook zien hoezeer Nederland afwijkt van de andere landen. Voor mannen en voor vrouwen afzonderlijk komen soortgelijke uitkomsten uit de bus, zoals weergegeven in de grafieken M en N in de bijlage¹⁶.

11. Netto participatie en deeltijdarbeid voor 19 OECD-lidstaten, 1980

Bron: OECD

12. Netto participatie en deeltijdarbeid voor 19 OECD-lidstaten, 1987

Bron: OECD

Nu zou het nog kunnen zijn dat de duur van de deeltijdarbeid in Nederland afwijkt van die in andere landen, in de zin dat in Nederland de gemiddelde deeltijdbetrekking meer uren telt dan in andere landen. Als dat het geval zou zijn, kan dat een aanpassing inhouden van het beeld dat Nederland een opmerkelijk lage netto participatie kent.

Het is niet mogelijk om dit na te gaan op basis van gegevens van de OECD. Daarvoor moet te rade worden gegaan bij de Labour Force Sample Survey van Eurostat. In deze statistiek worden gegevens gepresenteerd over de omvang van de werkgelegenheid naar gewerkte uren, die het mogelijk maken om de P/A-ratio voor de lidstaten van de Europese Gemeenschap te berekenen voor 1983, 1985 en 1987. In tabel 6 worden de P/A ratio's gepresenteerd uit 1987, voor het totaal, voor mannen en voor vrouwen¹⁷.

Tabel 6. P/A ratio voor de EG-lidstaten in 1987

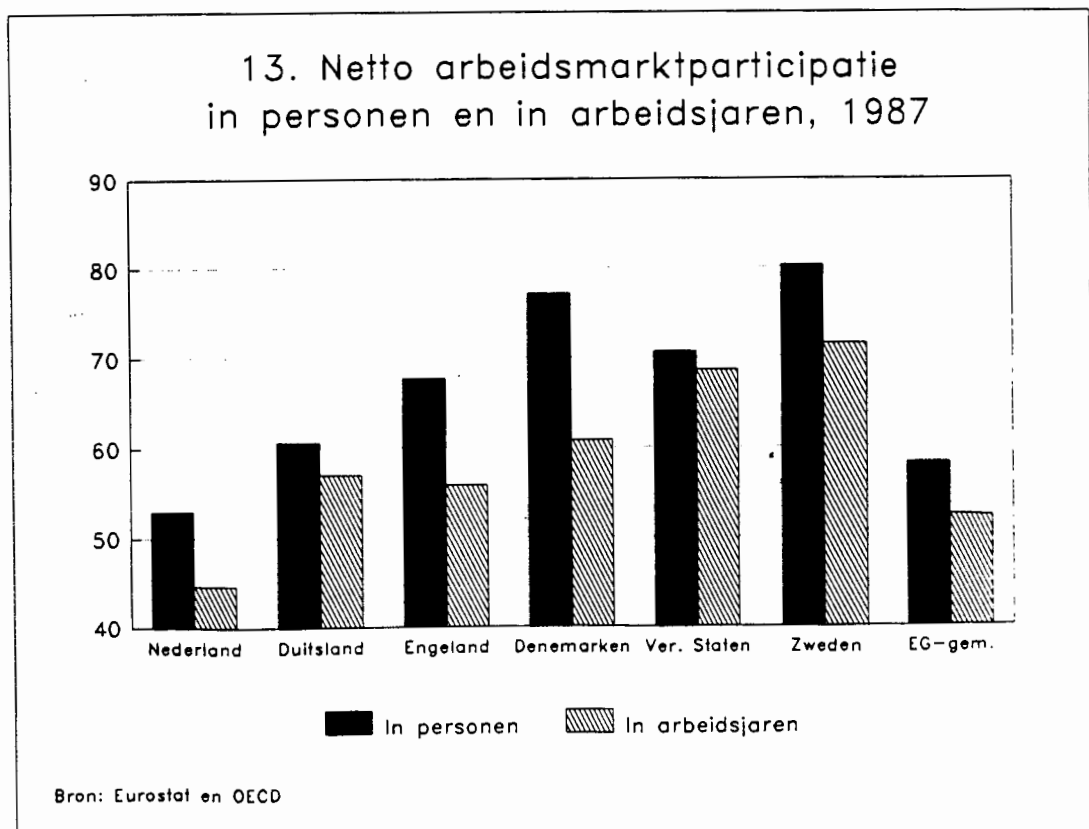
	Totaal	Mannen	Vrouwen
Portugal	1.0012	0.9734	1.0444
Griekenland	1.0301	0.9914	1.1131
Ierland	1.0424	0.9644	1.2469
Luxemburg	1.0550	1.0064	1.1581
België	1.0566	0.9913	1.1983
Spanje	1.0583	1.0315	1.1274
Bondsrep. Duitsl.	1.0646	0.9909	1.2043
Italië	1.0685	1.0213	1.1770
Frankrijk	1.1160	1.0271	1.2671
Nederland	1.1872	1.0497	1.4339
Groot-Brittannië	1.2117	1.0345	1.5749
Denemarken	1.2673	1.1349	1.4655

Bron: Eurostat, LFSS 1987 en CPB

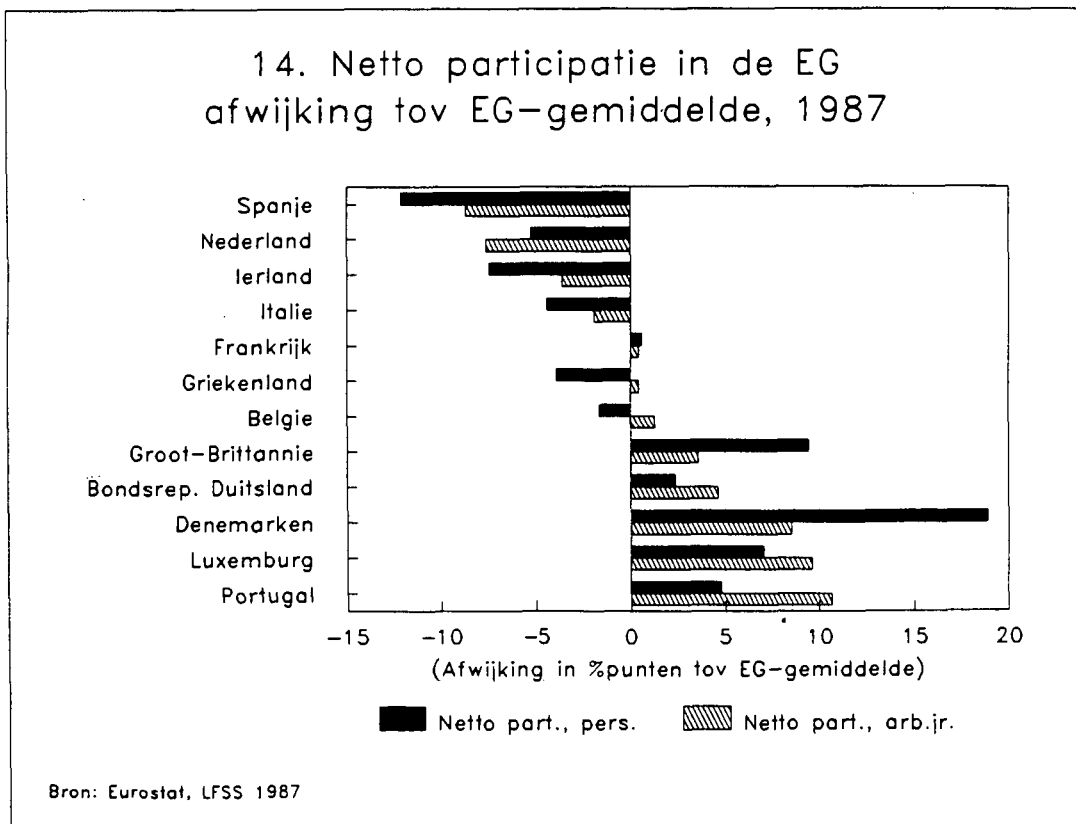
De P/A ratio's voor Nederland zijn afkomstig van het CPB en niet van Eurostat. Dat behoeft een verklaring. De Eurostat LFSS data voor 1987 voor Nederland zijn verkregen via de EBB. Zoals al in hoofdstuk 2 werd bericht, heeft de overgang van AKT naar EBB nogal wat gevolgen gehad; zo ook voor de P/A ratio's. Zo komt de uitkomst voor de P/A ratio in de EBB uit op 1.2864, terwijl in 1985 bij de AKT de uitkomst nog 1.1694 bedroeg. Het CPB, in een prognose van het arbeidsaanbod 1985-2010, kwam voor 1985 uit op 1.1686 en voor 1987 op 1.1872. Vooralsnog zijn hier de CPB-cijfers gebruikt¹⁸.

Tabel 6 leert dat er belangrijke verschillen bestaan tussen de EG-lidstaten. Tegenover Portugal met nagenoeg geen deeltijdarbeid staan landen als Denemarken, Groot-Brittannië en Nederland met een omvangrijke deeltijdarbeid, met name bij de vrouwen. Ter vergelijking, nationale arbeidsmarktstatistieken van de Verenigde Staten¹⁹ en Zweden leveren voor deze landen voor 1987 een P/A ratio op van 1.0295 respectievelijk 1.1219.

De P/A ratio's uit tabel 6 tezamen met bovenvermelde uitkomsten maken het nu mogelijk om voor deze landen de netto participatie, in arbeidsjaren, te berekenen. Grafiek 13 bevat voor een zestal landen alsmede voor de EG de netto participatie, in personen en in arbeidsjaren. Duidelijk blijkt dat ook met deze correctie Nederland een lage netto participatie vertoont. Opvallend is verder het grote verschil tussen beide participatiewaarden voor Denemarken en Zweden. Daartegenover laat de Verenigde Staten nauwelijks een daling zien. Het verschil met Zweden, wat betreft de netto participatie, in arbeidsjaren, is betrekkelijk gering.

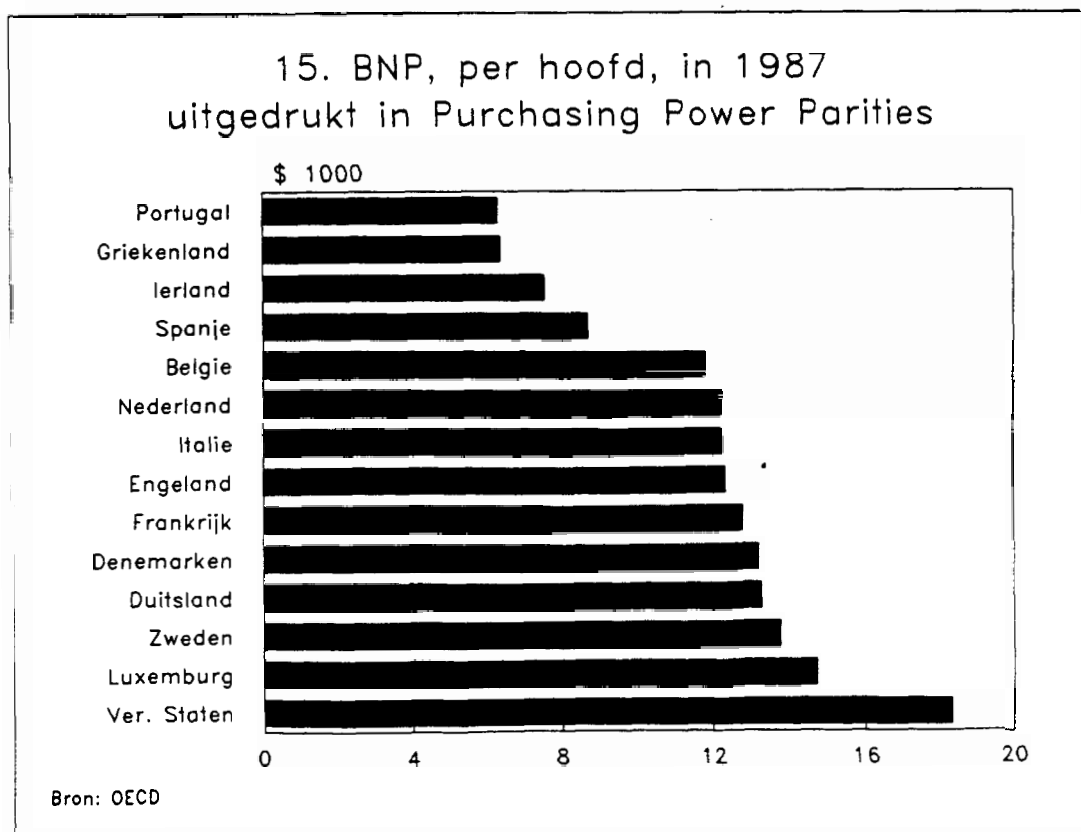

Grafiek 14 bevat deze gegevens per afzonderlijke EG-lidstaat, gepresenteerd als absolute afwijking van het EG-gemiddelde. Uit deze grafiek komt naar voren, dat de netto participatie, in arbeidsjaren, relatief hoog is in Portugal en Luxemburg, wat zeker voor het eerstgenoemde land opmerkelijk is. Denemarken scoort ook hoog. Daartegenover blijken Spanje en Nederland een lage netto participatie te vertonen. Uit de grafiek blijkt ook dat de netto participatie, in arbeidsjaren, minder grote afwijkingen van het Europees gemiddelde laat zien dan de netto participatie, in personen. De grafieken O en P in de bijlage laten de netto participatie, in personen en arbeidsjaren, als afwijking van het EG-gemiddelde, zien voor mannen en vrouwen. Portugal staat in beide gevallen op de eerste plaats. Nogmaals valt op dat Denemarken vooral bij de vrouwen een hoge participatie laat zien.

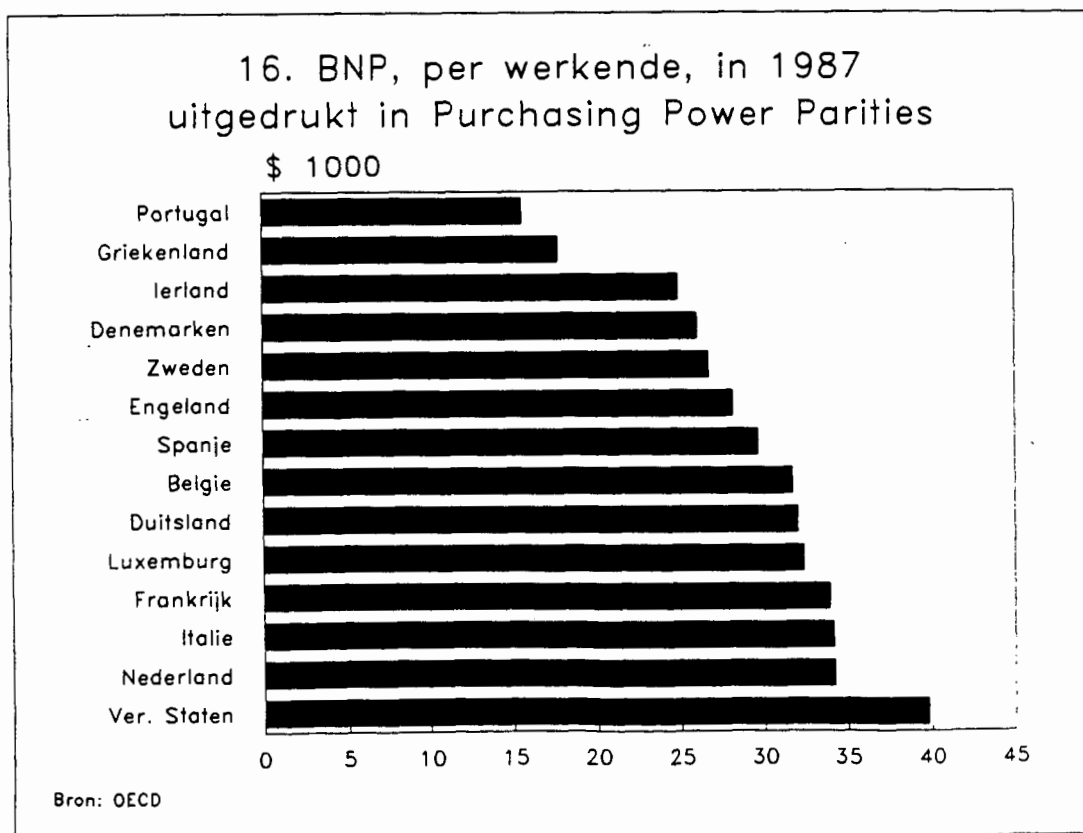
3.4. Arbeidsmarktparticipatie en productiviteit

De aldus verzamelde gegevens omtrent de netto participatie, in arbeidsjaren, maken het mogelijk om een uitspraak te doen over het verschil in arbeidsproductiviteit tussen de verschillende landen, de twaalf EG-lidstaten, Zweden en de Verenigde Staten. In paragraaf 3.3. is aangegeven op welke wijze het arbeidsaanbod, uitgedrukt in arbeidsjaren, berekend kon worden. Confrontatie hiervan met het Bruto Nationaal Product levert de productie per arbeidsjaar op. Om tot standaardisatie te komen, is het noodzakelijk om het BNP in een vaste maatstaf uit te drukken. De OECD levert gegevens over de omvang van het BNP, uitgedrukt in \$ of in Purchasing Power Parities²⁰. In het eerste geval worden de afzonderlijke BNP's via omrekening met de wisselkoers uitgedrukt in \$. Hierbij wordt geen rekening gehouden met het gegeven dat een dollar in de Verenigde Staten een andere koopkracht heeft dan, omgerekend in nationale valuta, in andere landen. Bij de tweede maatstaf wordt hier wel rekening mee gehouden. Hier is voor de Purchasing Power Parities benadering gekozen.

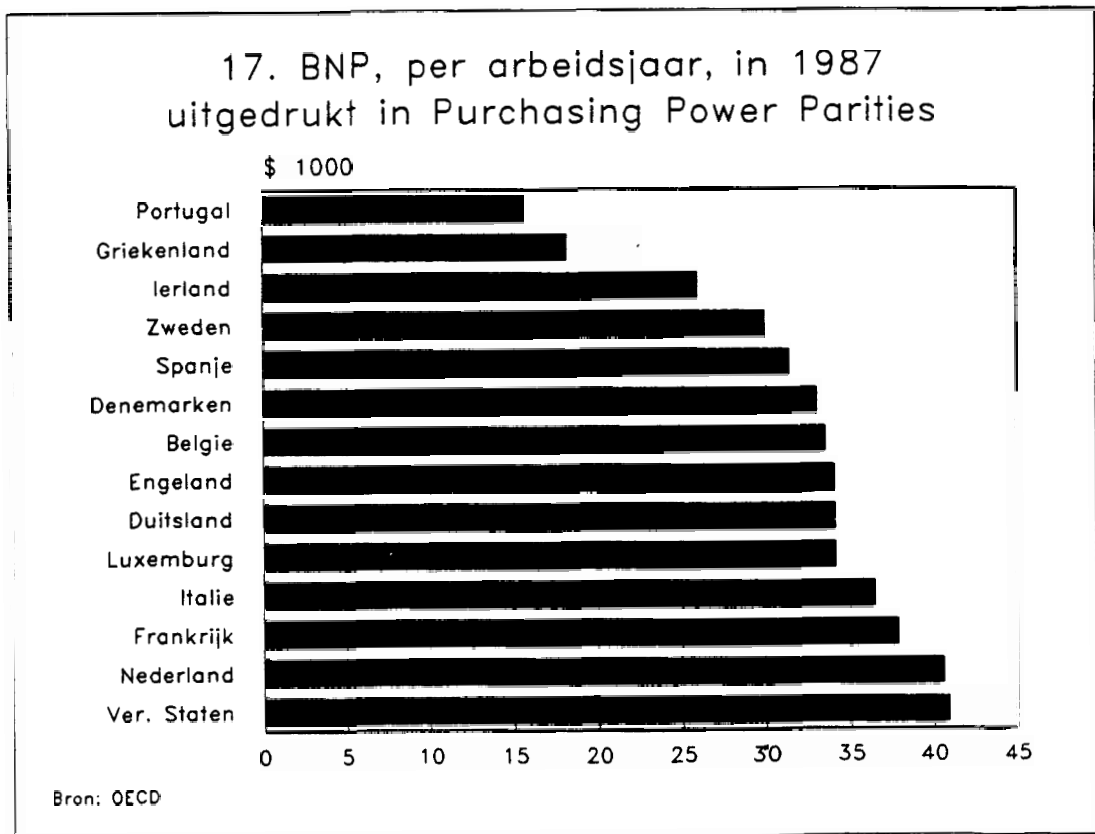

In grafiek 15 zijn de 12 EG-lidstaten alsmede de Verenigde Staten en Zweden geordend naar de hoogte van het BNP per hoofd. Volgens deze benadering ligt de Verenigde Staten, met een BNP per hoofd van ruim \$18.338, nog steeds ver voor op de Europese landen. Naast een brede middengroep, van Luxemburg met \$14.705 tot Nederland met \$12.252 en België met \$11.802, wordt de staart gevormd door Spanje, Ierland, Griekenland en Portugal. Dit laatste land heeft een BNP per hoofd van \$6.297, ongeveer 34% van dat van de Verenigde Staten.

In grafiek 16 wordt vervolgens gekeken naar het BNP per werkende. De rangordening wijzigt zich niet onaanzienlijk. De voorsprong van de Verenigde Staten, met een BNP per werkende van \$39.780, is beduidend afgenomen. Nederland blijkt nu op de tweede plaats te komen, met \$34.220. De Scandinavische landen laten daartegenover juist een sterke daling zien. Portugal vormt, met een BNP per werkende van \$15.560 (39% van de VS), ook hier de hekkedsluiter.

Tenslotte wordt in grafiek 17 gekeken naar het BNP per arbeidsjaar, de meest zuivere maatstaf voor de arbeidsproductiviteit. In dit geval blijkt de voorsprong van de Verenigde Staten nagenoeg verdwenen. Met \$40.950 overtreft zij Nederland, met \$40.620, ternauwernood. Deze twee landen hebben een kleine voorsprong ten opzichte van de rest. Opvallend is ook de hoge score voor Frankrijk en Italië. Zweden heeft met \$29.290 een relatief lage productiviteit. Ook in dit geval bezet Portugal met \$15.580 (38% van de VS) de laatste positie. Via nader onderzoek zou kunnen worden nagegaan wat de samenhang is met de mate van scholing van de beroepsbevolking, de omvang van de investeringen, de leeftijd van de aanwezige kapitaalgoederenvoorraad, en de sectorale productie- en werkgelegenheidsstructuur.

De conclusie van deze paragraaf luidt dat Nederland een opmerkelijk hoge arbeidsproductiviteit, uitgedrukt als BNP per arbeidsjaar, vertoont. Dat is opvallend in vergelijking met de bescheiden middenpositie die Nederland inneemt met het BNP per hoofd. De hoge arbeidsproductiviteit maakt het mogelijk om met

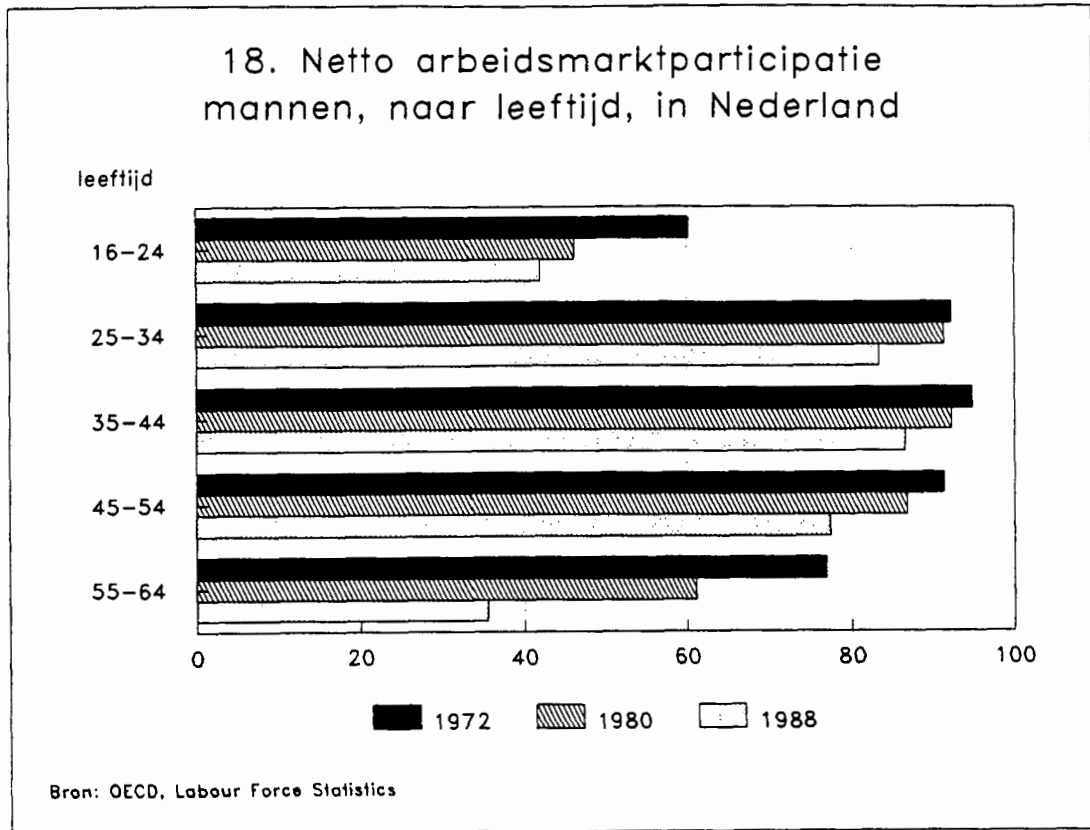
een betrekkelijk gering aantal werkenden toch een hoog welstands-niveau te realiseren. Wel dient beseft te worden dat dit hoge productiviteitsniveau wellicht ook samenhangt met het relatief hoge aantal arbeidsongeschikten in Nederland (zie hoofdstuk 5).

3.5. Arbeidsmarktparticipatie naar leeftijd

Tot dusver is bij de presentatie van gegevens over de arbeidsmarktparticipatie geen onderscheid gemaakt naar leeftijd. Het is echter denkbaar dat de relatief lage arbeidsmarktparticipatie in Nederland bij mannen en vrouwen mede veroorzaakt wordt door een afwijkende leeftijdsopbouw van de potentiële beroepsbevolking. Vergelijkbare gegevens over de bruto arbeidsmarktparticipatie en de werkloosheid, gedifferentieerd naar geslacht en leeftijd, zijn terug te vinden in de OECD Labour Force Statistics. Hieruit is de netto arbeidsmarktparticipatie berekend.

De presentatie hiervan richt zich enerzijds op Nederland (grafieken 18 en 21) en anderzijds op een vergelijking van de ontwikkeling in Nederland met die in andere landen (grafieken 19/20 en 22/23), voor de jaren 1972, 1980 en 1988. Om de presentatie overzichtelijk te houden, zijn de landen verdeeld in twee groepen, op basis van hun arbeidsmarktparticipatie in 1988²¹. De groep van landen met een hoge arbeidsmarktparticipatie bestaat uit de Verenigde Staten, Japan, Canada, Australië, Finland, Zweden en Groot-Brittannië. De groep met landen met een lage arbeidsmarktparticipatie wordt gevormd door de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië, Ierland, Nederland, Portugal en Spanje. Voor beide groepen is het gewogen gemiddelde berekend. De resultaten daarvan zijn in de grafieken 18 tot en met 23 opgenomen.

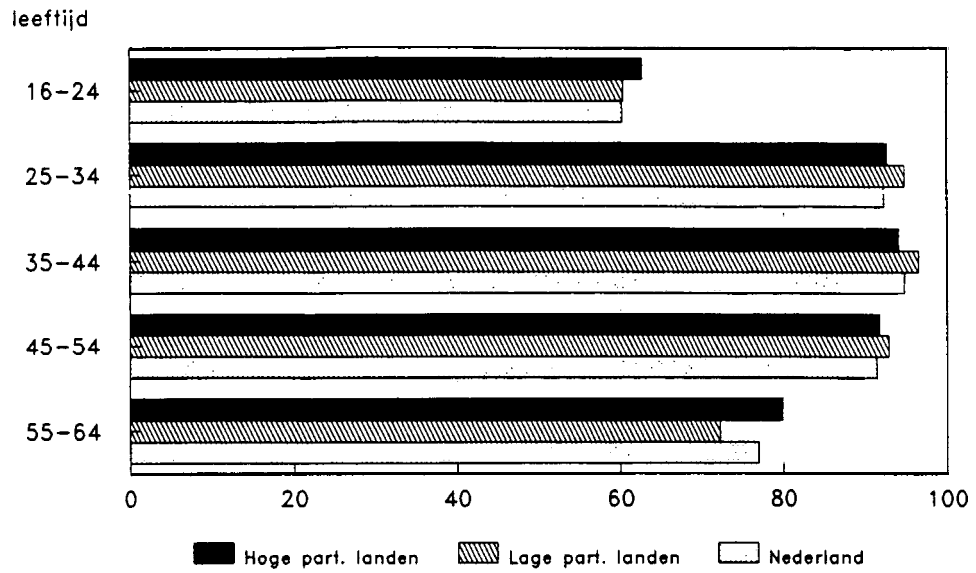
Grafiek 18 laat zien dat de arbeidsmarktparticipatie van mannen in Nederland bij de jongeren en vooral bij de ouderen is afgenomen. Voor degenen tussen de 25 en 54 jaar daalt de participatie met ± 10 procentpunten. Bij de groep tussen 16 en 24 jaar is die daling al ± 20 procentpunten. Bij de mannen ouder dan 54 jaar daalt de arbeidsmarktparticipatie met de helft, van 77% naar 35%.

Als deze ontwikkeling dan vergeleken wordt met die in andere landen, opgedeeld in twee groepen, dan valt op in grafiek 19 dat de arbeidsmarktparticipatie in 1972 in alle leeftijdsgroepen nagenoeg parallel liep. Dat is volgens grafiek 20 in 1988 niet meer het geval. De veranderingen zijn bij de middenleeftijdsgroepen nog beperkt te noemen. Grotere verschillen bestaan er bij jongeren en ouderen. De arbeidsmarktparticipatie van jongeren daalt in de groep landen met lage participatie gemiddeld even hard als in Nederland, terwijl die in de groep landen met hoge participatie nagenoeg niet verandert.

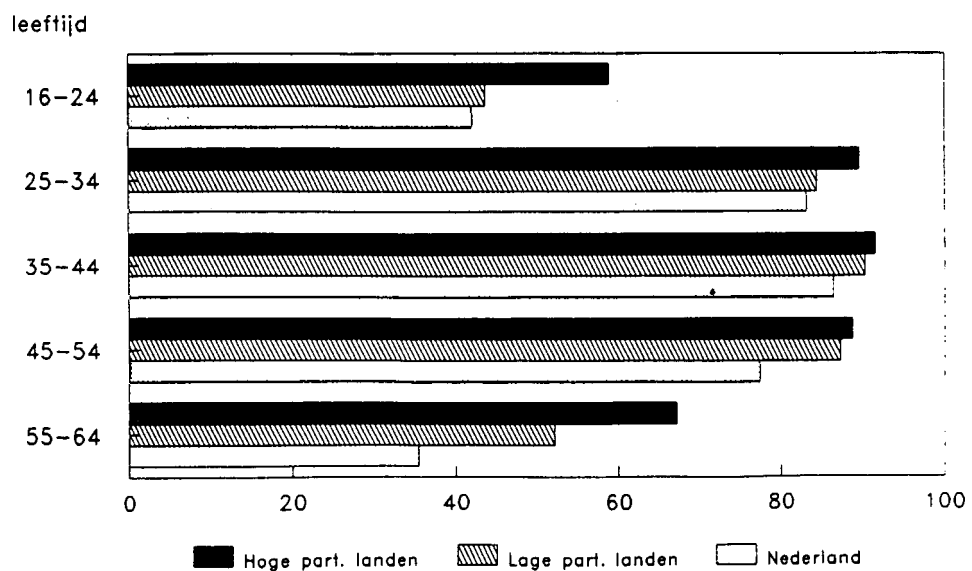
Bij de oudere mannen valt op dat de daling in de arbeidsmarktparticipatie ook bij beide groepen van landen valt waar te nemen, maar dat die daling in Nederland veel sterker is. Gegevens over de werkgelegenheid van mannen ouder dan 64 jaar laat eveneens een opvallend verschil zien. Terwijl in Nederland de participatie voor deze groep nog nauwelijks 3% is, zijn de waarden voor de groep landen met lage participatie bijna 9% en voor die met hoge participatie bijna 17%.

19. Netto arbeidsmarktparticipatie mannen, naar leeftijd, in 1972

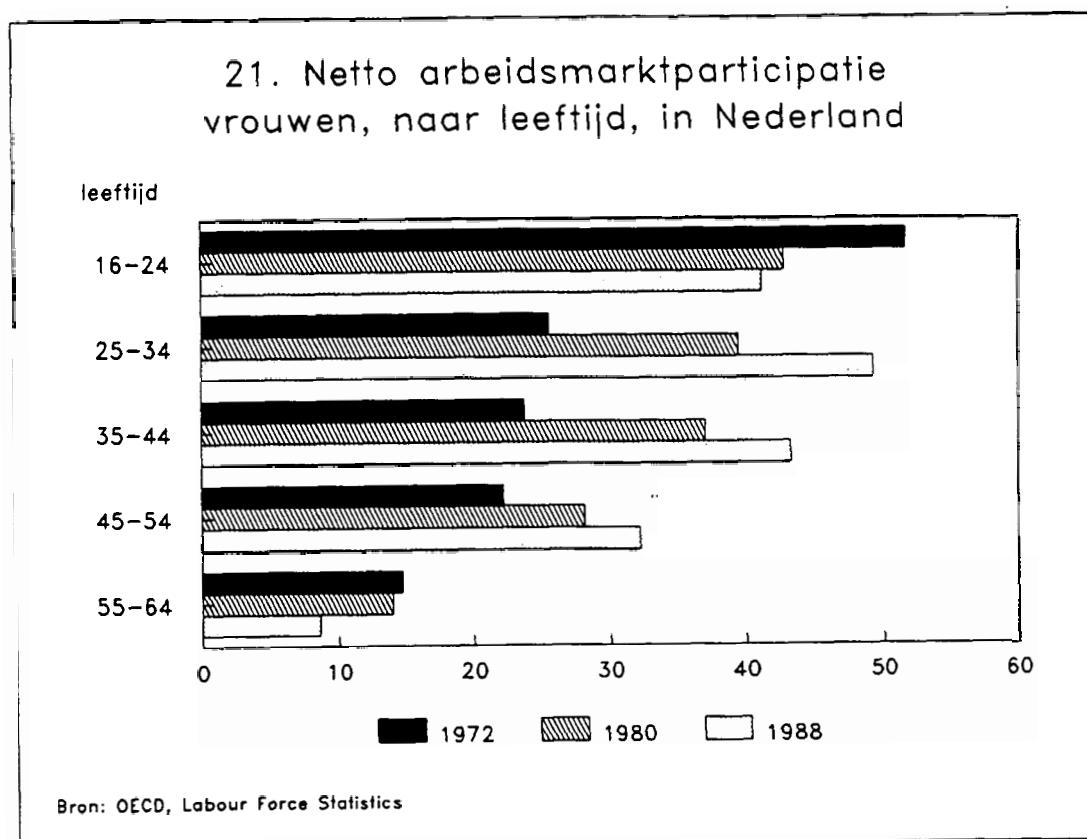
Bron: OECD, Labour Force Statistics

20. Netto arbeidsmarktparticipatie mannen, naar leeftijd, in 1988

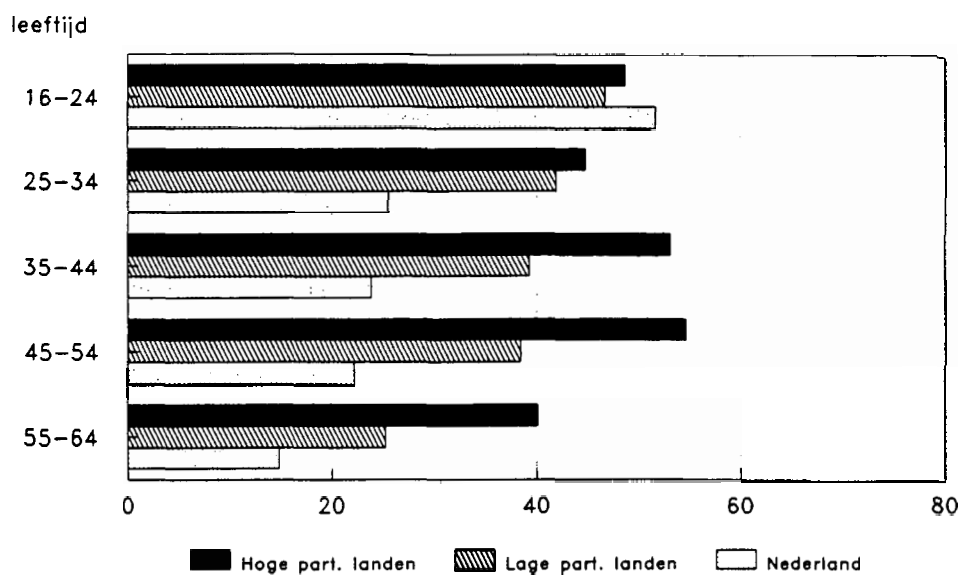
Bron: OECD, Labour Force Statistics

Bij de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in Nederland (grafiek 21) valt vooral de sterke stijging van de middenleeftijdsgroepen op. Zo verdubbelde de participatie van de vrouwen tussen 25 en 45. Bij de jongeren is er een daling, net als bij de mannen, terwijl de participatie bij de oudere vrouwen, die al laag was, in 1988 nog lager uitkomt.

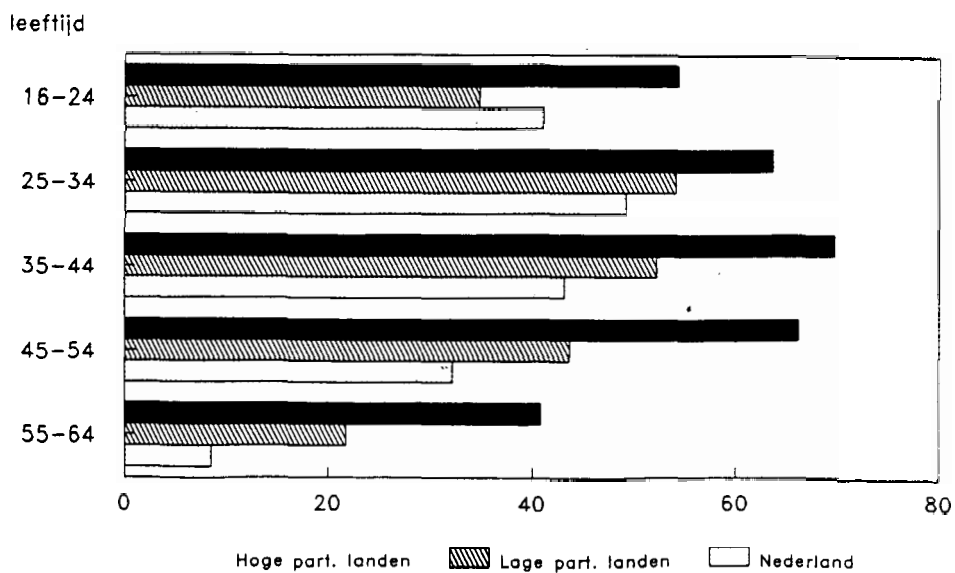
De internationale vergelijking van de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen naar leeftijd leert in grafiek 22 dat Nederland in 1972 bij de jongere vrouwen wel op overeenkomstige waarden uitkwam, maar bij elke andere leeftijdsgroep veel lagere uitkomsten te zien gaf. Grafiek 23 laat zien dat in 1988 de achterstand op de groep landen met een lage participatie geringer is geworden, maar dat de verschillen met de groep landen met een hoge participatie nog verder lijken te zijn toegenomen.

22. Netto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, naar leeftijd, in 1972

Bron: OECD, Labour Force Statistics

23. Netto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, naar leeftijd, in 1988

Bron: OECD, Labour Force Statistics

Dit materiaal is nog op een andere manier bewerkt om de eventuele invloed van verschillen in de beroepsbevolking naar leeftijd na te gaan. Uitgaande van de leeftijdsopbouw van de werkzame beroepsbevolking in Nederland en van de netto participatiecijfers per leeftijdsgroep voor de afzonderlijke landen, is de totale netto participatie per land berekend. In nagenoeg alle gevallen ligt de aldus berekende netto participatie lager dan de feitelijke participatie. De verschillen zijn echter betrekkelijk gering; voor 10 van de twaalf landen daalt de netto participatie in 1980 met ten hoogste 3%. Alleen bij Japan, rond de 7%, en bij Ierland, bij de vrouwen 7%, komen grotere verschillen voor.

De conclusie van deze paragraaf moet luiden dat de lage arbeidsmarktparticipatie niet op een afwijkende leeftijdsopbouw van de bevolking valt terug te voeren. Terwijl in 1972 bij de mannen de participatie in alle leeftijdsgroepen in Nederland tamelijk nauw spoorde met die van andere landen, moet er in 1988 geconstateerd worden dat de netto participatie in alle leeftijdsgroepen tamelijk laag is. Dat geldt met name voor de jongere en oudere mannen. Bij de vrouwen is het beeld gemengder. Nog steeds is de arbeidsmarktparticipatie in Nederland betrekkelijk laag, maar tegenover de landen op het Europees continent zijn de verschillen geringer geworden. De participatie voor de vrouwen tussen 25 en 44 bijvoorbeeld is verdubbeld. De oudere en jongere vrouwen vertonen echter nog steeds een lage participatie. De achterstand op de engelssprekende en Scandinavische landen is vooralsnog niet minder geworden.

3.6. Arbeidsmarktparticipatie in de OECD: een afronding

Het in dit hoofdstuk gepresenteerd materiaal over de (ontwikkeling van de) arbeidsmarktparticipatie heeft een beeld opgeleverd, waarin globaal de volgende lijnen te onderkennen zijn:

- terwijl de arbeidsmarktparticipatie in de engelssprekende en Scandinavische landen hoog is en/of stijgt, daalt de participatie op het Europees continent gestaag. Nederland scoort zeer laag. De positie van Nederland is nog extremer, als de werkgelegenheid uitgedrukt wordt in arbeidsjaren in plaats van in personen. Scherp gesteld gebruikte Nederland in 1987 van de

potentieel beschikbare arbeid (= alle personen tussen 15 en 64 jaar 40 uur per week) ongeveer 47%. Bij de mannen bedroeg dat cijfer 65%, bij de vrouwen 26%;

- de ontwikkeling van de arbeidsmarktparticipatie bij de mannen is in nagenoeg alle landen dalend, op het Europees continent sneller dan elders. Bij de participatie naar leeftijd valt de teruggang op bij de ouderen, en voor het Europees continent ook bij de jongeren. In Nederland is met name de teruggang bij ouderen nog veel sterker dan elders;

- bij de vrouwen blijft de participatie op het Europees continent betrekkelijk constant, terwijl in de Angelsaksische en Scandinavische landen er sprake is van een sterke toename. Bij het onderscheid naar leeftijd valt op dat er bij de middenleeftijdsgroepen sprake is van een toename, waar tegenover een daling staat bij de ouderen en de jongeren. Nederland blijkt in 1988 ongeveer op het niveau van continentaal West-Europa te liggen. De toename van de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in Nederland blijft licht achter bij die in Angelsaksische of Scandinavische landen.

4. Arbeidsmarktparticipatie in Nederland in de nabije toekomst

4.1. Inleiding

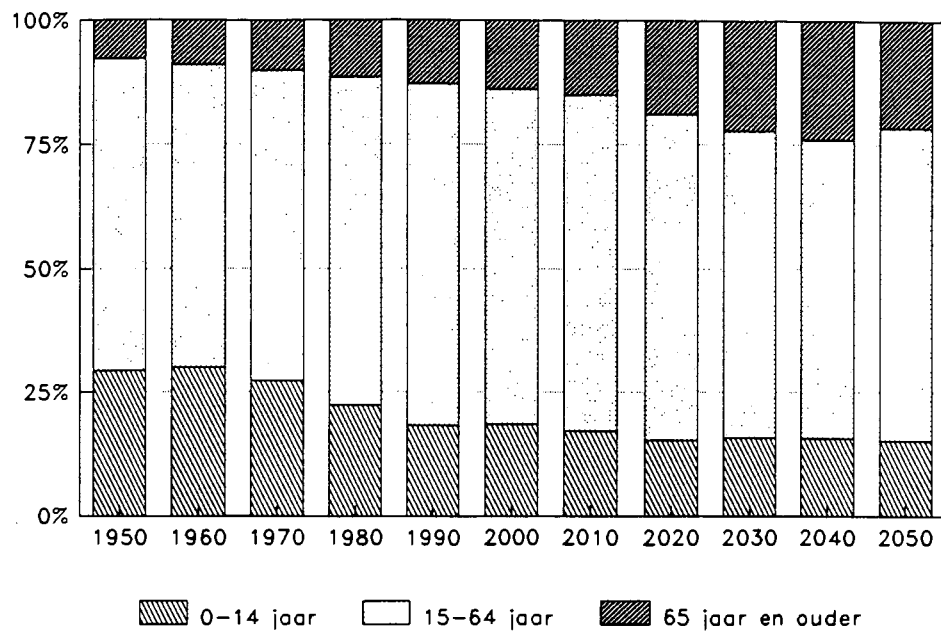
Met de gegevens in het vorige hoofdstuk is het mogelijk een beeld te vormen van de relatieve ontwikkeling van de bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland in de nabije toekomst ten opzichte van die in andere vergelijkbare landen. In dit hoofdstuk wordt op bepaalde aspecten hiervan nader ingegaan.

Allereerst wordt stilgestaan bij de te verwachten ontwikkeling van de bevolking in Nederland, naar omvang en leeftijdsamenstelling. Gelet op de in paragraaf 3.5 geconstateerde verschillen in arbeidsmarktparticipatie naar leeftijdscategorie, zijn deze verschuivingen niet onbelangrijk. Vervolgens worden een tweetal studies belicht, respectievelijk van de OECD en van de UN/ILO, waarin vooruitberekeningen zijn gemaakt met betrekking tot de te verwachten arbeidsmarktparticipatie in Nederland en in andere landen. Daarbij wordt ook gekeken naar de uitkomsten van de Berekening Trendmatig Arbeidsaanbod 1985-2010 van het CPB.

4.2. De bevolkingsontwikkeling in Nederland

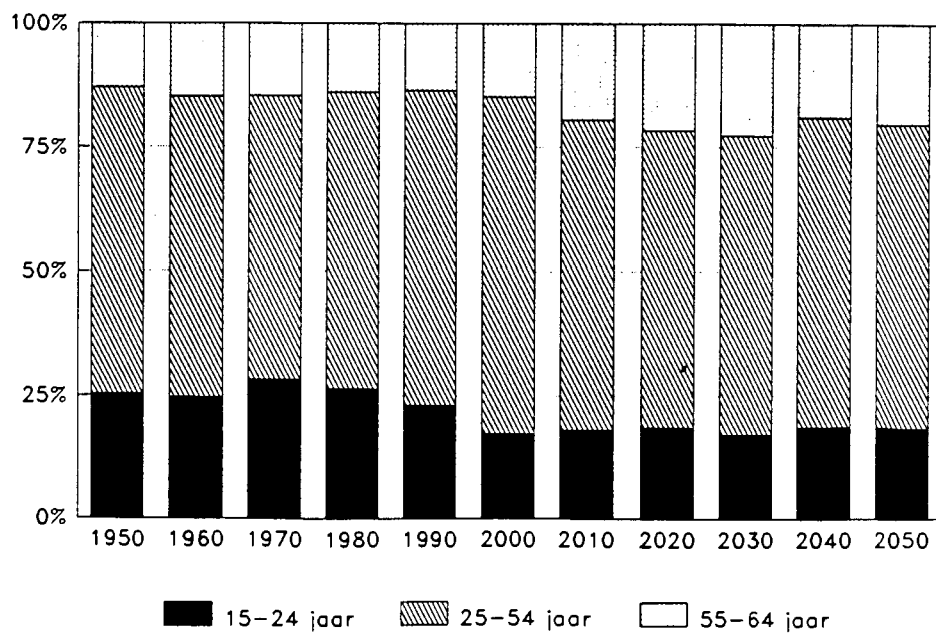
In Nederland publiceert het CBS vooruitberekeningen over de te verwachten bevolkingsontwikkeling. Onlangs is er een nieuwe studie uitgekomen, die betrekking heeft op de periode 1988-2050²³. Op basis van een aantal veronderstellingen worden vervolgens drie mogelijke varianten gepresenteerd²⁴. Hier worden alleen gegevens volgens de middenvariant gepresenteerd. De totale bevolkingsomvang, 10.1 mln. in 1950 en 14.2 mln. in 1980, bereikt volgens de middenvariant een top in 2020 bij 16.2 mln. mensen. In 2050 bedraagt de omvang 14.9 mln. Grafiek 24 laat zien hoe het aandeel van de jongeren en ouderen een tegengestelde beweging zien. De grootste daling bij de jongeren lijkt nu al achter de rug te zijn. De voorspelde toename van de ouderen gaat vooral ten koste van het aandeel van de potentiële beroepsbevolking. Binnen deze laatste groep neemt het aandeel van de groep tussen 55 en 64 jaar ook toe, vooral na 2000, zoals blijkt uit grafiek 25.

24. Bevolkingsontwikkeling in Nederland

Bron: CBS

25. Ontwikkeling bevolking 15-64 jaar

Bron: CBS

4.3. Ontwikkelingen in de Nederlandse arbeidsmarktparticipatie

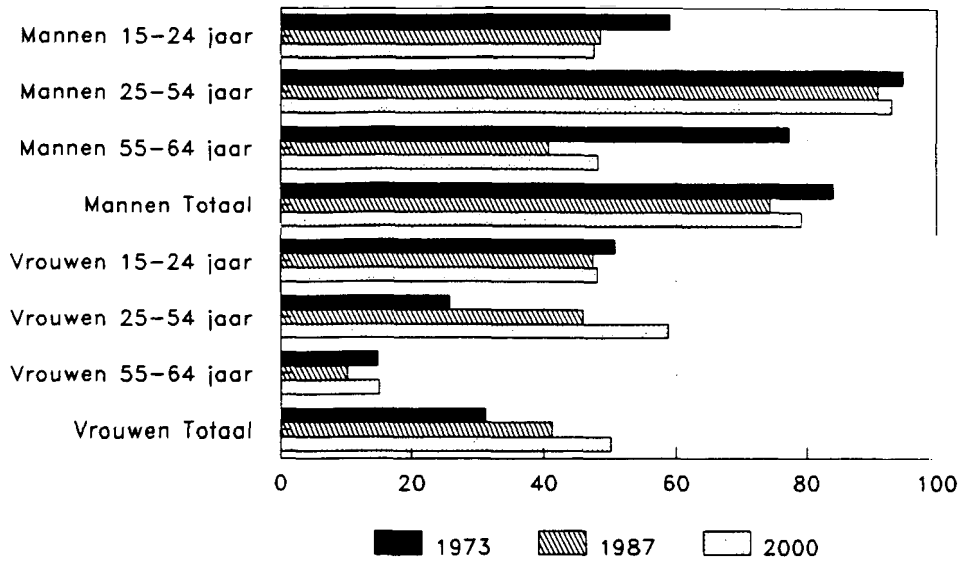
Per definitie is de omvang van de beroepsbevolking gelijk aan de omvang van de bevolking vermenigvuldigd met de participatiegraad voor de betreffende leeftijdsgroep. In paragraaf 4.2. is summier aangegeven hoe de ontwikkeling van de bevolking in Nederland zich tot 2050 zal ontwikkelen. De vraag is nu: wat kan er gezegd worden over de te verwachten participatiegraad, zowel voor het totaal, uitgesplitst naar mannen en vrouwen, als per leeftijdscategorie?

In de Employment Outlook 1988 worden data gepresenteerd over de te verwachten ontwikkeling van de arbeidsmarktparticipatie voor 4 leeftijdsgroepen - 15-24, 25-54, 55-64 en 15-64 jaar - voor 10 landen, waaronder Nederland²⁵. De voorspellingen, afkomstig van de afzonderlijke nationale autoriteiten, betreffen de periode 1987-2000, op basis van waargenomen ontwikkelingen voor de periode 1973-1987. De selectie van de landen is sterk bepaald door de beschikbaarheid van de gegevens. Landen met een relatief hoge participatie zijn hierbij sterk vertegenwoordigd. Omdat geen uitspraak mogelijk is over de omvang van de toekomstige werkloosheid, gaat het hier om de ontwikkeling van de bruto participatie.

Grafiek 26 geeft de ontwikkeling van de bruto arbeidsmarktparticipatie (werkenden én werklozen) in Nederland weer over de periode 1973-2000. Bij de mannen verwacht men een lichte stijging van de participatie tussen 1987 en 2000. Bij de vrouwen verwacht men een forse stijging, die overeenkomt met de stijging in de periode vanaf 1973. Die toename wordt vooral gerealiseerd in de leeftijdsgroep tussen 25 en 54 jaar.

De grafieken 27 en 28 laten zien dat volgens deze berekeningen Nederland ten opzichte van het gewogen gemiddelde van deze landen, zoals gezegd met een oververtegenwoordiging van landen met een hoge participatie, haar positie weet te handhaven, waarbij de mannen licht achterblijven maar de vrouwen een stuk van hun achterstand ongedaan weten te maken. Bij de leeftijdscategorieën valt de stijging op bij de groep tussen 55 en 64 jaar.

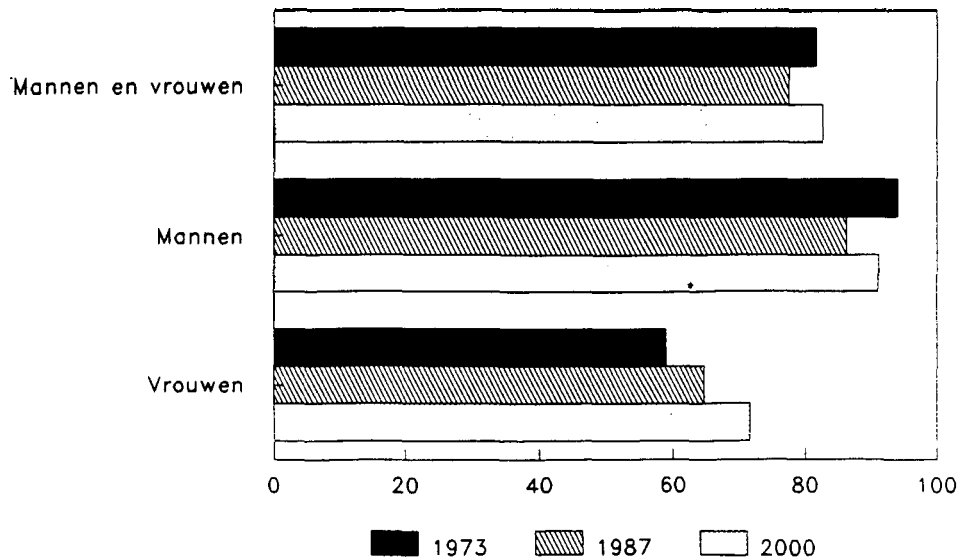
26. Bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, naar geslacht

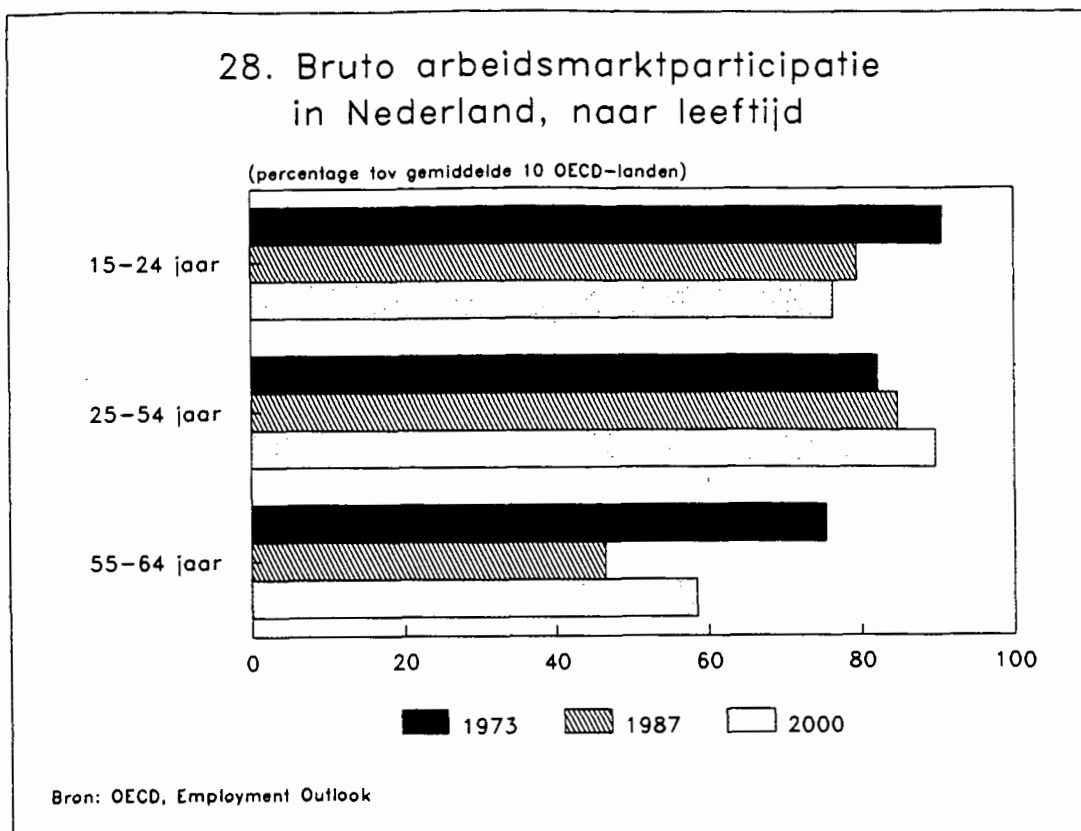
Bron: OECD, Employment Outlook 1988

27. Bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, naar geslacht

(percentage tov gemiddelde 10 OECD-landen)

Bron: OECD, Employment Outlook

Naast de OECD heeft ook de Verenigde Naties, in samenwerking met de ILO, onlangs data gepresenteerd over de te verwachten ontwikkeling van de bruto arbeidsmarktparticipatie, in een studie getiteld *World Demographic Estimates and Projections 1950-2025*²⁶.

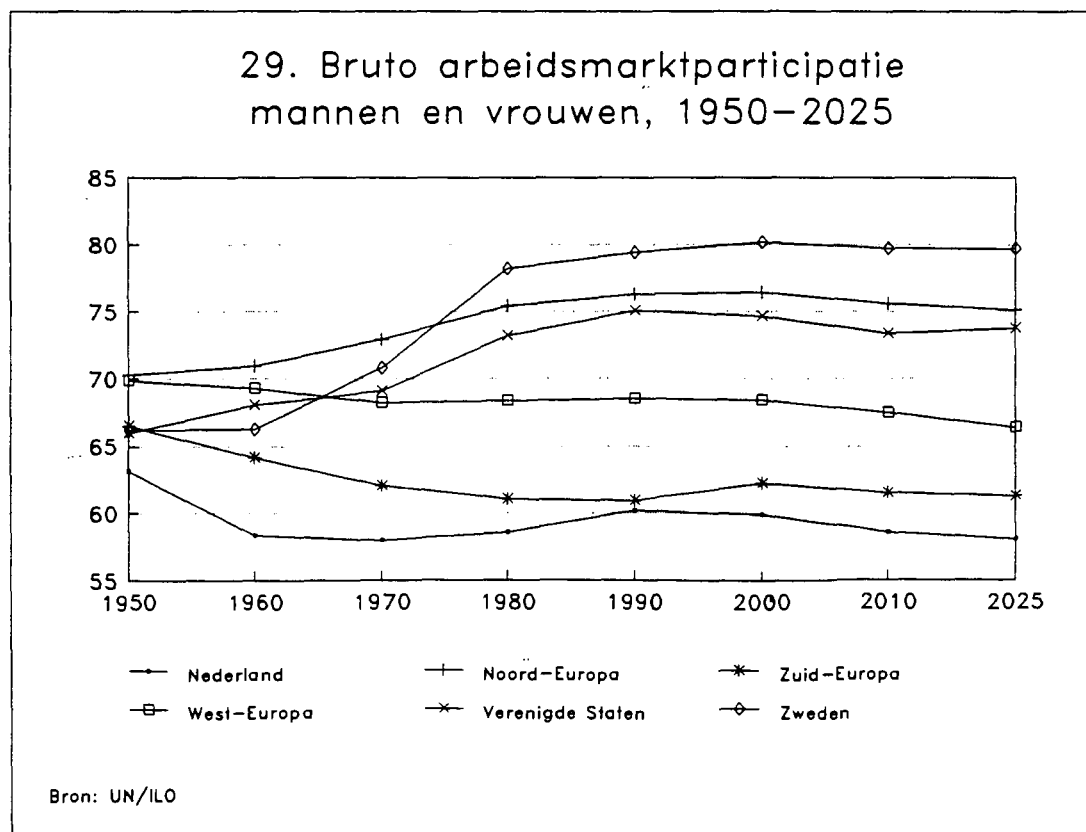
Voor de overzichtelijkheid worden hier alleen gegevens gepresenteerd voor Nederland, Verenigde Staten en Zweden, en voor Noord-Europa (Scandinavische landen en Groot-Brittannië), Zuid-Europa (Griekenland, Italië, Malta, Albanië, Joegoslavië, Spanje en Portugal) en West-Europa (Oostenrijk, België, Frankrijk, Bondsrepubliek Duitsland, Luxemburg, Nederland en Zwitserland). De keuze voor Zweden en de Verenigde Staten is ingegeven door hun sterke groei van de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen.

De resultaten worden gepresenteerd in de grafieken 29, 30 en 31. Drie zaken springen in het oog. Allereerst lijken de grootste veranderingen in de mate van arbeidsmarktparticipatie, althans volgens deze gegevens, achter ons te liggen. Nagenoeg alle landen en regio's laten na 1980 nauwelijks meer veranderingen zien. Dat

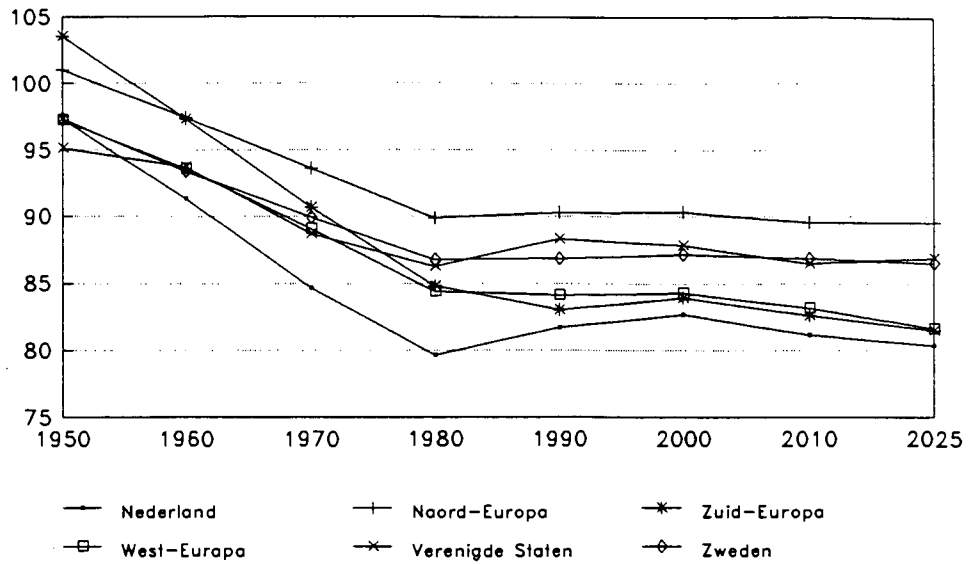
relatieveert de waarde van de uitkomsten van deze studie aanzienlijk. Er worden geen redenen aangegeven waarom de situatie vóór 1980 zo sterk verschilt van die na 1980, dat na dit tijdstip de participatie vrijwel onveranderd blijft.

Op de tweede plaats valt op hoe sterk bij de vrouwen de arbeidsmarktparticipatie uiteen loopt tussen de verschillende landen/regio's. Tegenover 37% in Nederland en Zuid-Europa rond 1990, komt Zweden op het dubbele uit (72%), terwijl ook de Verenigde Staten en Noord-Europa ongeveer 25 procentpunten hoger liggen.

Ten derde blijkt Nederland ook volgens deze studie een lage arbeidsmarktparticipatie te vertonen, met een sterke daling bij de mannen en een relatief matige stijging bij de vrouwen. Op de gegevens over Nederland wordt in de volgende paragraaf nader teruggekomen.

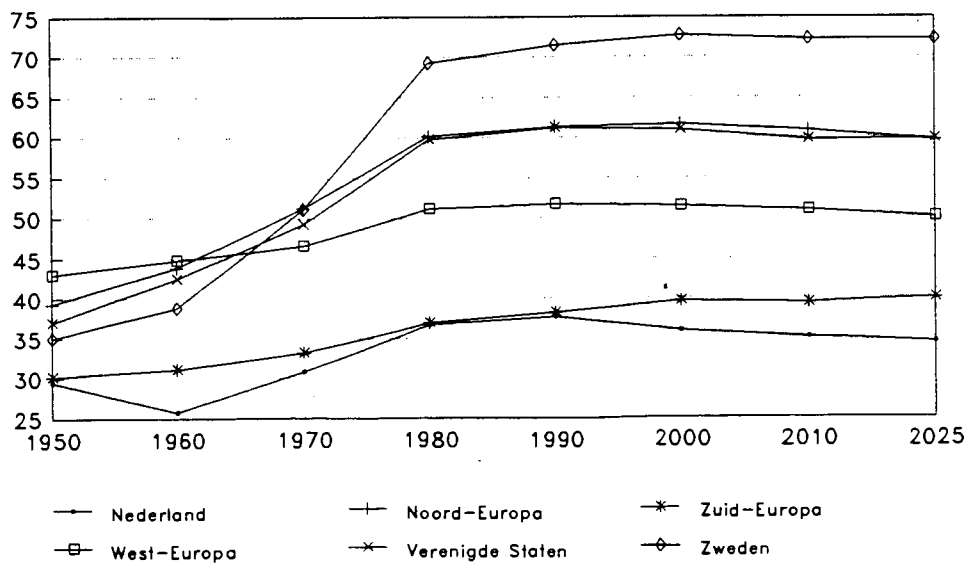

30. Bruto arbeidsmarktparticipatie mannen, 1950-2025

Bron: UN/ILO

31. Bruto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, 1950-2025

Bron: UN/ILO

De OECD Employment Outlook en vooral de UN/ILO studie bevatten daarnaast een vrij gedetailleerde opsplitsing in leeftijdsgroepen. Die is ook terug te vinden in een derde bron met gegevens over de bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, de Berekening Trendmatig Arbeidsaanbod 1985-2010 van het CPB²⁷, die ook nog een uitsplitsing bevat naar huwelijkse staat.

Hoe verhouden deze drie studies zich nu tot elkaar? Het is mogelijk om voor 1990 en 2000 uit iedere studie bruto participatiegraden te destilleren, voor het totaal en voor 3 leeftijdsgroepen. Tabel 7 laat zien dat de resultaten van CPB en OECD redelijk met elkaar overeenkomen. Dat is niet zo verwonderlijk, want de OECD heeft de gegevens weer van nationale autoriteiten. Dat geldt ook voor de data in de UN/ILO studie. Men zou daarom hier ook een zelfde overeenkomst verwachten. Dat is echter niet het geval. Bij de oudere mannen en bij de vrouwen in de middenleeftijdsgroep, en daarmee ook bij de totaalcijfers, wijkt de UN/ILO studie nogal af van de andere twee.

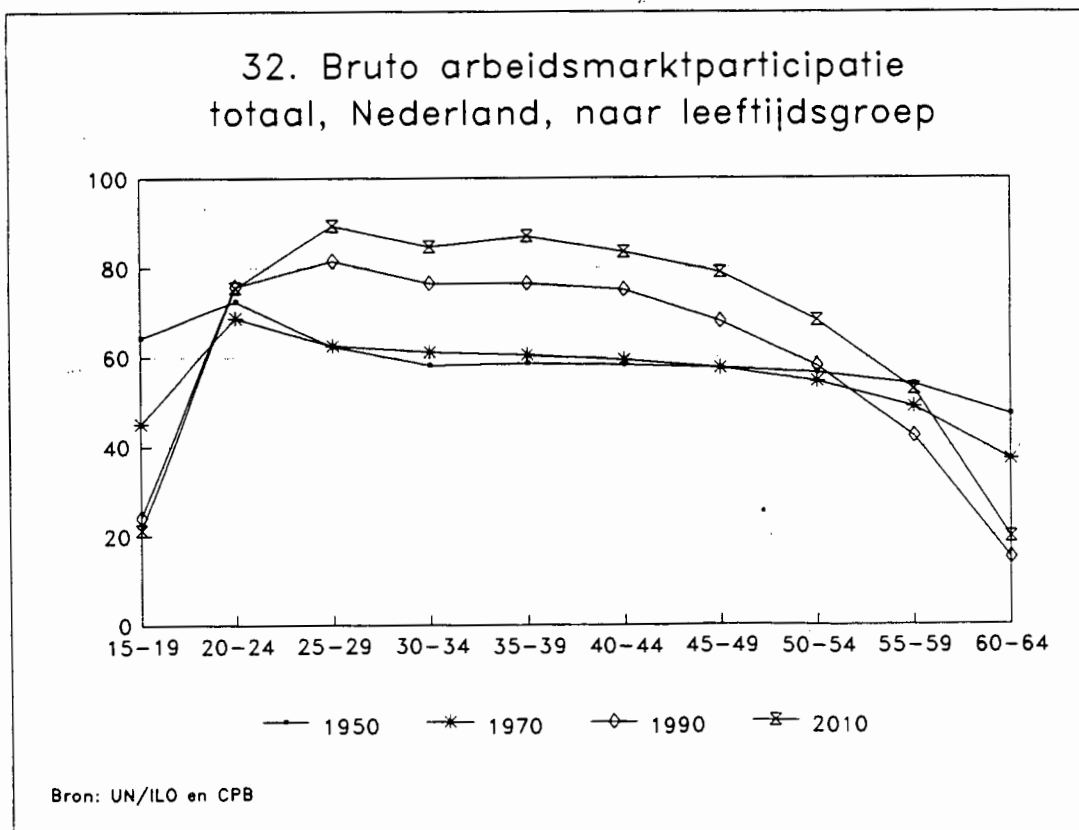
Tabel 7. Bruto-arbeidsmarktparticipatie in 1990 en 2000, volgens CPB, OECD en UN/ILO

	Mannen en vrouwen		Mannen		Vrouwen	
	1990	2000	1990	2000	1990	2000
15-24 jaar						
CPB	53.1	48.9	52.1	48.1	54.3	49.8
OECD	51.0	47.9	51.6	47.6	50.4	48.2
UN/ILO	50.0	48.4	51.5	49.4	48.4	47.3
25-54 jaar						
CPB	73.4	78.4	93.4	95.1	52.5	61.0
OECD	71.6	76.2	91.3	93.1	51.0	58.8
UN/ILO	67.2	66.7	94.2	93.8	38.8	38.6
55-64 jaar						
CPB	29.2	35.8	46.5	53.8	12.8	17.8
OECD	24.8	31.7	40.5	48.3	9.9	15.0
UN/ILO	40.5	41.0	67.2	67.1	15.1	14.9
15-64 jaar						
CPB	62.8	66.9	77.9	80.9	47.3	52.5
OECD	60.7	64.9	75.9	79.1	45.1	50.3
UN/ILO	59.0	59.6	81.0	82.1	37.5	36.4

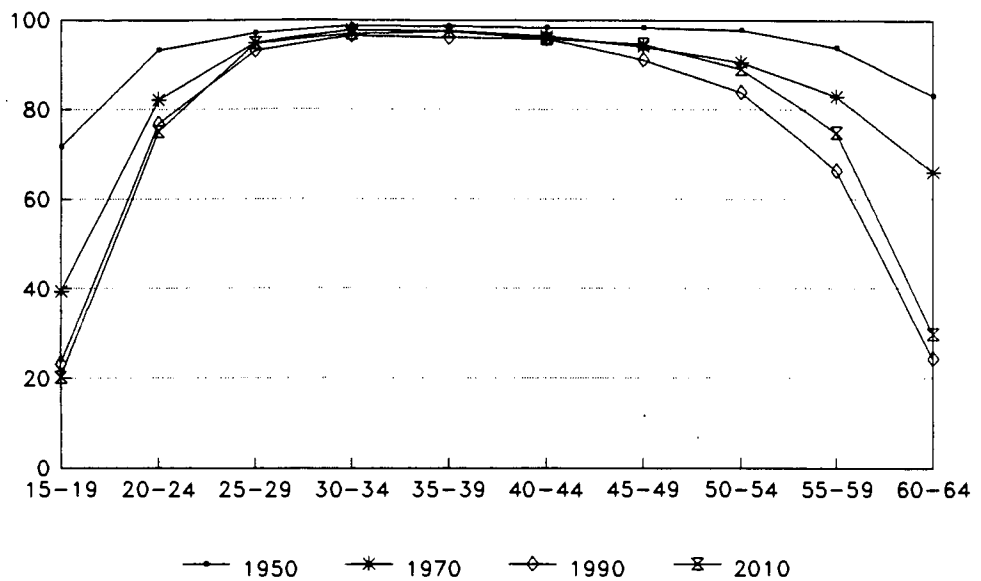
De oorzaak voor de verschillen in 1990 en 2000 is waarschijnlijk terug te voeren op het verschil in voorspellingsmethodiek. De OECD betreft zijn informatie van nationale autoriteiten²⁸. Over

die van de UN/ILO studie is niet veel bekend, maar waarschijnlijk ook gebaseerd op nationale gegevens. Bij het CPB heeft men op basis van de gegevens over de periode 1971-1985 voor de daarop volgende vijf jaar een voortzetting van de trend verondersteld. Voor de periode 1990-2010 heeft men een interpolatie toegepast, uitgaande van de veronderstelling dat Nederland in 2010 vrij dicht op het huidige Zweedse participatieniveau zou uitkomen²⁹.

De afwijkende resultaten van de UN/ILO studie zijn in ieder geval niet terug te voeren op een verschil in basisgegevens. De data voor 1970 en 1980 komen zeer nauw overeen met die van CPB. Dat geldt ook voor de gedetailleerde gegevens, waarbij leeftijdsgroepen worden onderscheiden³⁰. Op grond van deze sterke overeenkomst, worden in de hiernavolgende grafieken 32, 33 en 34, waarin de bruto arbeidsmarktparticipatie per leeftijdsgroep is weergegeven, de gegevens van UN/ILO (voor 1950 en 1970) gekoppeld aan die van het CPB (voor na 1970). Op deze wijze is het mogelijk om ook de ontwikkelingen vóór 1970 te schetsen.

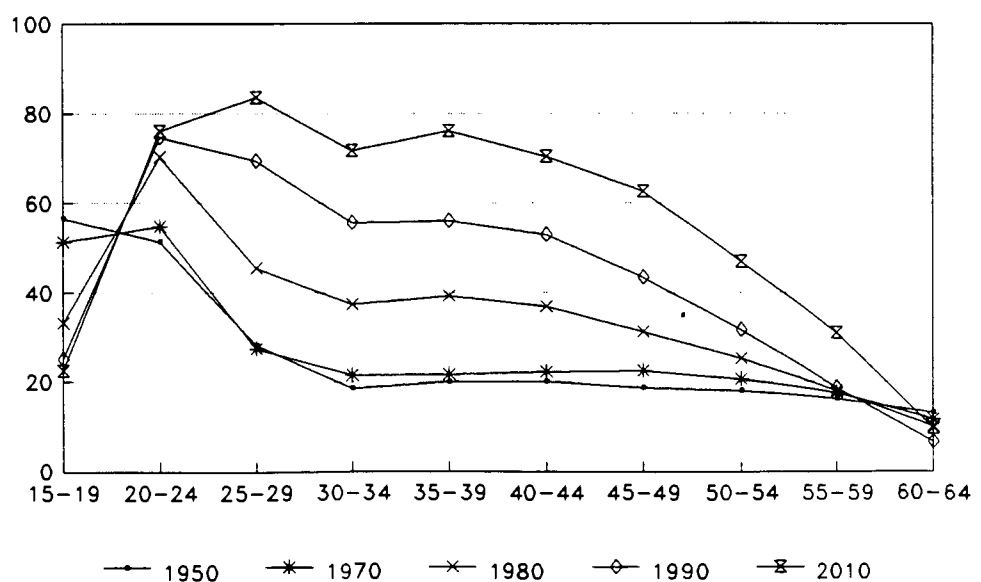

33. Bruto arbeidsmarktparticipatie mannen, Nederland, naar leeftijdsgroep

Bron: UN/ILO en CPB

34. Bruto arbeidsmarktparticipatie vrouwen, Nederland, naar leeftijdsgroep

Bron: UN/ILO en CPB

Over het algemeen treden de belangrijke veranderingen in de arbeidsmarktparticipatie pas op na 1970. Voordien verandert er betrekkelijk weinig, zowel bij de mannen als bij de vrouwen. De veranderingen bij de mannen zijn ook na 1970 tamelijk gering. Alleen bij de jongeren (onder 25 jaar) en bij de ouderen (boven de 45 jaar, vooral boven de 55 jaar) daalt de arbeidsmarktparticipatie aanzienlijk. Bij de vrouwen doen zich in alle leeftijdsgroepen grote veranderingen voor, met uitzondering van de ouderen; de participatie voor die groep was laag en die blijft laag. Bij de groep tot 20 jaar is dezelfde daling waarneembaar als bij de mannen. In alle andere groepen stijgt de arbeidsmarktparticipatie, vooral tussen 1970 en 1990. Daarna lijkt de toename af te nemen.

4.4. Afronding

Al met al is de verwachting dat de participatie van vrouwen, ook die in Nederland, meer en meer op die van mannen zal gaan lijken, zeker als die van de laatsten licht afneemt. Het meest extreem is deze ontwikkeling waar te nemen in Zweden, waar in 2000 geen verschil meer zal bestaan in arbeidsmarktparticipatie tussen mannen en vrouwen, aldus de voorspellingen. Ook al stijgt de bruto arbeidsmarktparticipatie in Nederland, vooral bij de vrouwen, in de relatieve positie van Nederland ten opzichte van de andere landen komt desondanks weinig verandering. Naar verwachting zal Nederland ook in de toekomst tot de landen met een relatief lage arbeidsmarktparticipatie blijven behoren.

Op één terrein worden de verschillen wel geringer. Het arbeidsmarktparticipatiepatroon van vrouwen in Nederland in de verschillende leeftijdscategorieën steeds meer op dat van mannen begint te lijken, aldus de OECD Employment Outlook. Grafiek 34 laat een M-vormig verloop zien in dat patroon, met een duidelijke daling in die jaren waarin vrouwen kinderen baren. Volgens de OECD laten de meest recente gegevens een overgang naar een omgekeerde U-patroon zien, wat inhoudt dat vrouwen niet meer uit de arbeidsmarkt stappen op het moment dat er kinderen komen³¹. Een omgekeerde U-patroon laat zich overigens in de meeste landen herkennen³².

5. Non-participatie in internationaal perspectief

5.1. Inleiding

Tot nu toe richtte de aandacht zich alleen op de arbeidsmarkt-participatie. De andere zijde van de medaille, de non-participatie, werd tot nu toe niet belicht. De gegevens over de verschillen in netto of bruto participatie in de voorafgaande paragrafen hebben tegelijkertijd een beeld opgeleverd van de mate van non-participatie in de verschillende landen. De vraag rijst wat de non-participanten precies doen, en in welke mate de verschillen in non-participatie samenhangen met de samenstelling van deze groep. Volgen de non-participanten onderwijs, zijn zij gepensioneerd of vervroegd uitgetreden, zijn ze arbeidsongeschikt, of zijn ze huisvrouw/huisman?

Doelstelling van dit hoofdstuk is om enig zicht te krijgen op de non-participatie, naar omvang en samenstelling, in het licht van een internationale vergelijking van Nederland met andere landen. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van gegevens van de Labour Force Sample Survey (LFSS) van EUROSTAT. Deze survey is sinds 1973 afgenomen, aanvankelijk om de twee jaar en sinds 1983 jaarlijks. Eerst betrof het 9, later 10 en sinds 1987 12 lidstaten van de Europese Gemeenschap. In deze survey wordt niet alleen ingegaan op de positie van werkenden (naar lengte van de werkweek, naar sector, naar positie (zelfstandige/werknemer)), naar status (vast/tijdelijk), naar leeftijd, etc.) en werklozen, maar ook wordt gevraagd naar de redenen van non-participatie³³. Daarmee wordt het mogelijk om de positie van Nederland te belichten tegenover die van andere Europese landen. In dit hoofdstuk zullen gegevens over de jaren 1983, 1985 en 1987 gepresenteerd worden³⁴.

Voor deze survey is door EUROSTAT een standaard vragenlijst opgesteld. Deze is vervolgens toegezonden aan de verschillende nationale statistische bureaus met het verzoek om deze survey in een adequate vertaling af te nemen. In sommige gevallen (België bijvoorbeeld) is er sprake van een letterlijke vertaling. In andere gevallen zijn de vragen van de survey zo goed mogelijk

ingepast in nationale arbeidsmarktonderzoeken. In veel landen echter wordt een arbeidsmarktsurvey voor verschillende doeleinden gebruikt. Dat betekent dat de vragen niet alleen op de LFSS standaard kunnen worden afgestemd, maar dat met andere verlangens rekening moet worden gehouden. Ook Nederland behoort tot deze groep van landen. Hier lopen de vragen voor de LFSS mee met de AKT respectievelijk EBB.

Dit laatste houdt in dat de vragenlijsten in meer of mindere mate afwijken van de standaardversie. Een pregnant voorbeeld hiervan betreft de vraagstelling naar het bezetten van een betrekking. In hoofdstuk 2 kwam naar voren dat de overgang van AKT naar EBB een toename van de werkgelegenheid van ongeveer 500.000 banen had opgeleverd, met andere woorden een toename van de participatie met ongeveer 5 procentpunten, een groei die veel groter was dan volgens andere statistieken feitelijk plaatsvond. Aangegeven werd al dat een voorname oorzaak voor deze sterke toename was gelegen in een veranderde vraagstelling. Vergelijking nu van de verschillende nationale enquêtes voor 1987, die het basismateriaal voor de LFSS opleveren, leert dat bij de vraag: "Heeft u in een bepaalde periode een betaalde betrekking gehad?" in een aantal landen (Nederland, Frankrijk, Luxemburg, Ierland, Portugal en Spanje³⁵) wel de bijzin is toegevoegd "zelfs al is het maar voor één of enkele uren", terwijl dat bij de andere EG-lidstaten niet het geval is. Gelet op de trendbreuk die de toevoeging van deze bijzin voor de omvang van de Nederlandse werkgelegenheid en daarmee voor de mate van non-participatie heeft opgeleverd - in dit hoofdstuk zal dit nog uitgebreid aan bod komen -, zijn daarom de gegevens van de verschillende landen niet volstrekt met elkaar vergelijkbaar³⁶.

De trendbreuk in de Nederlandse gegevens levert ook problemen op bij de keuze van een vergelijkingsjaar. In hoeverre zijn de gegevens van de EBB beter/betrouwbaarder dan die van de AKT, of moet juist de voorkeur gegeven worden aan de AKT-data? Vooralsnog bestaat hieromtrent geen echte duidelijkheid³⁷.

Omdat daarnaast geldt dat voor een internationale vergelijking zo recent mogelijke data het meest wenselijk zijn, is besloten om

die vergelijking te maken voor 1987, ook al zijn de participatiecijfers voor Nederland voor dat jaar wellicht geflatteerd. De vergelijking over de jaren 1983, 1985 en 1987 voor Nederland in de daarop volgende paragraaf maakt het echter mogelijk om de Nederlandse positie ook in het oorspronkelijke perspectief te bekijken.

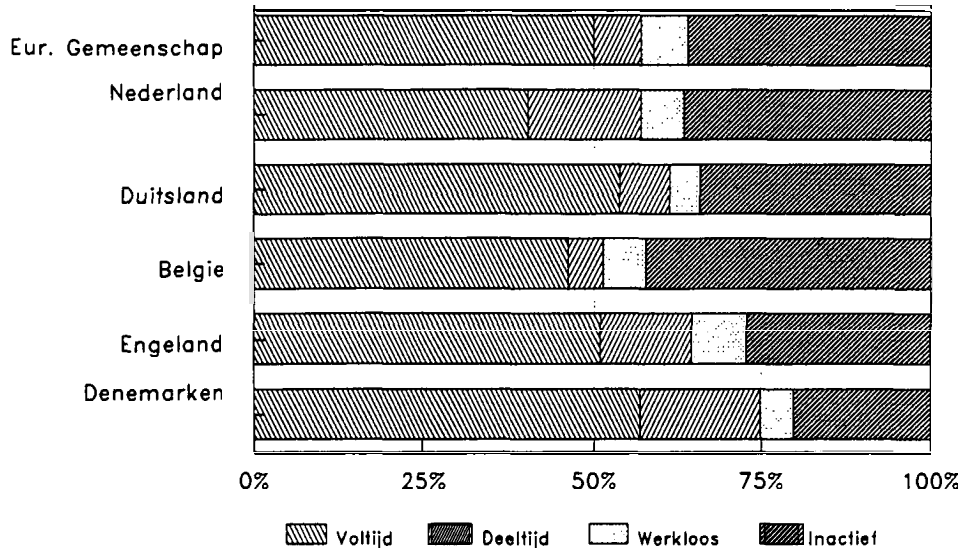
5.2. Een Europese vergelijking voor 1987

Zoals hiervoor is aangegeven, bevat deze paragraaf een vergelijking van de mate van (non-)participatie tussen Europese landen voor 1987. Voor de overzichtelijkheid is besloten om in de grafieken alleen gegevens op te nemen voor Nederland, de Europese Gemeenschap, de Bondsrepubliek Duitsland en België (als twee landen met een relatief achterblijvende participatie), en voor Groot-Brittannië en Denemarken (als twee landen met een relatief hoge participatie). Eerst zullen gegevens gepresenteerd worden over de mate van (non-)participatie, waarna bepaalde aspecten van werkenden, werklozen en inactieven nader belicht worden.

Het mag opmerkelijk genoemd worden dat in 1987 de netto participatie, in personen, in Nederland op precies hetzelfde percentage uitkomt als voor de Europese Gemeenschap in totaal, namelijk 57,21%. Grafiek 35 laat voor de zes landen/regio's de verdeling zien over werkend (nader onderverdeeld in voltijd en deeltijd), werkloos en inactief. De laagste netto participatie, van de hier getoonde landen, doet zich voor in België (51,3%), de hoogste in Denemarken (74,8%)³⁸. Bij de verdeling van werkenden over voltijd en deeltijd valt het hoge aandeel van in deeltijd werkenden in Nederland op (29,4%), tegenover 13% voor de Europese Gemeenschap. De aandelen voor de werklozen ontlopen elkaar niet veel. Het aandeel van de inactieven vormt daarmee een spiegelbeeld van de participatie.

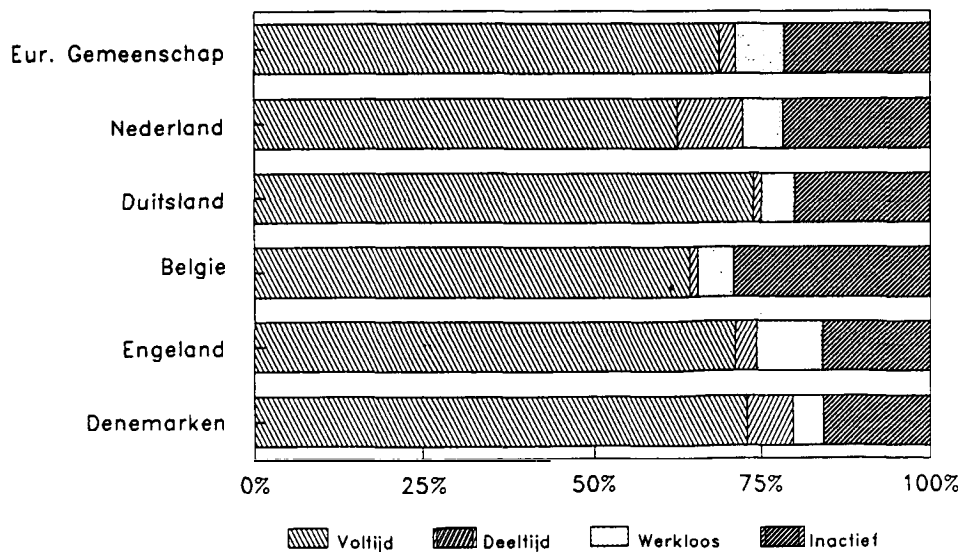
Grafiek 36 leert dat bij de mannen de verschillen tussen de landen betrekkelijk gering zijn. België vertoont een lage participatie, Denemarken daarentegen een hoge. Nederland heeft een lager aandeel voltijd werkenden dan de andere landen, en daartegenover relatief veel deeltijd werkenden.

35. Mate van (non-)participatie in 1987 voor mannen en vrouwen, 14-64 jaar

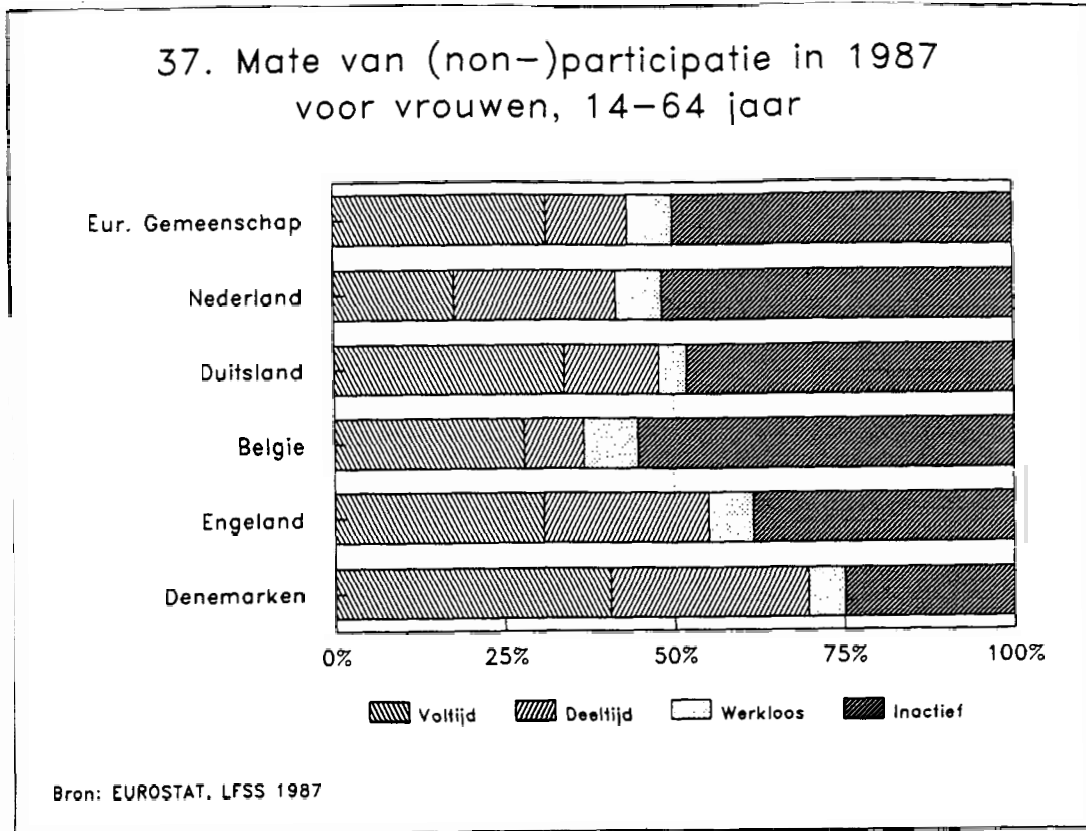

Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

36. Mate van (non-)participatie in 1987 voor mannen, 14-64 jaar

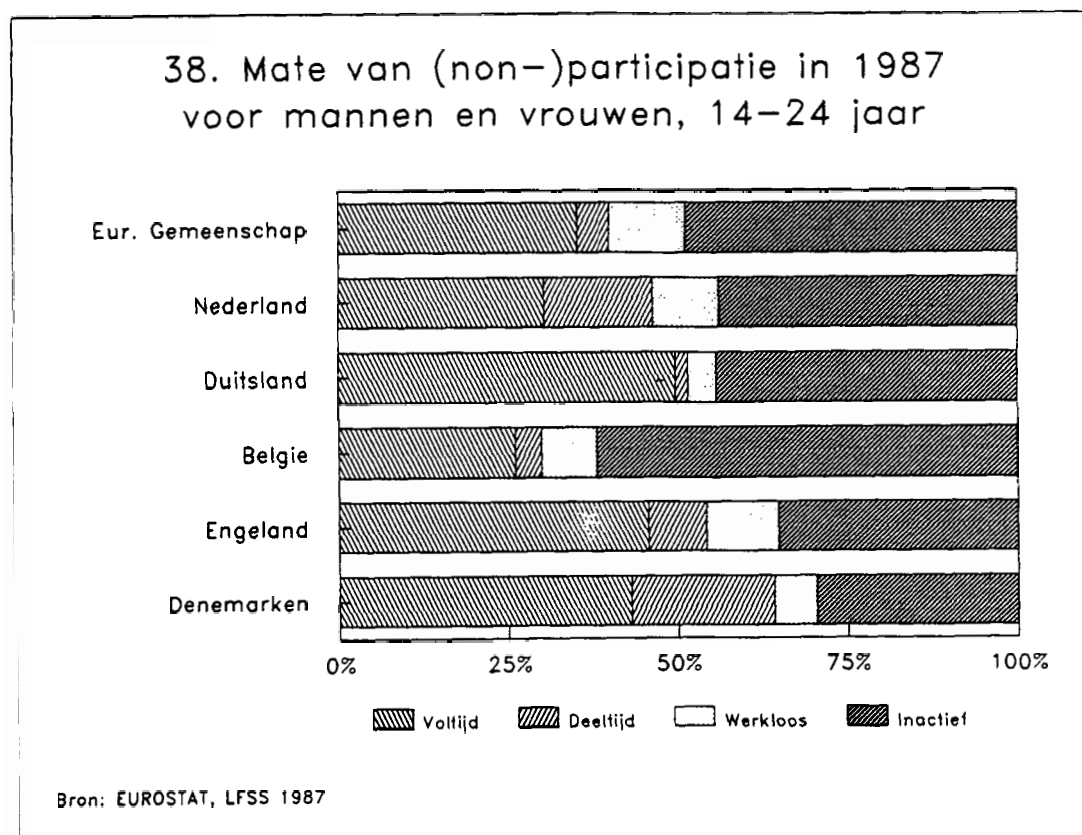
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

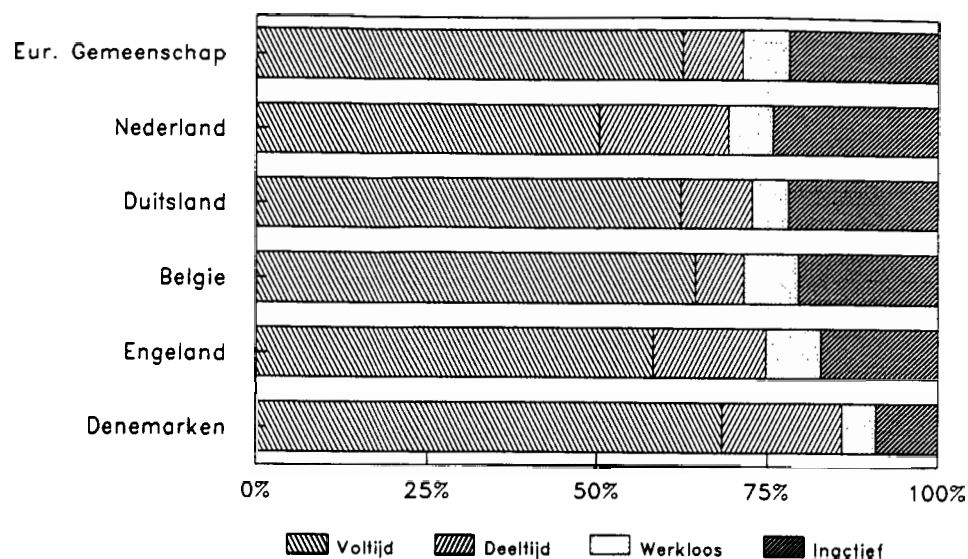
Bij de vrouwen zijn de verschillen veel groter. Tegenover de hoge participatie in Denemarken (69.7%), steken de andere landen scherp af. Alhoewel Nederland ook hier niet erg afwijkt van het Europees gemiddelde, valt Nederland wel op vanwege het geringe aantal voltijd werkenden - ongeveer de helft van het Europees gemiddelde. Het merendeel van de vrouwen op de Nederlandse arbeidsmarkt werkt in een deeltijd betrekking. Ook Denemarken en Engeland laten een hoog aandeel deeltijd werkenden zien, maar niet zo groot als in Nederland.

De volgende drie grafieken, 38, 39 en 40, belichten de mate van (non-)participatie naar leeftijdsgroep. Bij de jongeren, grafiek 38, blijkt Nederland nu een hogere participatie te vertonen dan het Europees gemiddelde. Deze ogenschijnlijke tegenstrijdigheid met de conclusies uit hoofdstuk 3 is vooral terug te voeren op het gebruik van EBB-cijfers. Ook speelt mee dat bij de OECD de Verenigde Staten met een hoge participatie veel gewicht in de schaal legde. Ook hier neemt België de laatste en Denemarken de eerste plaats in. Bij de middengroepen, grafiek 39, springt

alleen Denemarken er uit, met een participatie die ongeveer 10% hoger ligt dan in de andere landen. Bij de ouderen, althans diegenen tussen de 50 en 64 jaar, ligt de participatie in Nederland ongeveer 6% onder het Europees gemiddelde, aldus blijkt uit grafiek 40. Alle landen laten hier overigens veel lagere percentages zien, met ook hier weer België als hekkesluiters. In alle landen is de werkloosheid in deze leeftijdsgroep ook betrekkelijk gering, lager in ieder geval dan bij de andere twee groepen.

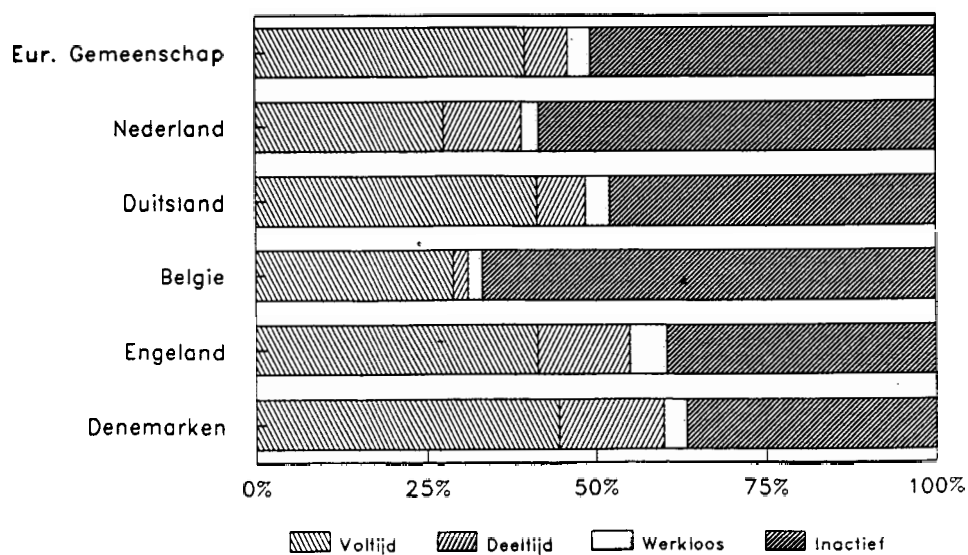

39. Mate van (non-)participatie in 1987 voor mannen en vrouwen, 25-49 jaar

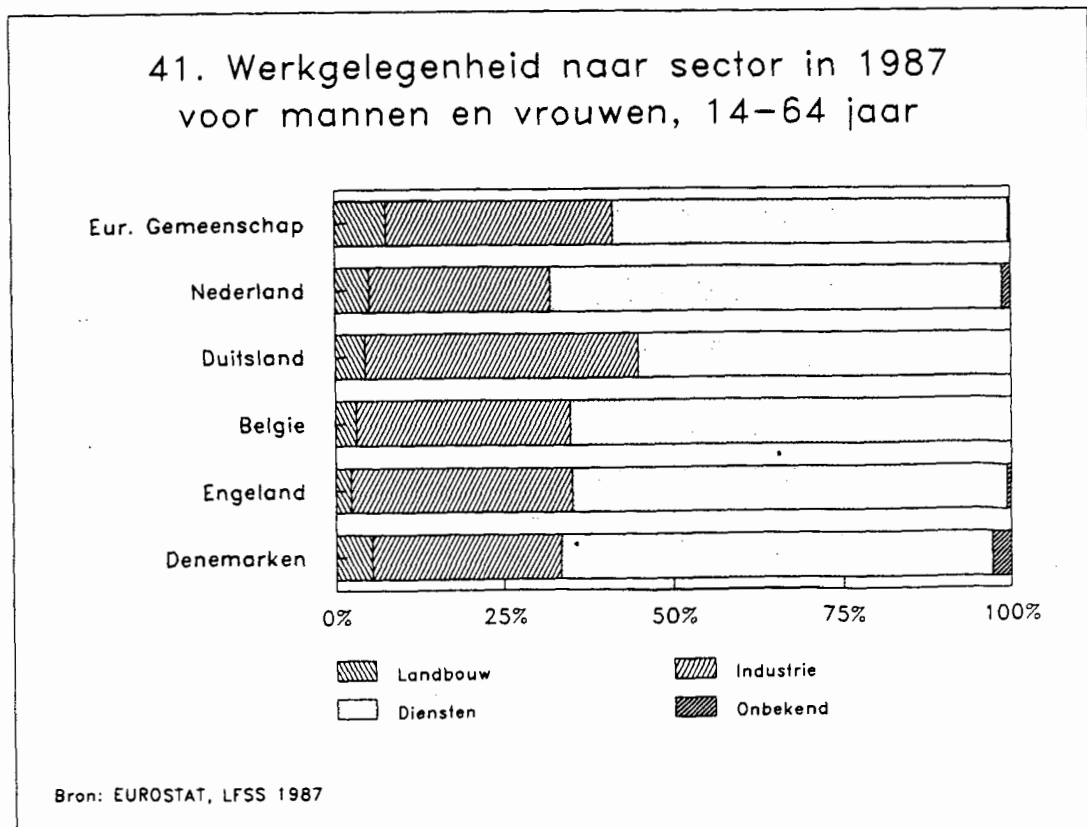
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

40. Mate van (non-)participatie in 1987 voor mannen en vrouwen, 50-64 jaar

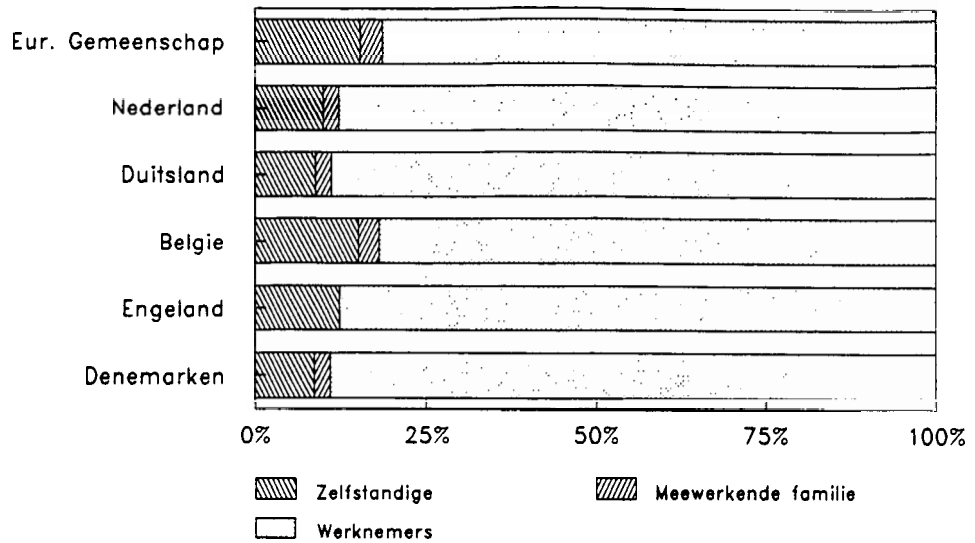

Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

De LFSS biedt vervolgens de mogelijkheid om bij de werkenden een aantal aspecten nader te belichten. Bij de werkgelegenheid naar sector, in grafiek 41 blijkt Nederland een relatief groot aandeel banen in de dienstensector te hebben, vergeleken althans met het Europees gemiddelde. Ten opzichte van België, Groot-Brittannië en Denemarken zijn de verschillen marginaal. Alleen de Bondsrepubliek laat een wat afwijkende samenstelling zien, met een relatief hoog aandeel in de industrie. Als gekeken wordt naar de positie van de werkenden, in grafiek 42, dan valt op dat het aandeel van de zelfstandigen in Nederland vergelijkbaar is met dat in de Bondsrepubliek en in Denemarken, maar lager is dan in Groot-Brittannië, België en de Europees gemeenschap. Dat gemiddelde wordt opgekrikt door het grotere aandeel van de landbouw in de hier niet beschouwde landen. De verschillen naar de mate waarin een betrekking al dan niet vast is, in grafiek 48, zijn betrekkelijk gering te noemen. Het aantal zelfstandigen en aantal tijdelijke betrekkingen worden soms als indicatoren beschouwd voor de dynamiek van de arbeidsmarkt. Wat dat betreft, ontlopen de landen elkaar weinig.

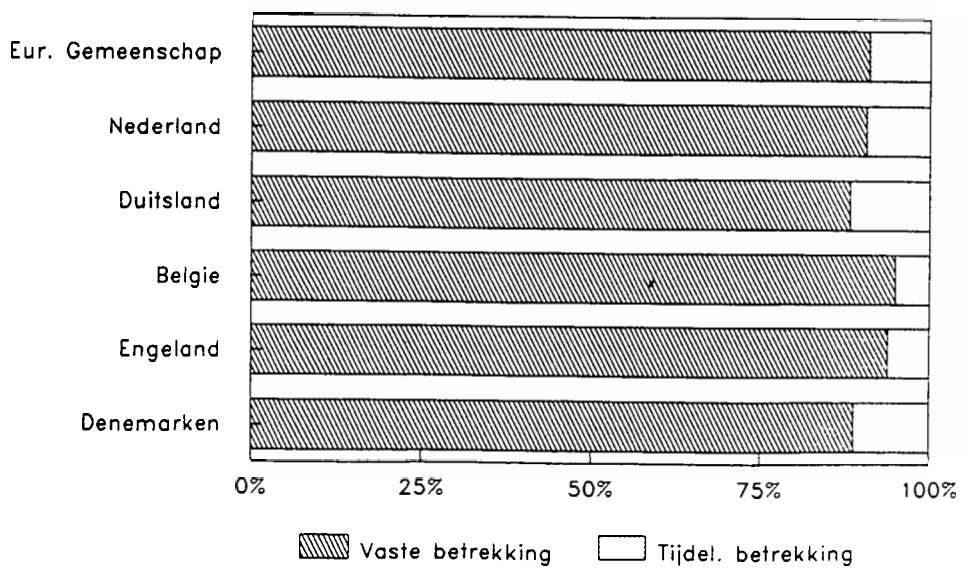

42. Positie werkenden in 1987 voor mannen en vrouwen, 14-64 jaar

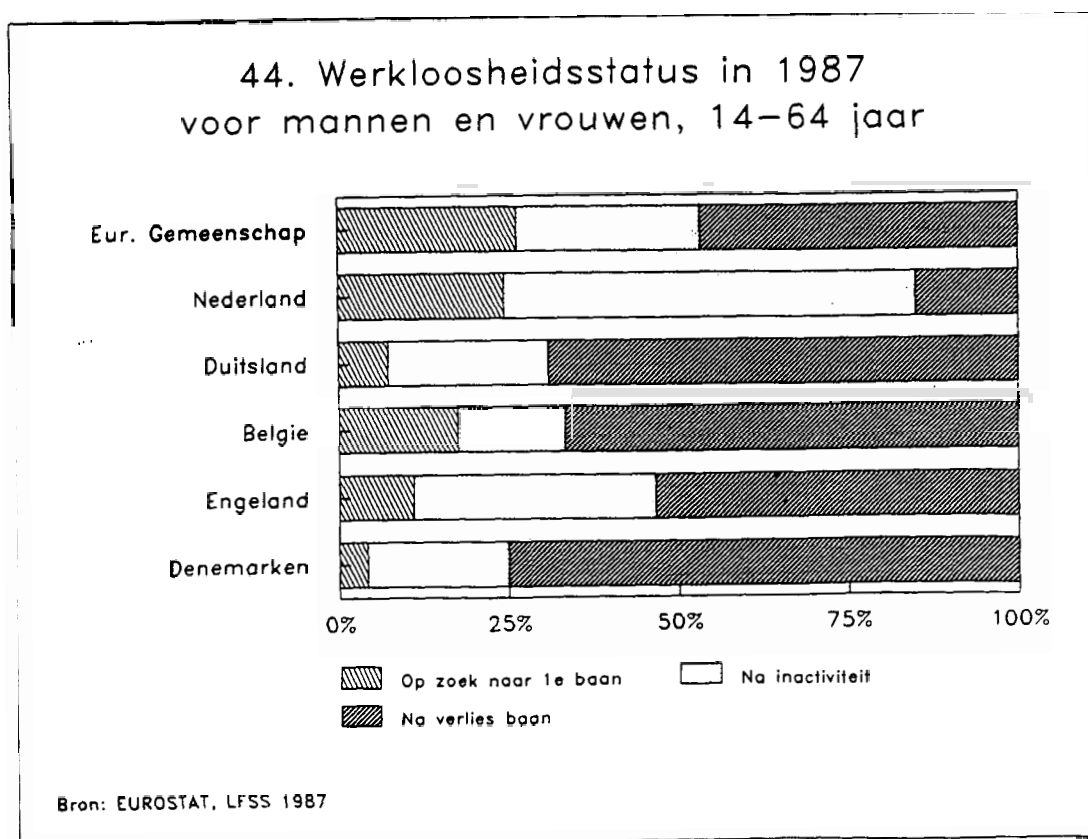
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

43. Status positie werkenden in 1987 voor mannen en vrouwen, 14-64 jaar

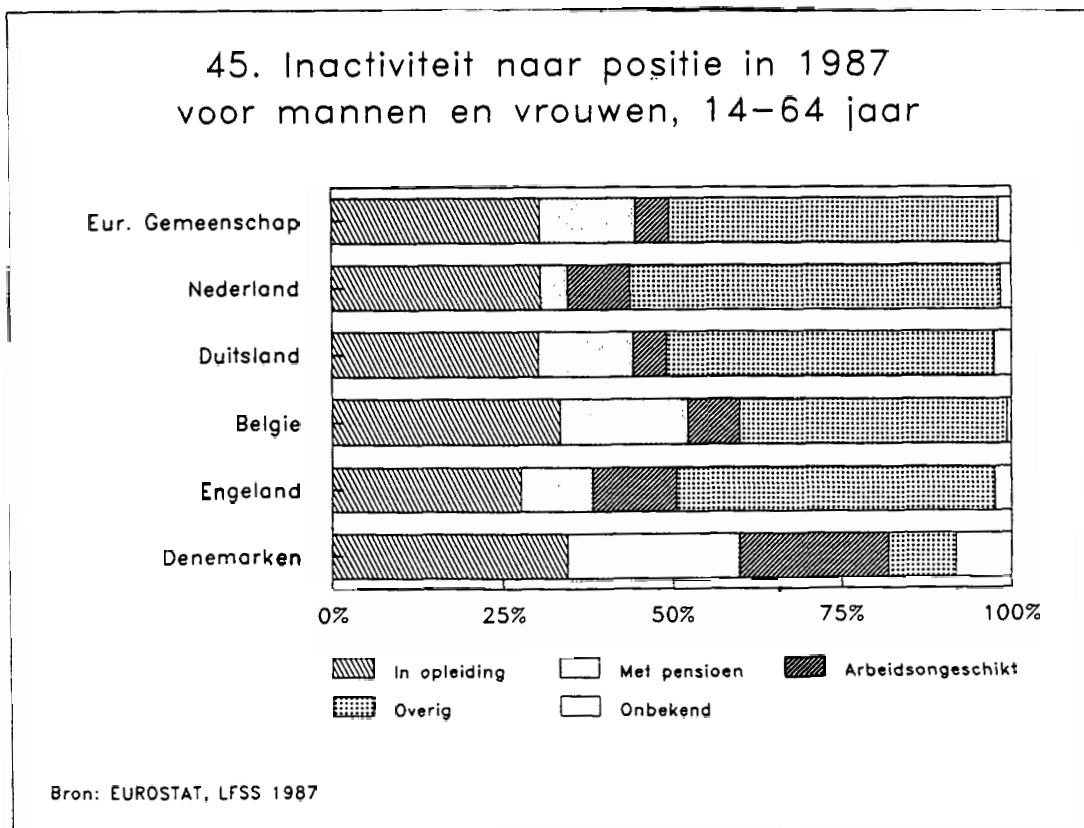

Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

Indicaties over de werking van de arbeidsmarkt kunnen ook verkregen worden via de status van de werklozen. Als werkloos beschouwt de LFSS al diegenen, die op zoek zijn naar een baan. Deze omschrijving is ruimer dan de gebruikelijke, waarbij alleen diegenen die als werkloos geregistreerd staan bij het arbeidsbureau als zodanig worden beschouwd. Hier worden ook al diegenen die wel willen werken maar niet geregistreerd staan als werkloos beschouwd. Grafiek 44 laat opmerkelijke verschillen zien, voor alle drie onderscheiden categorieën. Het aandeel van de werklozen, op zoek naar een eerste baan, is in Nederland vergelijkbaar met dat van de Europese gemeenschap, maar veel hoger dan in de andere landen. Dat kan terug te voeren zijn op verschillen in leeftijdsopbouw van de bevolking. Opmerkelijk hoog is in Nederland het aandeel van de werklozen, die een periode van inactiviteit achter de rug hebben. Dit zal waarschijnlijk samenhangen met de toegenomen participatie van vrouwen. Daartegenover is het aandeel van diegenen, die werkloos werden na het verlies van hun baan, in Nederland opvallend laag. In de volgende paragraaf wordt hier op teruggekomen.

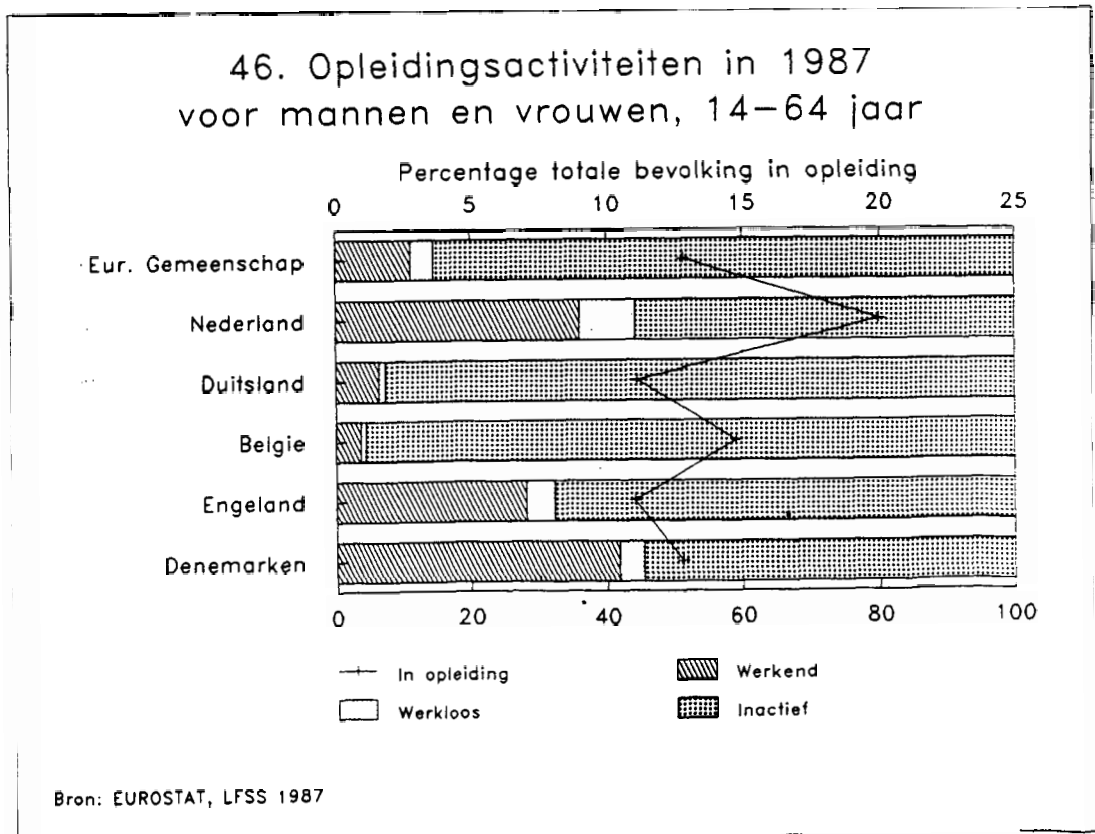

Tenslotte rest de vraag wat er over de inactieven gezegd kan worden. Vooralsnog lijkt Nederland hier niet dramatisch uit de toon te vallen. Het aandeel van de gepensioneerden is in Nederland iets geringer en dat van de categorie 'overig' relatief iets groter. Grafiek 45 laat zien dat de verschillen met Groot-Brittannië zeer gering zijn, terwijl ook met de Bondsrepubliek, België en het Europees gemiddelde de afwijkingen niet al te groot zijn. Alleen met Denemarken zijn de verschillen groter. Daarbij moet overigens wel in het achterhoofd gehouden worden dat het aandeel van inactieven in de totale bevolking sterk uiteenloopt. De suggestie die wellicht uit grafiek 45 spreekt, dat de arbeidsongeschiktheid in Denemarken in absolute zin omvangrijker is dan in Nederland, is juist om die reden niet terecht. Daarnaast merkt EUROSTAT zelf op dat de verdeling van de inactieven over de verschillende categorieën per land nogal uiteen kan lopen, wegens het ontbreken van internationaal eenduidige criteria.

De laatste grafiek betreffende de internationale vergelijking behelst een belangrijk aspect voor de werking van de arbeidsmarkt, namelijk de omvang van de scholing, alsmede de herkomst van degenen in opleiding. Grafiek 46 laat zien dat Nederland een opmerkelijk hoge scholingsparticipatie heeft. Terwijl in Nederland 20% van de bevolking tussen 14 en 64 jaar in enigerlei vorm scholing opdoet, ligt dat percentage in alle andere landen minstens 5% en in de Bondsrepubliek, Groot-Brittannië en de Europese Gemeenschap zelfs 8% lager. Daarbij is in Nederland het aandeel van de werkenden en werklozen die een opleiding volgen, tamelijk hoog.

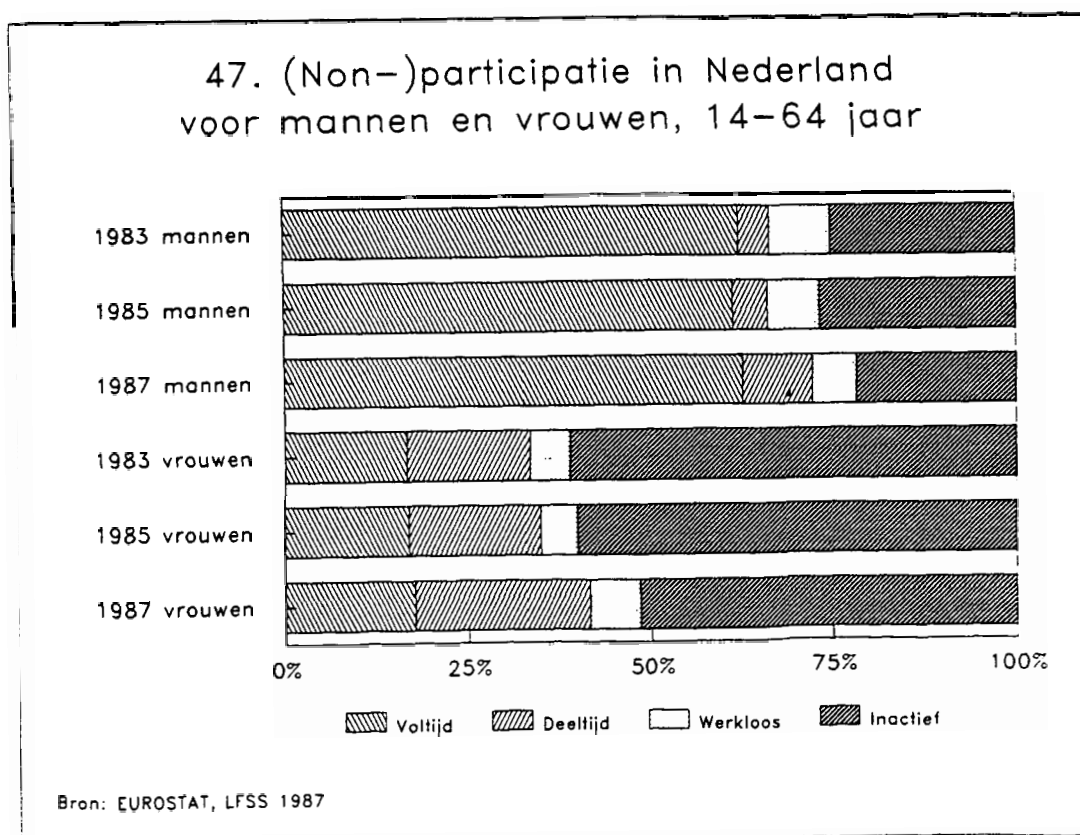
Een mogelijke verklaring voor dit hoge percentage is wellicht te vinden in het gegeven dat bij de EBB scholieren met een bijbaan, bijvoorbeeld krantenbezorger, als werkend zijn beschouwd. Deze mogelijkheid kan geverifieerd worden aan de hand van de LFSS data voor Nederland uit eerdere jaren, waarin met een andere vraagstelling gewerkt werd. Daarmee wordt nu aangevangen.

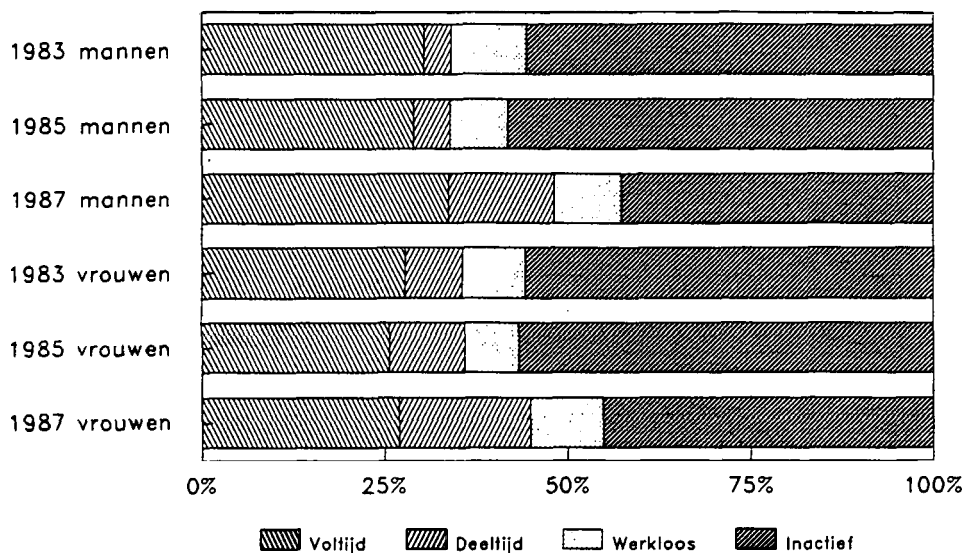
5.3. (Non-)participatie in Nederland, 1983-1987

Zoals al beschreven in paragraaf 5.1, komt Nederland in de LFSS van 1987 tot een opmerkelijk hoge arbeidsmarktparticipatie in vergelijking met de gegevens uit de hoofdstukken 3 en 4. Aangegeven werd dat deze verandering nauw samenhangt met een verandering in de gebruikte arbeidsmarktstatistiek, van AKT naar EBB. In deze paragraaf worden de resultaten van de LFSS van 1983, 1985 en 1987 met elkaar vergeleken. De eerste twee zijn gebaseerd op de AKT, de laatste op de EBB. In samenhang met de in paragraaf 5.2 gepresenteerde uitkomsten biedt dit de mogelijkheid om de positie van Nederland ten opzichte van die van andere Europese landen zo goed mogelijk in te schatten.

Grafiek 47 laat de mate van (non-)participatie zien voor mannen en vrouwen voor de drie jaren. Duidelijk komt de sterke toename in de netto participatie in 1987 naar voren. Duidelijk wordt ook dat die toename vooral gezocht moet worden bij diegenen met een deeltijd betrekking. Het aandeel van de voltijd werkenden is nagenoeg niet veranderd.

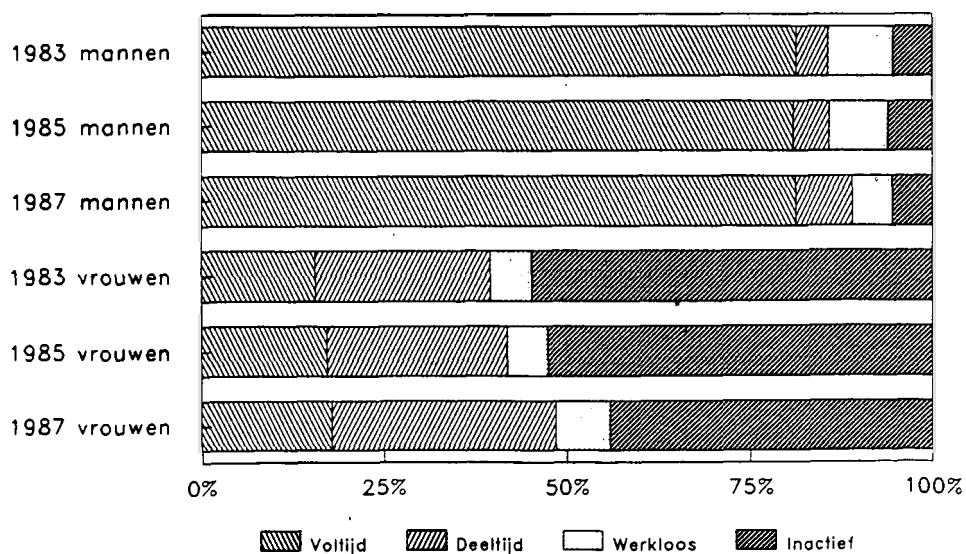

48. (Non-)participatie in Nederland
voor mannen en vrouwen, 14-24 jaar

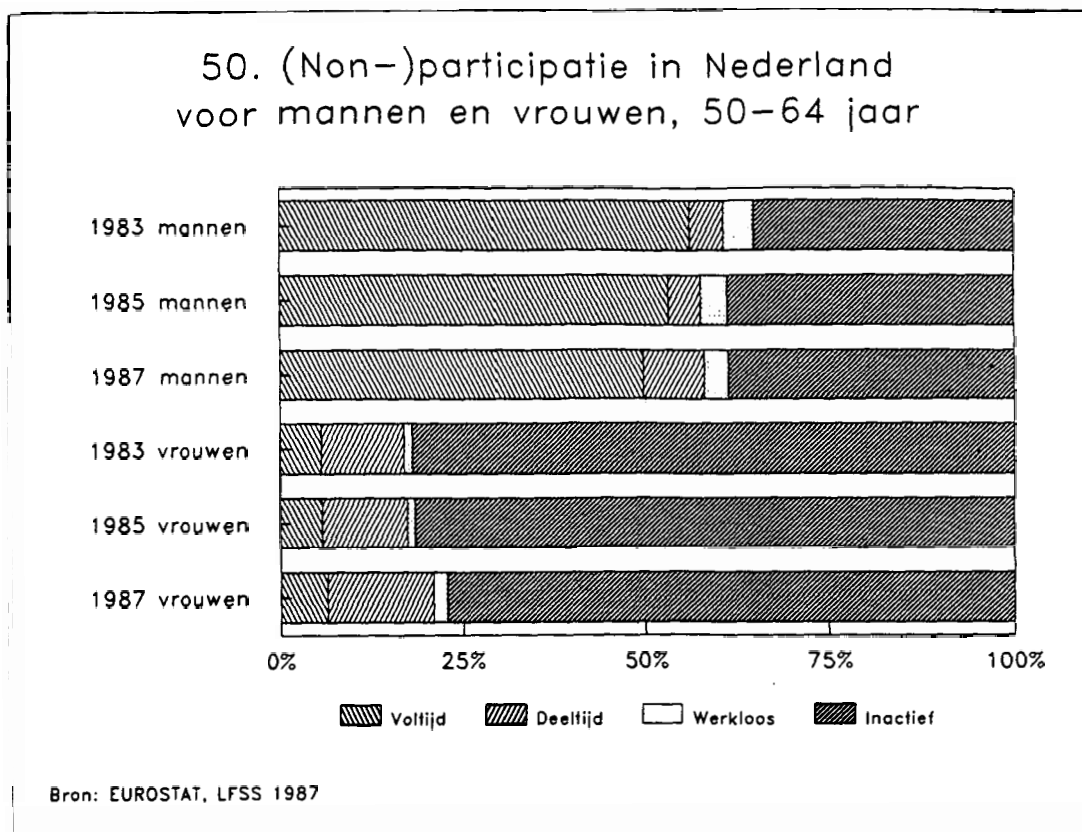

Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

49. (Non-)participatie in Nederland
voor mannen en vrouwen, 25-49 jaar

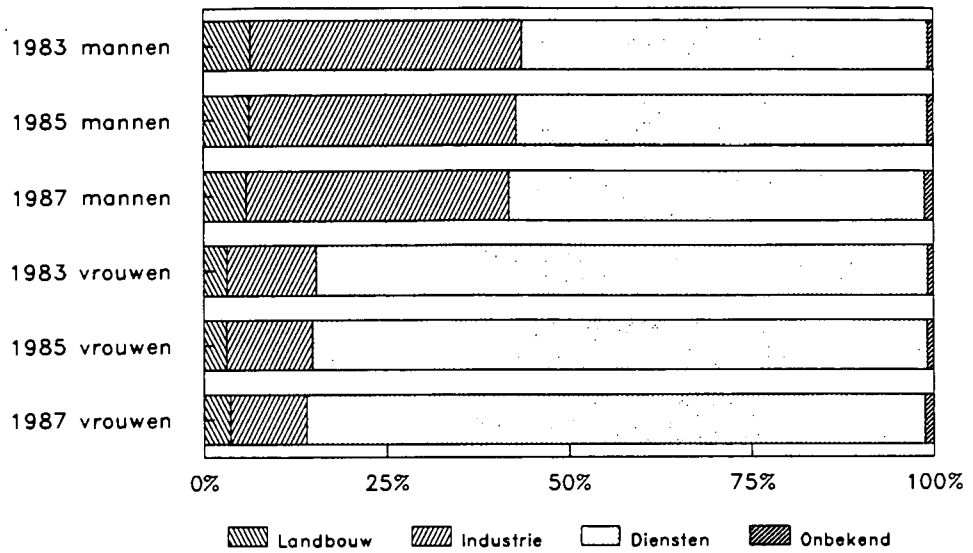
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

Als gekeken wordt naar de ontwikkeling per leeftijdsgroep, in de grafieken 48, 49 en 50, dan blijken de veranderingen vooral bij de jongeren op te treden, en in mindere mate bij de vrouwen ook bij de andere leeftijdsgroepen. Bij de mannen tussen 14 en 24 jaar stijgt de netto participatie van 35 naar 48%, bij de vrouwen van 35% naar 46%. Ook hier blijkt de toename vooral terug te vinden te zijn bij de deeltijd werkenden. Dat versterkt de eerder gegeven opvatting dat met de overgang van AKT naar EBB veel scholieren met een bijbaan bij de beroepsbevolking zijn geteld.

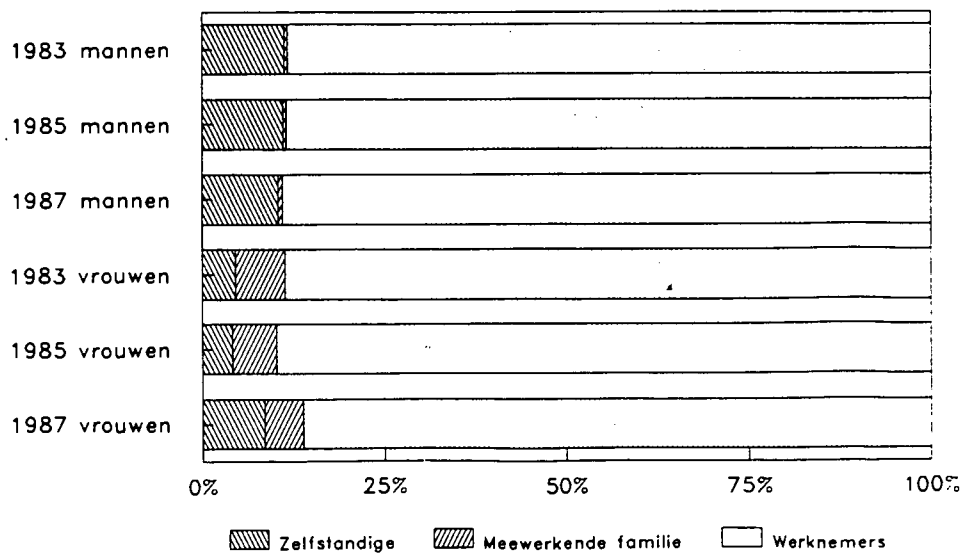
Bij de drie grafieken met nadere details over de positie van werkenden - grafiek 51 met de verdeling naar sector, grafiek 52 met de verdeling naar zelfstandige/meewerkend/werknemer, en grafiek 53 met de status (vaste/tijdelijke baan) - zijn de veranderingen beperkt te noemen. In grafiek 52 valt op bij de vrouwen in 1987 de verdubbeling van het aantal zelfstandigen. Uit grafiek 53 blijkt een trendmatige toename van het aandeel mensen met een tijdelijke betrekking, waarbij dat aandeel bij de vrouwen groter is dan bij de mannen.

51. Sectorale werkgelegenheid Nederland voor mannen en vrouwen, 14-64 jaar

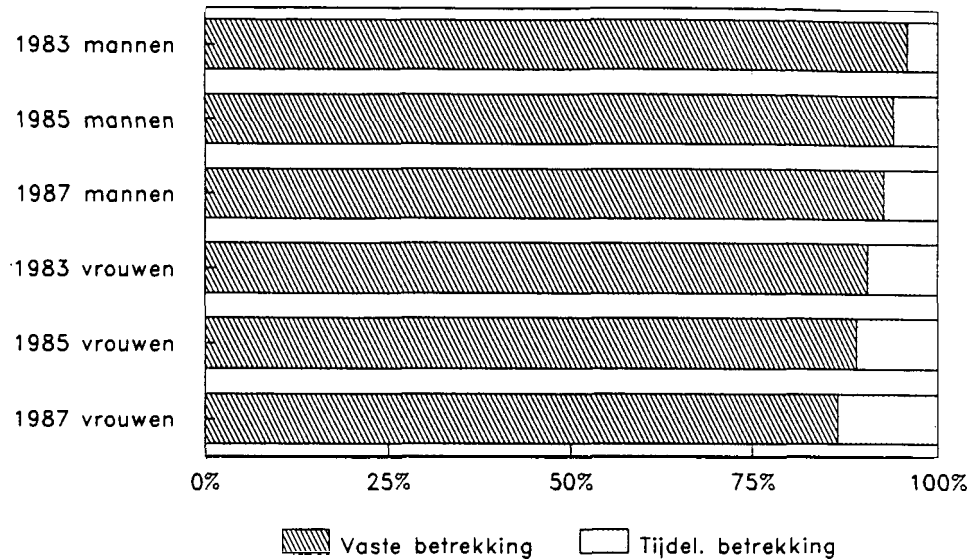
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

52. Positie werkenden in Nederland voor mannen en vrouwen, 14-64 jaar

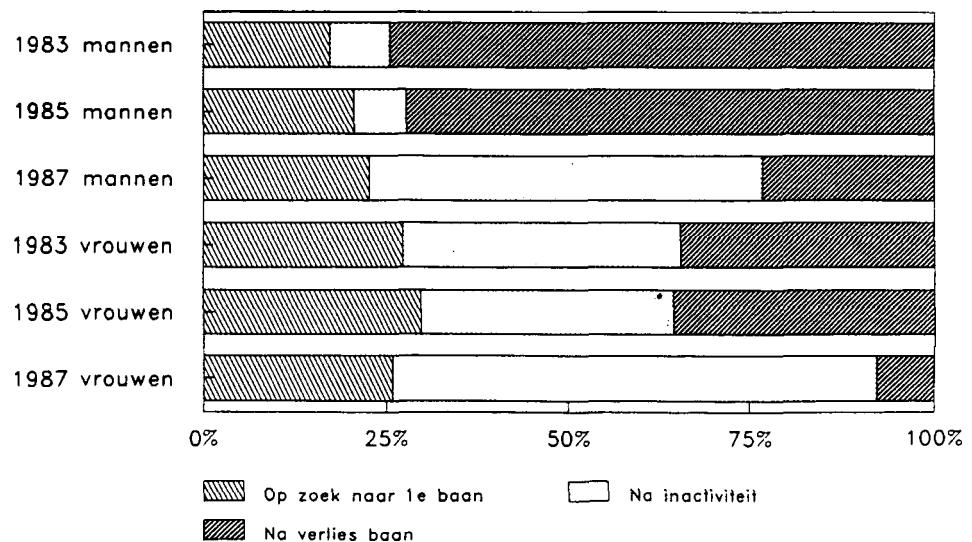
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

53. Status positie werkenden Nederland voor mannen en vrouwen, 14-64 jaar

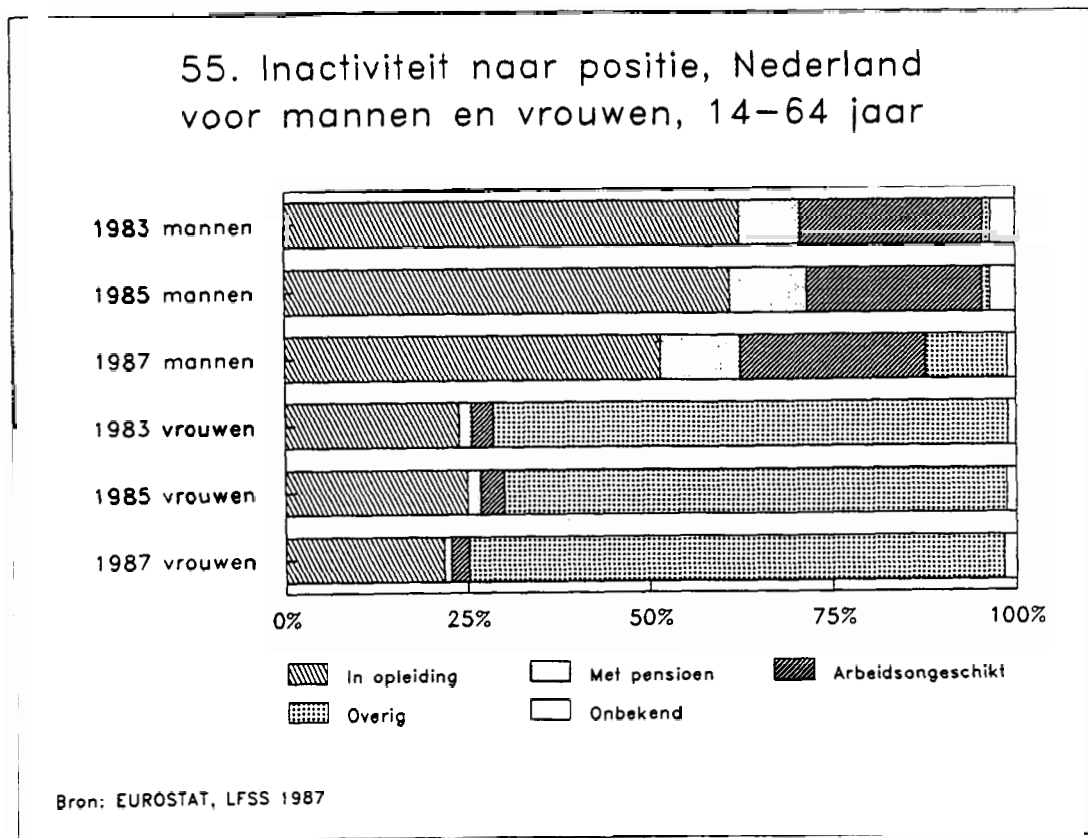
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

54. Werkloosheidsstatus in Nederland voor mannen en vrouwen, 14-64 jaar

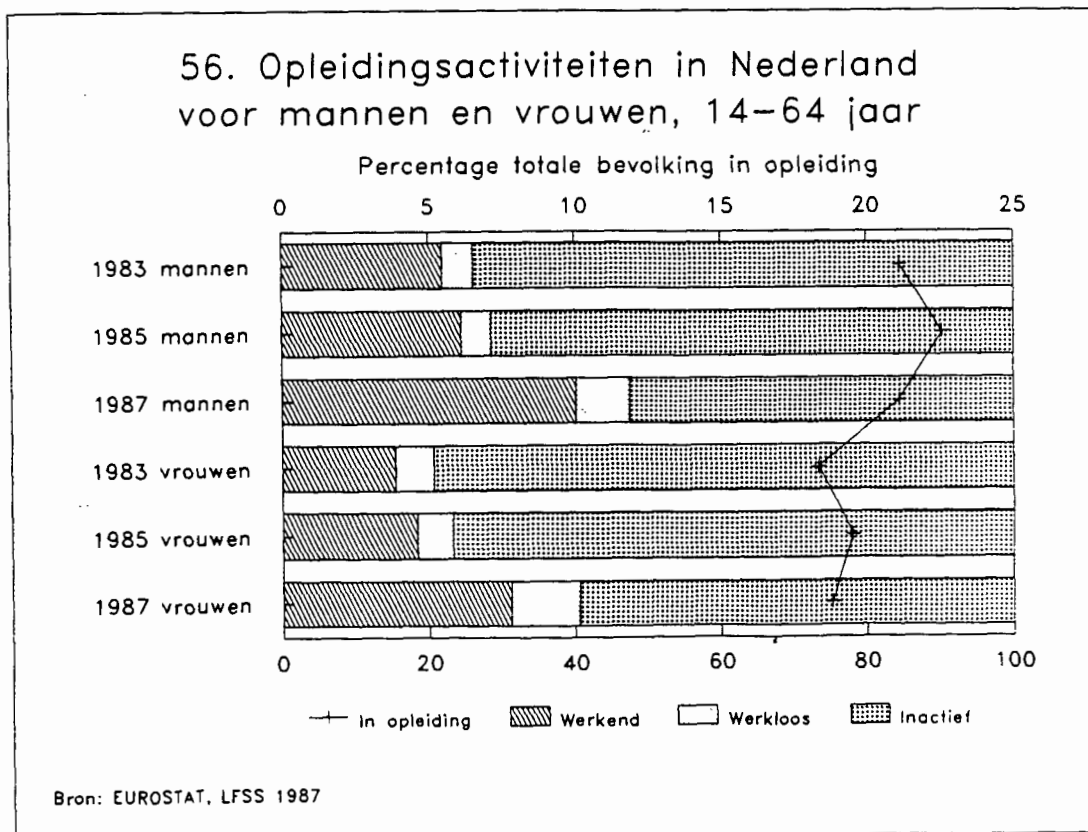
Bron: EUROSTAT, LFSS 1987

Opmerkelijke veranderingen zijn wel waarneembaar in grafiek 54, de status van werklozen. Terwijl het aandeel van mensen, op zoek naar een eerste baan, nauwelijks verandert, neemt het aandeel van mensen, op zoek naar een baan na een periode van inactiviteit, sterk toe. Dit gebeurt niet alleen bij de vrouwen, maar ook bij de mannen. Tegelijkertijd neemt het aandeel van de werklozen, op zoek naar een baan na het verlies van een betrekking, zeer sterk af. Ook hier zal de veranderde vraagstelling in de enquête waarschijnlijk de oorzaak zijn.

Grafiek 55 schetst de ontwikkelingen bij de inactieven. Terwijl bij de vrouwen weinig verandert, daalt bij de mannen het aandeel van degenen in opleiding. Dit wordt gecompenseerd met een stijging van het aandeel van de categorie 'overig'. Ook hier is niet direct een duidelijke verklaring te geven. Onder de categorie 'overig' wordt met name gedacht aan huishoudelijk werk.

Het aandeel van de overige categorieën blijft nagenoeg onveranderd, en ook dat is opmerkelijk. Omdat het aandeel van de inactieven in de totale bevolking afneemt, betekent een gelijk percentage arbeidsongeschikten onder de inactieven ook een daling van het aantal arbeidsongeschikten. Die heeft zich in Nederland echter niet voorgedaan. Wellicht heeft de veranderde vraagstelling van de EBB ook hier voor een overheveling gezorgd, van inactief naar werkend voor een beperkt aantal uren. Daarbij moet nog worden opgemerkt dat het totaal aantal arbeidsongeschikten, geregistreerd als inactief, in 1985 414.000 bedroeg en in 1987 342.000. Beide aantallen liggen ver beneden de officieel geregistreerde aantallen ontvangers van een WAO-uitkering. Dat aantal bedroeg voor 1986 783.000 mensen. Een aantal hiervan zal gedeeltelijk arbeidsongeschikt zijn, maar het is onwaarschijnlijk dat dit aantal op 50% van het totaal aantal WAO-ontvangers uitkomt.

De laatste grafiek tenslotte laat de mate van opleidingsactiviteiten in Nederland zien. Over de tijd zijn de veranderingen betrekkelijk gering. Van de mannen tussen 14 en 64 jaar volgt ongeveer 22% een opleiding, bij de vrouwen ligt dat percentage

rond de 19%. Zoals al eerder gememoreerd, zijn dat in Europees perspectief opvallend hoge percentages. Binnen de categorie in opleiding valt in 1987 een verschuiving te constateren in de richting van de werkenden, ten koste van de inactieven. Dat is in overeenstemming met het al eerder geuite vermoeden, dat in de EBB scholieren met een bijbaan als werkend zijn beschouwd terwijl ze voordien bij de inactieven in opleiding ingedeeld werden.

5.4. Afronding

Tot dusverre is alleen aandacht besteed aan de mate van arbeidsmarktparticipatie en de daarbij geconstateerde verschillen naar geslacht, leeftijd en land. Dankzij de Labour Force Sample Survey van EUROSTAT zijn in dit hoofdstuk nadere gegevens gepresenteerd over de mate van non-participatie in de lidstaten van de Europese Gemeenschap. De resultaten zijn voor een beperkt aantal landen, alsmede voor de Europese Gemeenschap in totaal, voor 1987 met elkaar vergeleken. Daarnaast zijn gegevens voor Nederland over de jaren 1983, 1985 en 1987 gepresenteerd.

Vooraf moet worden opgemerkt dat de resultaten voor Nederland en daarmee de vergelijkbaarheid met die van andere landen nogal bemoeilijkt is door het gegeven dat in Nederland vanaf 1987 van een andere enquête (EBB in plaats van AKT) gebruik is gemaakt, waardoor de resultaten een opvallende trendbreuk vertonen. In hoofdstuk 2 is al uitgebreid op deze overgang ingegaan. De mogelijkheid om de relatieve positie van Nederland te schetsen is daarmee zeker niet vergemakkelijkt. Met deze opmerking in het achterhoofd kunnen de volgende conclusies getrokken worden.

In de eerste plaats valt op dat Nederland in 1987 een netto arbeidsmarktparticipatie vertoont die niet afwijkt van die van de Europese Gemeenschap. Ook in de sectorale verdeling, in de verdeling over wel of niet zelfstandig, en in de mate waarin er al dan niet sprake is van een vaste betrekking, wijkt Nederland niet sterk af van de andere lidstaten. Opvallend is wel het verschil in de mate waarin in Nederland mensen in deeltijd werken. Dat geldt zowel voor mannen als voor vrouwen. In 1983 en 1985 was de arbeidsmarktparticipatie beduidend lager. De toename

in 1987 vond voornamelijk plaats bij de deeltijd-betrekkingen.

Bij de werkloosheid is opvallend dat in Nederland de meeste werklozen weer op zoek zijn naar een betrekking na een periode van inactiviteit. In andere landen ligt het zwaartepunt vooral bij degenen, die ontslagen zijn in hun vorige betrekking. Een vergelijking met de jaren vóór 1987 leert dat in die jaren in Nederland de verdeling van de werklozen over die twee categorieën niet noemenswaard afwijkt van het Europees gemiddelde.

Bij de inactieven zijn de verschillen tussen Nederland en de andere lidstaten in 1987 betrekkelijk gering. Het aandeel van de gepensioneerden is in Nederland iets geringer, die van de huisvrouwen iets groter. Ook hier geldt echter dat de resultaten vóór 1987 afwijken van die van eerdere jaren. Dat geldt vooral voor mannen.

De laatste conclusie is dat Nederland een opvallend hoge mate van opleidingsactiviteit, gedefinieerd als werkenden, werklozen en inactieven die enigerlei vorm van opleiding volgen, laat zien ten opzichte van de andere lidstaten. Dat hoge percentage kon ook in 1983 en 1985 al worden waargenomen. Toen echter was de verdeling over de drie onderscheiden categorieën anders. In 1987 is het aandeel van werkenden in opleiding verdubbeld ten opzichte van 1985.

Het moge duidelijk zijn welke grote invloed de overgang van AKT naar EBB voor de Nederlandse resultaten heeft gehad. Het zou daarom geen slechte zaak zijn als gepoogd zou worden om wat meer inzicht te krijgen in de mate waarin deze veranderingen samenhangen met de wijziging in de enquête. Men kan in dit verband denken aan een gelijktijdige enquêtering met behulp van beide vragenlijsten om aldus de betekenis van een andere vragenlijst en een andere enquête-methodiek beter in te kunnen schatten.

6. Samenvatting en conclusies

Dit werkdocument schetst in een aantal hoofdstukken de ontwikkeling van de arbeidsmarktparticipatie in Nederland ten opzichte van die in andere, vooral Europese landen.

Hoofdstuk 2 start met een beschrijving van het statistisch basis-materiaal. In deze studie wordt een onderscheid gemaakt tussen bruto participatie in personen (= werkenden + werklozen als percentage van relevante bevolkingsgroep), netto participatie in personen (= werkenden als percentage van relevante bevolkingsgroep) en netto participatie in arbeidsjaren (= omvang werkgelegenheid in arbeidsjaren als percentage van relevante bevolkingsgroep).

De bruto participatie in Nederland bedraagt op basis van gegevens van de OECD in 1987 voor de groep tussen 15 en 64 jaar 58%, de netto participatie in personen 53% en de netto participatie in arbeidsjaren 47%. Met andere woorden, van de potentieel beschikbare arbeid van deze groep, waarbij iedereen, mannen en vrouwen, 40 uur per week werkt, wordt nu ongeveer 47% gebruikt.

Tevens wordt uitgebreid stilgestaan bij recente veranderingen in de wijze waarop in Nederland gegevens over de arbeidsmarktparticipatie verzameld zijn. Het gaat hierbij om de overgang van de arbeidskrachtentelling (AKT) naar de enquête beroepsbevolking (EBB). Deze veranderingen hebben tot een aanzienlijke toename van het aantal werkenden geleid, een toename die groter is dan zich in werkelijkheid heeft voorgedaan. Volgens de oude methodiek bedroeg de netto participatie in 1987 53%, terwijl volgens de nieuwe benadering de netto participatie in datzelfde jaar uitkomt op 58%. De data wijzen op een overheveling van vooral jongeren in opleiding van de categorie inactieven naar die van werkenden. Gechargeerd gesteld: een scholier met een krantenwijk gold voor het CBS vroeger als en inactieve in opleiding, nu als een werkende in opleiding. Daarnaast moet worden opgemerkt dat de bepaling van het volume aan formele arbeid op basis van de EBB nog problematischer lijkt te zijn geworden.

Hoofdstuk 3 gaat in op de arbeidsmarktparticipatie in internationaal perspectief. De netto arbeidsmarktparticipatie blijkt in Nederland tamelijk laag te zijn, zowel bij de mannen als bij de vrouwen. Dit laatste was wel bekend, maar dat ook bij de mannen de netto participatie opvallend laag is in internationaal perspectief, mag toch wel opvallend genoemd worden. Bij de mannen is er sprake van een opmerkelijke daling, groter dan de daling in andere landen. Bij de vrouwen komt het niveau van de netto participatie steeds meer overeen met dat van de landen op het Europees continent; De toename in de netto participatie is echter in de Scandinavische en Angelsaksische landen nog groter.

Nederland vertoont daarnaast een opmerkelijk hoog percentage deeltijdarbeid. Terwijl er een significant positief verband waargenomen kan worden tussen participatie en deeltijdarbeid, blijkt Nederland een uitzonderlijke plaats in te nemen. Nederland heeft daardoor een betrekkelijk hoge P/A (Personen/Arbeidsjaren) ratio en een lage netto participatie in arbeidsjaren.

De lage netto participatie in Nederland en het relatief hoge inkomen per hoofd indiceren een hoge productiviteit. Terwijl Nederland bij het inkomen per hoofd een middenpositie inneemt, wordt nagenoeg het niveau van de Verenigde Staten bereikt als gekeken wordt naar de productiviteit per arbeidsjaar. Daarmee wordt verklaard dat Nederland met een betrekkelijk gering aantal werkenden toch in staat is gebleken een welstandsniveau te realiseren overeenkomstig dat van de ons omringende landen. Tegelijkertijd is het wellicht ook een factor die het relatief grote aantal arbeidsongeschikten verklaart.

Bij de netto participatie naar leeftijd blijkt dat Nederland bij de mannen vooral bij de jongeren en ouderen in 1988 laag scoort, terwijl de participatie bij de middengroepen niet veel afwijkt van die in andere landen. Ook bij de vrouwen blijkt de netto participatie van jongeren en ouderen laag te zijn, maar hier is de netto participatie in de middengroepen juist sterk toegenomen. Daardoor zijn de verschillen in netto participatie met een aantal landen, met name op het Europese continent, niet groot meer.

In hoofdstuk 4 worden een aantal onderzoeken gepresenteerd waarin gepoogd is de toekomstige ontwikkeling van de bruto participatie in kaart te brengen. De verwachting van de OECD en van het CPB is dat de netto participatie van vrouwen meer en meer zal gaan lijken op die in het buitenland, met andere woorden verder zal oplopen, terwijl die van mannen niet verder zal afnemen. Voor het totaal verwacht men aldus een gematigde stijging van de netto arbeidsmarktparticipatie. Ten opzichte van de andere landen verandert de relatieve positie bij de mannen nauwelijks, terwijl die bij de vrouwen licht verbetert. Ook in de toekomst echter wordt verwacht dat in Nederland minder mensen een betrekking zullen hebben dan in andere landen.

Tegenover een lage netto participatie staat een groter aandeel voor de inactieven. EUROSTAT cijfers maken het mogelijk om, met het nodige voorbehoud, ook iets over de inactiviteit te zeggen. Daarbij geldt dat de hierboven beschreven breuk in de data ook doorwerkt in deze gegevens. In Nederland is het aandeel van arbeidsongeschikten en van overigen (voornamelijk huisvrouwen) groter dan in andere landen. Verder blijkt het aandeel van mensen in opleiding (werkend, werkloos of inactief) in Nederland beduidend hoger te zijn dan in andere EG landen. Dat blijkt zowel uit de oude als uit de nieuwe vragenlijst. Die hoge mate van opleidingsactiviteit is een opmerkelijk gegeven. Als het klopt, kan dit als een voor de economische ontwikkeling op langere termijn bijzonder gunstige factor beschouwd worden.

Deze studie is aldus te beschouwen als een plaatsbepaling. Het biedt een aantal aanknopingspunten voor een verder onderzoek. Lezing van deze studie doet onvermijdelijk de vraag rijzen wat de verschillen in arbeidsmarktparticipatie tussen landen verklaart en wat de oorzaken zijn voor bepaalde veranderingen in de tijd. Het moge duidelijk zijn dat hier een heel scala van factoren om de hoek komt kijken. Men kan denken aan factoren als gezinssamenstelling, kinderopvangmogelijkheden, opleidingsniveau, werkgelegenheidsstructuur, belasting- en sociale zekerheidsstelsel, enzovoort, maar ook aan een sociaal-culturele component.

In een recente studie concluderen Bruyn-Hundt en Van der Linden op basis van een vergelijking van inkomensregelingen en voorzieningen voor kinderopvang in Engeland, België, West-Duitsland, Zweden en Nederland, dat het niveau van arbeidsmarktparticipatie van vrouwen samenhangt met de mate waarin de belastingheffing en het sociale zekerheidstelsel geïndividualiseerd is en van het al dan niet aanwezig zijn van kostwinnersfaciliteiten. De mate waarin vrouwen die werken dat in deeltijd doen, hangt negatief samen met de beschikbaarheid van kinderopvang³⁹.

Deze analyse verklaart echter niet waarom de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in Nederland sinds 1975 zo is toegenomen, terwijl het belastingstelsel en de sociale zekerheid slechts in beperkte mate zijn aangepast en ook de voorzieningen voor kinderopvang slechts in beperkte mate zijn toegenomen.

De lage arbeidsmarktparticipatie van mannen in Nederland hangt waarschijnlijk nauw samen met het hoge arbeidsproductiviteitsniveau alsmede met de aanwezigheid van de WAO. Waarom deze wet zo'n enorme toeloop te verwerken heeft gekregen, welke invloed er bijvoorbeeld van de geobserveerde hoge productiviteit uitgaat, lijkt nog in onvoldoende mate onderzocht. Dat geldt zeker ook voor de vraag hoe deze ontwikkeling omgebogen kan worden.

De antwoorden op de hierboven genoemde vragen naar de factoren die verschillen en ontwikkelingen in de arbeidsmarktparticipatie bepalen, vormen dan weer het startpunt voor de beantwoording van de hieropvolgende vraag, namelijk welke ontwikkelingen met betrekking tot de participatie en daarmee het arbeidsaanbod voor de nabije toekomst te verwachten zijn, en welke beleidsmogelijkheden op dit terrein voorhanden zijn. Het zal duidelijk zijn dat hiervoor nog veel werk verricht moet worden.

Noten

- 1) Voor de SWP worden ondernemingen met 10 of meer werknemers integraal waargenomen en ondernemingen met minder dan 10 werknemers op steekproefbasis. De personeelsbezetting en-ontwikkeling wordt in een aparte enquête waargenomen.
- 2) De AKT vindt plaats op steekproefbasis. Voor de tellingen van 1983 en 1985 is de steekproefomvang vastgesteld op 3% van de beschikbare adressen (= 150.000 adressen), met een grotere steekproefomvang voor de kleinere provincies. Bij de EBB gaat het om een maandelijkse steekproef, aanvankelijk van 10.000 adressen en later van 12.000 adressen. Op jaarbasis komt dat neer op 132.000.
- 3) De overige verschillen zijn terug te voeren op verschillen in reikwijdte (bij SWP geen militairen en geen huishoudelijk personeel, bij AKT geen bevolking van inrichting en tehuizen alsmede de zgn. varende en rijdende bevolking), in behandeling van grensarbeid, en in de steekproefperiode. Het kwantitatief voornaamste verschil is echter het al dan niet meetellen van banen beneden de 15-uren grens.
- 4) Het CBS gaat in haar publicatie Enquête Beroepsbevolking 1987: Voornaamste uitkomsten, verschenen in 1988, ook uitgebreid in op deze toename. Als verklaring voert zij de volgende verschillen aan tussen AKT en EBB:
 - de schattingen voor de EBB zijn jaargemiddelden, voor de AKT hebben ze betrekking op het voorjaar
 - Bij de EBB is de institutionele bevolking (tehuizen etc.) wel meegerekend
 - werd de AKT nog afgenomen door gemeentetellers met papieren vragenlijsten, bij de EBB zijn het door het CBS opgeleide enquêteurs/-trices met handcomputers
 - de voornaamste oorzaak lijkt te liggen in een verschil in de gebruikte vraagstelling. Bij de AKT werd gevraagd "Verricht u helemaal geen betaald werk; ook al is het maar voor enkele uren per week of voor een korte periode", terwijl bij de EBB juist een positieve vraagstelling was opgenomen "Verricht u betaald werk; ook al is maar voor één of enkele uren per week of voor een korte periode".

Het gevolg van met name deze veranderde vraagstelling is een zeer sterke toename van het aantal mensen met een baan, korter dan 20 uur. Bij de mannen steeg dit van 1985 (AKT) naar 1987 (EBB) van 75.000 naar 267.000, bij de vrouwen van 443.000 naar 689.000
- 5) Zie Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (1989), Rapportage Arbeidsmarkt 1989, blz. 12 en 14.
- 6) Voor een commentaar op deze verandering, zie C.W.A.M. van Paridon (1989), De werkgelegenheid in Nederland: duidelijkheid gewenst!, Economisch-Statistische Berichten, 18-10-1989, blz. 1031-1032.
- 7) Tenzij expliciet anders vermeld, wordt in de tekst met participatie netto participatie bedoeld.

- 8) De data zijn door de OECD geleverd op diskette. De gegevens betreffen de totale bevolking, de bevolking tussen 15 en 64 jaar als percentage van de totale bevolking, de beroepsbevolking als percentage van de bevolking tussen 15 en 64 jaar, en het werkloosheidspercentage als percentage van de beroepsbevolking, voor alle OECD-lidstaten over de periode 1960-1987. De gegevens over de recente jaren zijn gepubliceerd in OECD (1989), Historical Statistics 1960-1987, Paris. Op basis hiervan is de netto participatie in personen berekend.
- 9) Voor een beperkt aantal landen, Verenigde Staten, Zweden, Groot-Brittannië, Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Denemarken, België en Nederland zal worden gepoogd tot een betere vergelijkbaarheid van de gegevens te komen. Dit zal gebeuren via nadere contacten met de respectievelijke nationale statistische bureau's.
- 10) Voor de gegevens in de tabellen 2, 3 en 4 geldt dat de uitkomsten voor een aantal landen soms sterk beïnvloed zijn door tussentijdse veranderingen in de statistieken. Dat geldt met name voor Noorwegen (vanaf 1972 zijn arbeidsmarktsurveys gehouden), Portugal (vóór 1974 gegevens gebaseerd op volkstelling, na 1974 op arbeidsmarktsurveys), Spanje (in 1976 en in 1987 werden nieuwe definities met betrekking tot werkenden/werklozen doorgevoerd), Denemarken (vanaf 1976 arbeidsmarktsurveys), Zweden (in 1984 verschuiving van arbeidsmarktrelevante leeftijd, van 15-74 naar 10-64 jaar, en definitie-aanpassing in 1987), Australië (vanaf 1986 zijn gegevens aangepast) en Nieuw-Zeeland (sinds 1986 gegevens gebaseerd op arbeidsmarktsurveys).
- 11) De 4 in de tabellen en grafieken genoemde regio's bestaan uit de volgende landen:
 Scandinavië: Denemarken, Finland, IJsland, Noorwegen en Zweden
 West-Europa: Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk, België, Luxemburg en Zwitserland
 Zuid-Europa: Italië, Griekenland, Portugal en Spanje
 Angelsaksische landen: Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Canada, Ierland, Australië en Nieuw-Zeeland
 De aanduiding Angelsaksische landen is niet helemaal zuiver. Het betreft hier alle engelssprekende lidstaten van de OECD. De OECD bestaat uit de bovengenoemde landen, alsmede uit Japan en Turkije.
- 12) In Zuid-Europa vertoont Spanje een divergente ontwikkeling, in de Angelsaksische landen betreft het Ierland.
- 13) De correlatiecoëfficiënt voor de relatie tussen netto participatie van mannen en netto participatie van vrouwen bedroeg 0.003 voor 1960, 0.0001 voor 1970, 0.186 voor 1980 en 0.421 voor 1987.
- 14) Zie OECD (1989), Economic Observer, no. 158, Statistische bijlage, Paris.

- 15) In tabel 1.4 van de Employment Outlook 1988 is ook een verdere opsplitsing naar leeftijd gemaakt. Ook per leeftijdscategorie heeft Nederland steeds een relatief omvangrijke deeltijdarbeid. Zie OECD (1988), Employment Outlook 1988, Paris, blz. 21.
- 16) De correlatiecoëfficiënt voor de relatie tussen de mate van deeltijdarbeid en netto participatie, in personen, voor het totaal bedraagt voor 1987 0.38 met Nederland en 0.61 zonder Nederland. Voor mannen komt de correlatiecoëfficiënt uit op 0.26 resp. 0.38 en voor vrouwen op 0.19 resp. 0.46. Voor 1980 wijken de resultaten hier weinig vanaf. De trendlijn in de grafieken is gebaseerd op de correlatie zonder Nederland.
- 17) In alle gevallen is de standaardwerkweek op 40 uur vastgesteld. Vervolgens is via een gewogen gemiddelde de duur van een werkweek vastgesteld. De verhouding tussen de standaardwerkweek en de feitelijke werkweek is dan de P/A ratio. Deze benadering houdt geen rekening met bestaande verschillen tussen landen, evenmin als met veranderingen in de tijd. Voor landen waar de standaardwerkweek langer is, betekent dit een onderschatting van de P/A ratio, voor landen waar die korter is juist een overschatting. Wegens het ontbreken van betrouwbare gegevens omtrent de lengte van de standaardwerkweek is vooralsnog in alle landen van 40 uur uitgegaan.
- 18) In de Rapportage Arbeidsmarkt 1988 staat op blz. 18 een P/A ratio voor 1987 van 1.131 aangegeven. Als deze waarde zou zijn genomen voor tabel 6, dan zou de positie van Nederland in grafiek 23 slechts weinig veranderen.
- 19) Het lage cijfer voor de Verenigde Staten wordt vooral veroorzaakt door het relatief grote aantal mensen dat lange werkweken maakt (8% van de beroepsbevolking werkt meer dan 60 uur, 65% werkt 40 uur of meer). Ook al wordt er ook veel korter dan 40 uur gewerkt, door voor 40 uur als maatstaf te kiezen komt de P/A ratio vrij laag uit.
- 20) Zie OECD (1989), Economic Observer, no. 158, Statistische bijlage, Paris.
- 21) Noorwegen is niet meegenomen, omdat de leeftijdsgroepen van de bruto arbeidsmarktparticipatie en de werkloosheid slecht op elkaar aansluiten.
- 22) De groep van landen met een hoge arbeidsmarktparticipatie bestaat uit de Verenigde Staten, Japan, Canada, Australië, Finland, Zweden en Groot-Brittannië. De groep met landen met een lage arbeidsmarktparticipatie wordt gevormd door de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië, Ierland, Nederland, Portugal en Spanje.
- 23) CBS (1989), Bevolkingsprognose voor Nederland 1988-2050, SDU-uitgeverij, 's-Gravenhage.
- 24) Het gaat hierbij om het gemiddeld aantal kinderen per vrouw, de levensverwachting, de netto externe migratie, en het

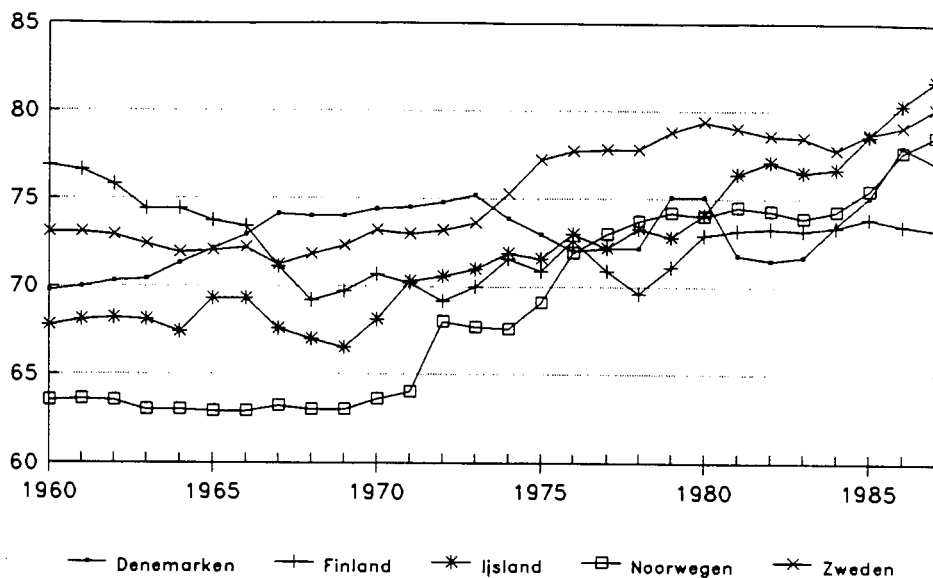
aantal huwelijken en echtscheidingen. Per variant kunnen hiervoor verschillende waarden aangegeven worden.

- 25) OECD (1988), Employment Outlook 1988, Paris, blz. 36-44.
- 26) United Nations (1987), World Demographic Estimates and Projections 1950-2025, New York.
- 27) Deze weergave berust op een interne notitie van J.M.J. op de Beke, van 24 augustus 1987, alsmede op het op diskette beschikbaar gestelde basismateriaal. Het CPB gaat uit van opgehoogde deelnemingspercentages. Dat staat voor het percentage van de bevolking, dat deelneemt aan de arbeidsmarkt (= werkenden + werklozen), of in de WAO of de VUT zit. Voor de omvang van deze laatste twee categorieën alsmede voor het opgehoogd deelnemingspercentage worden prognoses gemaakt. Vervolgens wordt het feitelijk deelnemingspercentage berekend. Via prognoses over de ontwikkeling van deeltijdarbeid kan het CPB het arbeidsaanbod zowel in personen als in mensjaren berekenen.
- 28) Zie OECD (1988), Employment Outlook 1988, blz. 36-37.
- 29) Men zou ook kunnen uitgaan van andere waarden, bijvoorbeeld een gemiddelde van landen op het Europees continent of van Scandinavische of Angelsaksische landen. Zweden vertoont een nogal extreem patroon ten opzichte van de meeste andere landen. Ook al wordt er een zekere marge aangehouden, dan nog blijft de vraag of Nederland op dit niveau uit zal komen.
- 30) De correlatiecoëfficiënt (R_2) tussen de UN/ILO gegevens voor 1970 en 1980 en die van het CPB voor 1971 en 1980 op het niveau van de 5-jaars leeftijdsgroepen, voor mannen, vrouwen en totaal, kwam steeds uit op 0.97.
- 31) Dat betekent niet dat er geen veranderingen in het arbeidsmarktgedrag zullen voorkomen. Een sterkere voorkeur voor deeltijdarbeid is dan een gebruikelijke variant.
- 32) Alleen in Japan is nog een duidelijk M-vormig patroon waarneembaar.
- 33) Met het oog op de vergelijkbaarheid, publiceert EUROSTAT alleen gegevens voor de bevolking in privé-huishoudens. Dat betekent dat personen in tehuizen, internaten, ziekenhuizen, kloosters, collectieve personeelsbehuizingen enzovoort, niet meegeteld zijn.
- 34) EUROSTAT was in staat om voor deze jaren gegevens op diskette aan te leveren. Dat bleek niet mogelijk te zijn met de gegevens van eerder gehouden surveys. De uitkomsten daarvan zijn overigens wel op papier beschikbaar, zowel in de vorm van officiële publicaties als in de vorm van niet-gepubliceerd basismateriaal. Daarnaast moet worden opgemerkt dat de vragenlijst voor de LFSS met ingang van 1983 zodanig is aangepast, dat volgens Eurostat de gegevens van vóór 1983 met daarna moeilijk vergelijkbaar zijn.

- 35) Voor Groot-Brittannië geldt dat deze zin wel in de toelichting bij de enquête gebezigd wordt.
- 36) Ook de codering van de gegevens berust bij de nationale statistische bureaus. Ook hier kunnen verschillen optreden.
- 37) Zie nogmaals de voetnoten 5 en 6.
- 38) Deze gegevens komen niet precies overeen met die van de OECD, als gepresenteerd in de tabellen 2, 3 en 4. Desondanks verandert de onderlinge rangordening nauwelijks als men van de OECD gegevens overstapt op die van de LFSS. Daarnaast is de correlatiecoëfficiënt tussen deze twee reeksen van waarnemingen ook vrij hoog, namelijk 0,91.
- 39) Zie M. Bruyn-Hundt en D. van der Linden (1989), De invloed van materiële prikkels op het arbeidsaanbod van vrouwen, OSA-werkdocument nr. W 65, 's-Gravenhage.

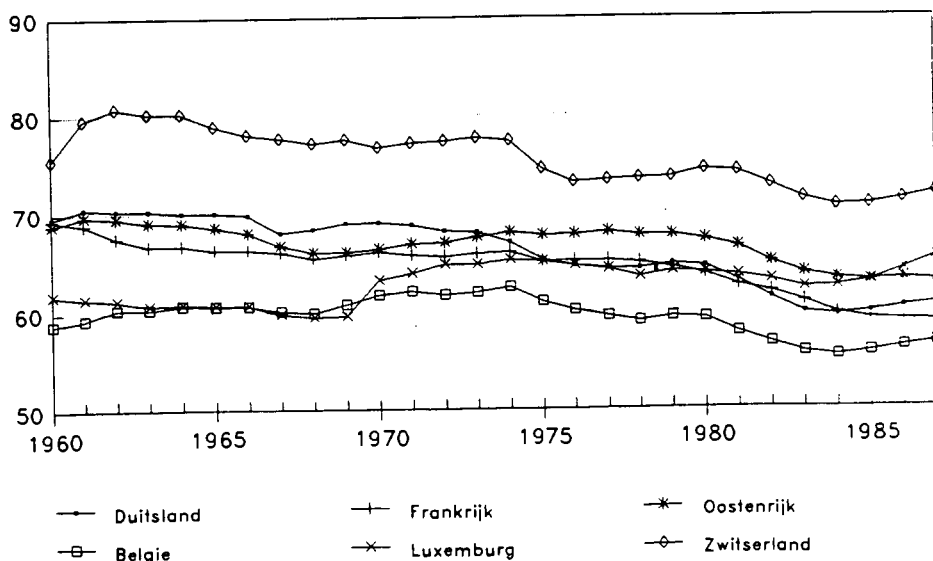
BIJLAGE

A. Netto arbeidsmarktparticipatie in Scandinavie, totaal, in personen

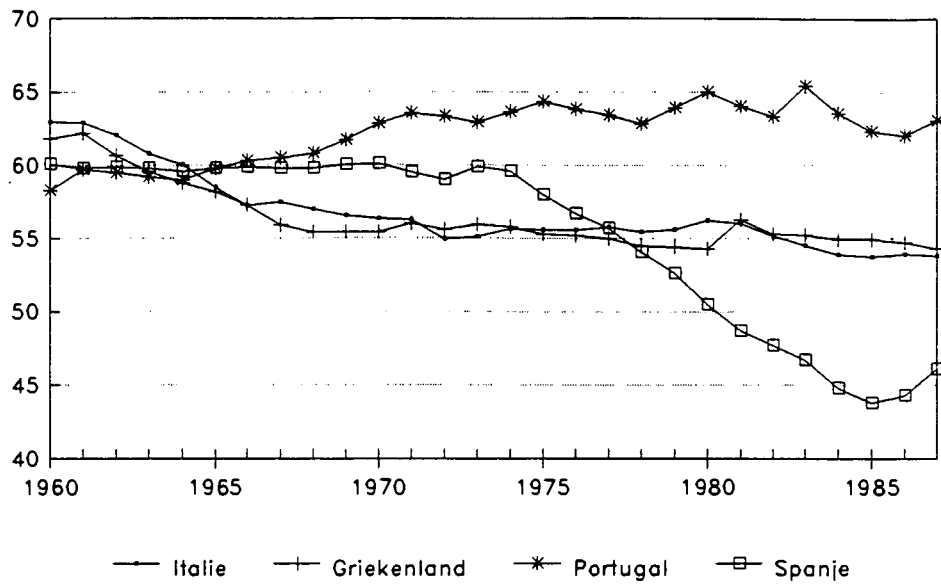
Bron: OECD, Historical Statistics

B. Netto arbeidsmarktparticipatie in West-Europa, totaal, in personen

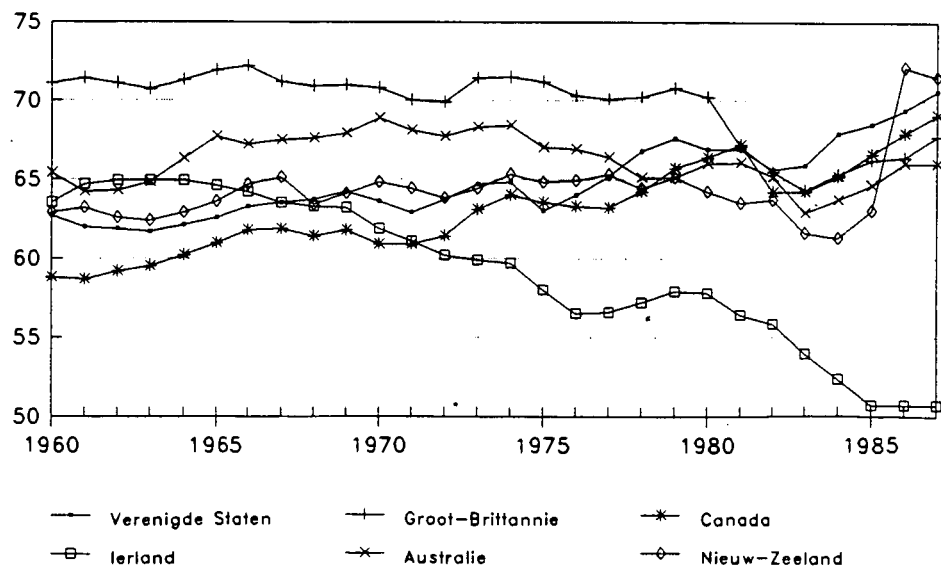
Bron: OECD, Historical Statistics

C. Netto arbeidsmarktparticipatie in Zuid-Europa, totaal, in personen

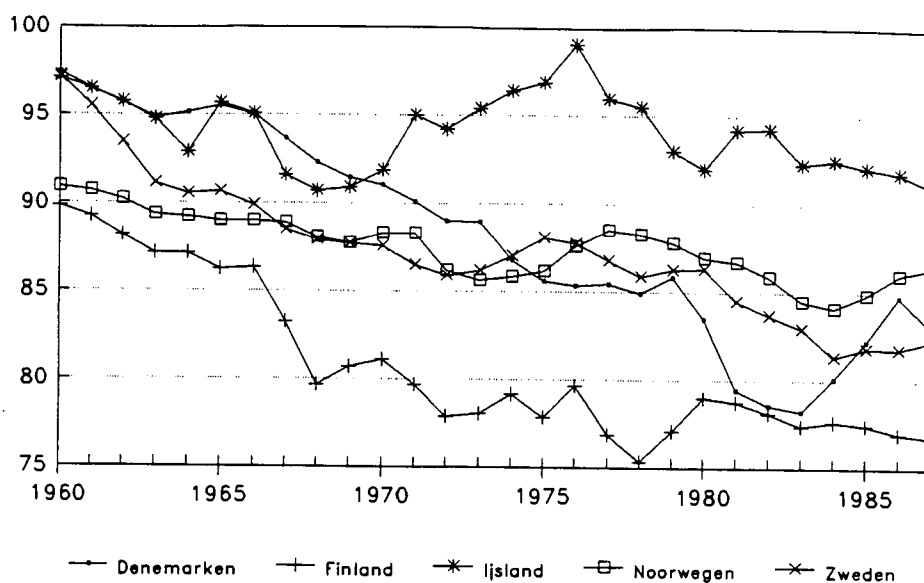
Bron: OECD, Historical Statistics

D. Netto arbeidsmarktparticipatie in Angelsaks. landen, totaal, in pers.

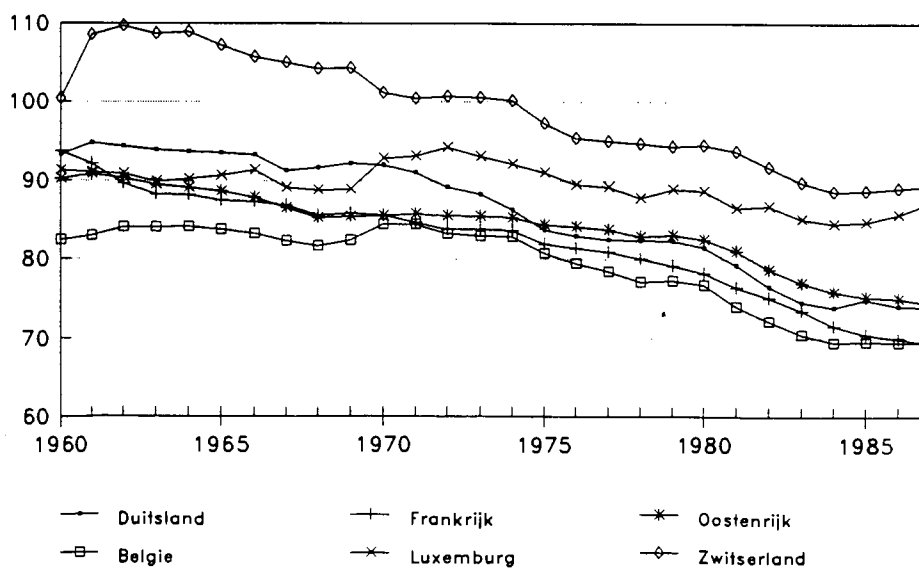
Bron: OECD, Historical Statistics

E. Netto arbeidsmarktparticipatie in Scandinavie, mannen, in personen

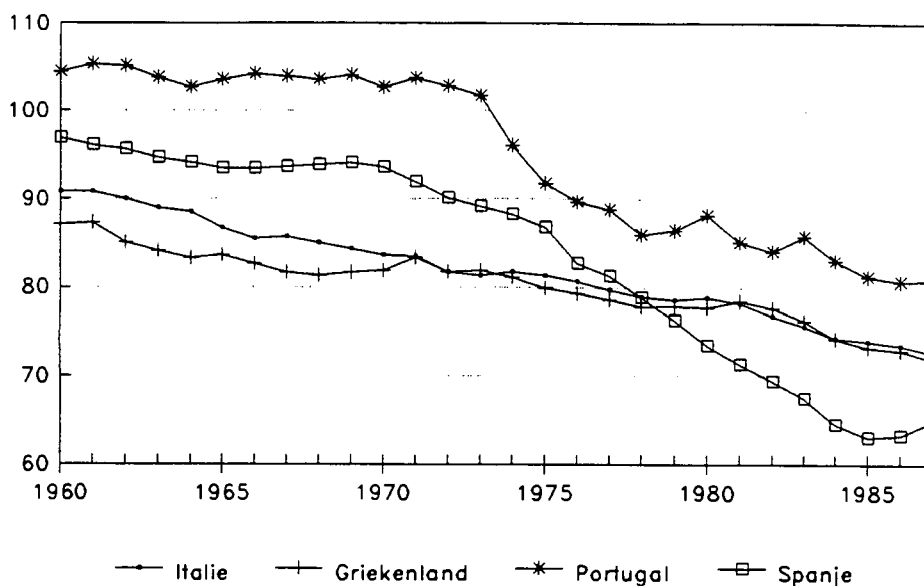
Bron: OECD, Historical Statistics

F. Netto arbeidsmarktparticipatie in West-Europa, mannen, in personen

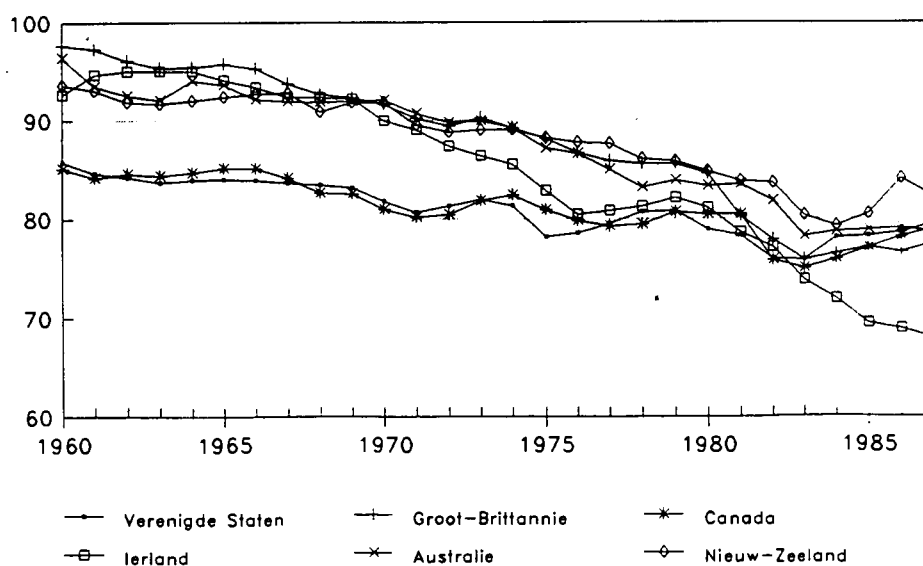
Bron: OECD, Historical Statistics

G. Netto-arbeidsmarktparticipatie in Zuid-Europa, mannen, in personen

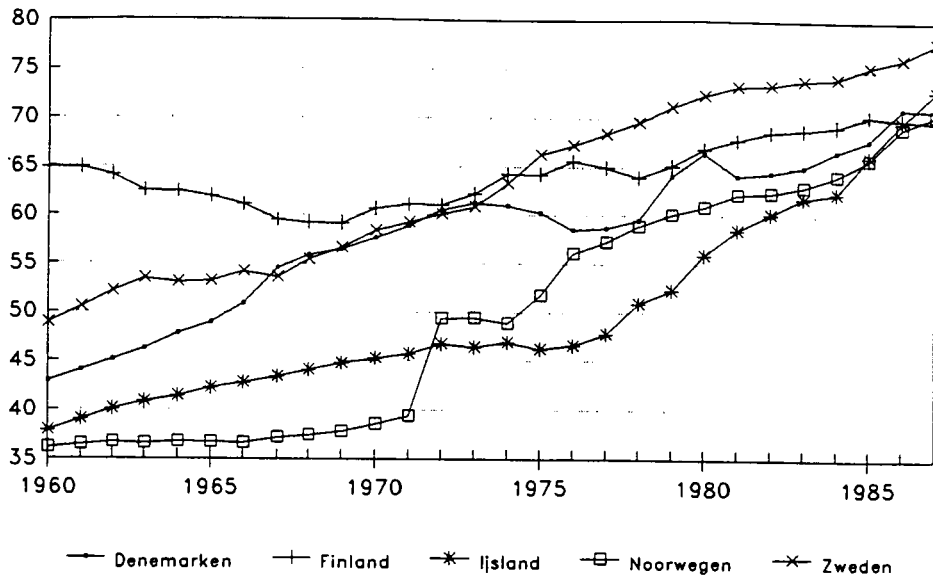
Bron: OECD, Historical Statistics

H. Netto arbeidsmarktparticipatie in Angelsaks. landen, mannen, in pers.

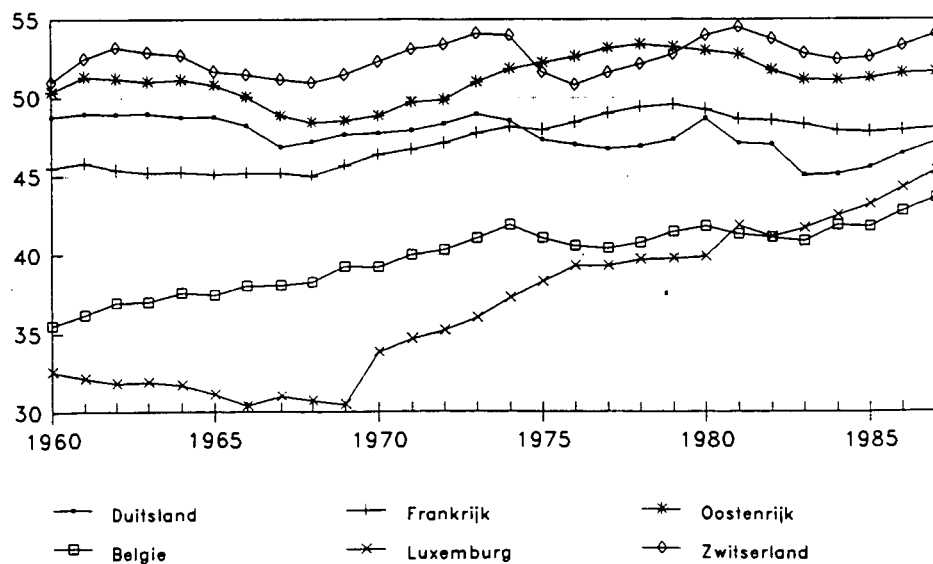
Bron: OECD, Historical Statistics

I. Netto arbeidsmarktparticipatie in Scandinavie, vrouwen, in personen

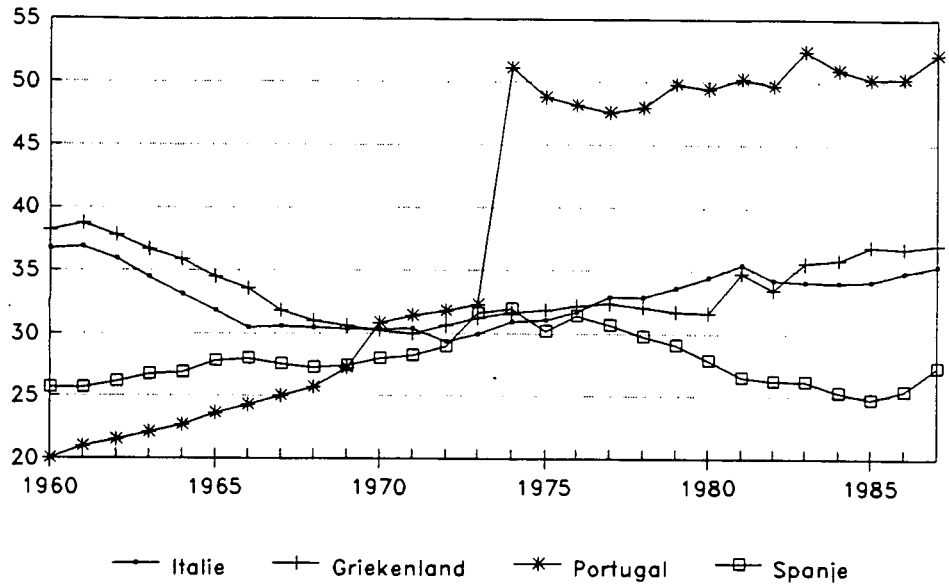
Bron: OECD, Historical Statistics

J. Netto arbeidsmarktparticipatie in West-Europa, vrouwen, in personen

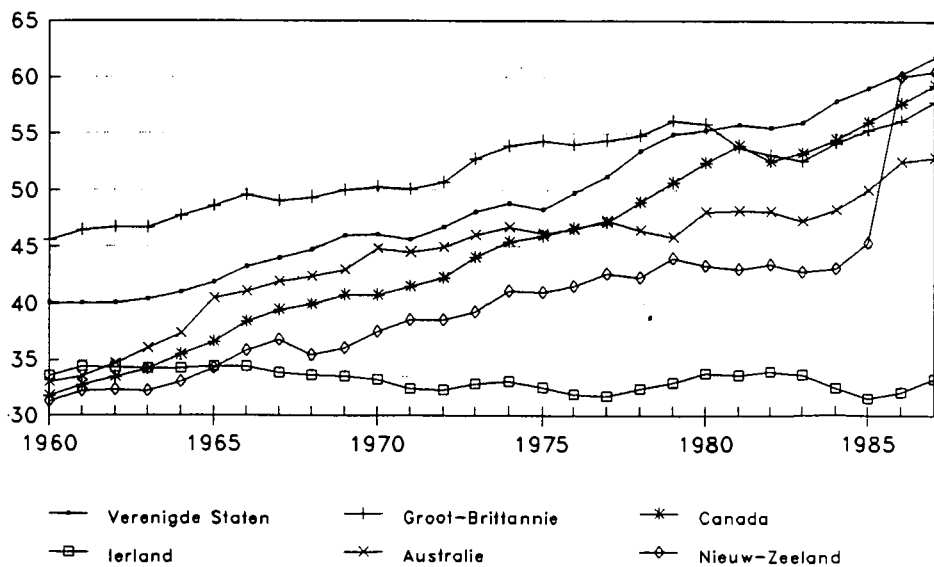
Bron: OECD, Historical Statistics

K. Netto arbeidsmarktparticipatie in Zuid-Europa, vrouwen, in personen

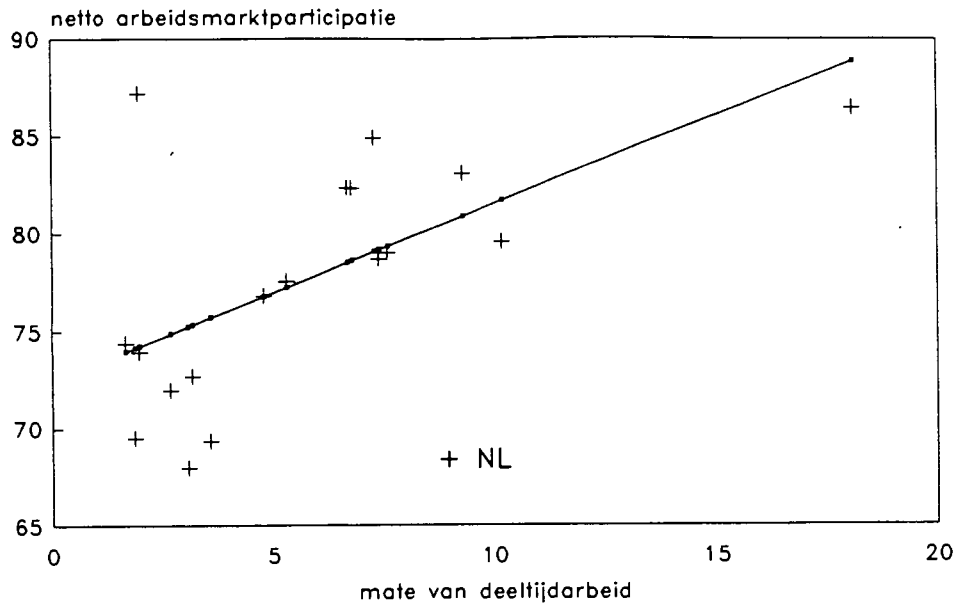
Bron: OECD, Historical Statistics

L. Netto arbeidsmarktparticipatie in Angelsaks. landen, vrouwen, in pers.

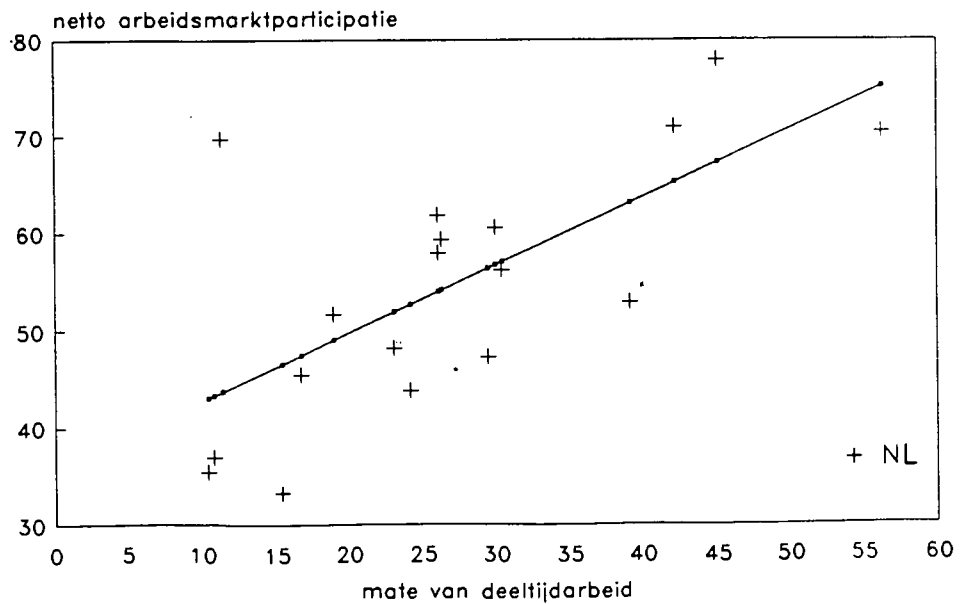

Bron: OECD, Historical Statistics

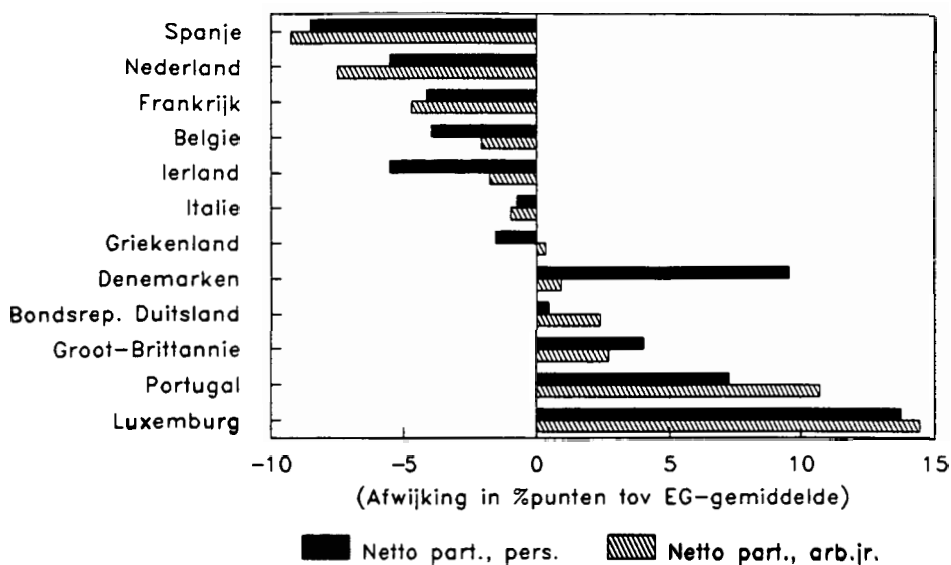
M. Netto participatie en deeltijdarbeid voor 19 OECD-lidstaten, mannen, 1987

N. Netto participatie en deeltijdarbeid voor 19 OECD-lidstaten, vrouwen, 1987

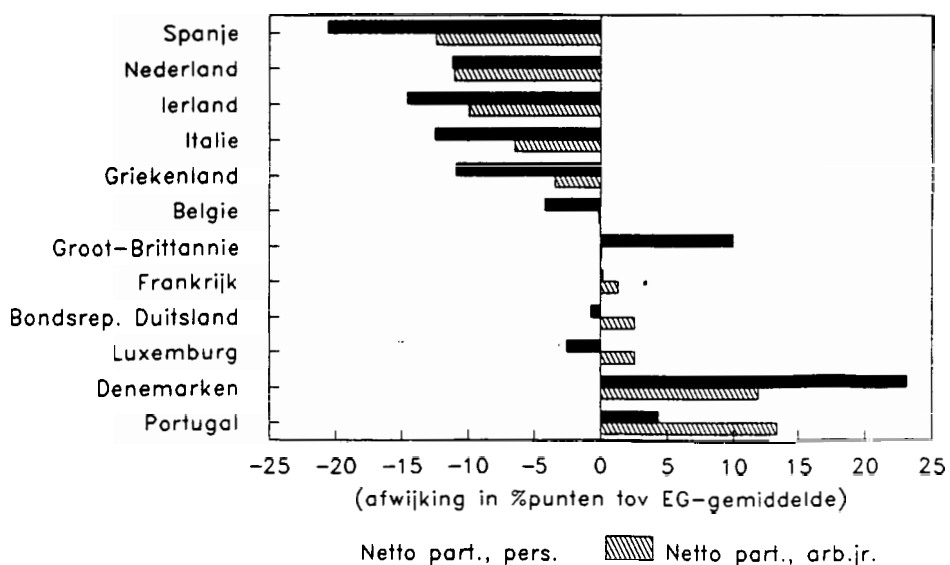

O. Netto participatie mannen in de EG afwijking tov EG-gemiddelde, 1987

Bron: Eurostat, LFSS 1987

P. Netto participatie vrouwen in de EG afwijking tov EG-gemiddelde, 1987

Bron: Eurostat, LFSS 1987